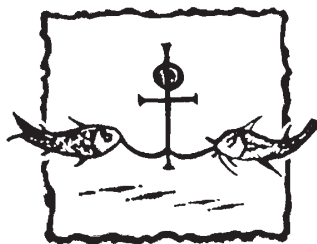

P *ræconia*

— LITURGIKUS SZAKFOLYÓIRAT —

KRISZTUSHÍVŐK A LITURGIÁBAN

VI. ÉVFOLYAM • 2011/1. SZÁM

PRÆCONIA
Liturgikus szakfolyóirat
VI. évfolyam 2011. 1. szám

Laptulajdonos
A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia
Liturgikus Bizottsága

Felelős szerkesztő
Pákozdi István

Szerkesztőbizottság
Bosák Nándor, Dolhai Lajos, Füzes Ádám, Kajtár Edvárd,
Káposztássy Béla, Pákozdi István, Rihmer Zoltán,
Tarnai Imre, Verbényi István, Zárday Tamás

Felelős kiadó
Bosák Nándor elnök

Szerkesztőség
1068 Budapest, Városligeti fasor 42.
praeconia@yahoo.com

HU ISSN 1416-8359

Kiadja a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia
Liturgikus Bizottságának megbízásából
a Szent István Társulat

Felelős kiadó
Rózsa Huba alelnök

Felelős vezető
Farkas Olivér igazgató

Ára: 1100 Ft
Előfizetés egy évre:
(két szám): 2000 Ft

Készült a százhalombattai EFO Nyomdában
Felelős vezető: Fonyódi Ottó

TARTALOM

ELŐSZÓ	5
KONFERENCIA-TÉMA: KRISZTUSHÍVŐK A LITURGIÁBAN	
BOSÁK NÁNDOR PÜSPÖK: A lelkipásztori kisegítők részvétele a liturgiában . . .	7
KAJTÁR EDVÁRD: Királyi papság – szolgálati papság	11
BLANCKENSTEIN GYÖRGY: Elvárások a jegyesek liturgikus felkészítésében . . .	20
TANULMÁNYOK	
KURT KOCH BÍBOROS: A II. Vatikáni Zsinat az innováció és a tradíció között	26
DOBSZAY LÁSZLÓ: Az Új Liturgikus Mozgalom és a mai magyar egyházzene	51
ARNOLD ANGENENDT: A régi liturgia dicsérete?	66
KÜRNYES RÓBERT: A Szentírás olvasása Húsvét éjszakáján	79
PALLAI BÉLA: A bizánci egyház liturgikus ruhái	95
IRIS MARIA BLECKER-GUCZKI: A kicsinyek ajka	107
VINCENT CAPUANO SJ: Liturgikus visszaélések	111
PÁKOZDI ISTVÁN: Oltár és élet	116
DOKUMENTUMOK	
XVI. Benedek pápa Romano Guardiniról (<i>Ford.: Somogyi Viktória</i>)	126
LITURGIKUS ÉLET	
FRANCESCO GIOIA ÉRSEK: Prédikáció Szent Erzsébetről (<i>Ford.: Dolhai Lajos</i>)	129
Georg Ratzinger – A Domspatzen atyja (<i>Pákozdi István</i>)	132
TARNAI IMRE: Liturgikus morzsák (2.)	134
Liturgikus kérdés (<i>Körlevelek felolvasása a liturgiában</i>)	139
SZEMLE	
Egy evangélikus hittankönyv a liturgia jegyében (<i>P. I.</i>)	142
Ez történik a szentmisén (<i>P. I.</i>)	142
Ötlet-műhely (<i>J. M.</i>)	143
Ökumenikus áldáskönyv (<i>J. M.</i>)	143
LATIN NYELVŰ TARTALOMJEGYZÉK	144

ELŐSZÓ

A krisztushívők helye, feladatai, részvétele a liturgiában kimeríthetetlen téma. Ezzel foglalkozott a Liturgikus Intézet szervezésében zajlott szimpózium az elmúlt év őszén *A lelkipásztori kisegítők részvétele a liturgiában* címmel. Bosák Nándor püspök bevezetője és a főbb előadások – Kajtár Edvárd plébánosé és Blanckenstein György plébánosé – olvashatók e számban. Igen részletező, érdekes Kurt Koch bíboros tanulmánya, amelyet mint előadást a pápa jelenlétében tartott az előző nyáron Castel Gandolfóban. Szinte egymásra hangolódik vagy egymással polemizál Dobszay László tanár úr és Arnold Angenendt cikke a régi és a megújított liturgiáról. Kürnyek Róbert lelkipásztor a húsvéti vigília olvasmányainak témájával kötődik Húsvéthoz. Érdekes látnunk a keleti liturgikus viseletek sajátosságait, erről szól Pallai Béla parókus cikke. A krisztushívők sorában jelentős helyet foglalnak el a gyermekek, róluk ír Iris Maria Blecker-Guczki. Sok visszaélés történik a katolikus liturgia végzésében világszerte. Ezt tárgyalja Vincent Capuano jezsuita. Az előttünk járt nagy magyar liturgikusok sorában kiemelkedő jelentőségű az éppen harminc éve elhunyt Szunyogh Xavér bencés atya, róla szól a jelen szám utolsó tanulmánya.

A *Dokumentumok* rovatban a pápa Romano Guardiniról mondott szavai olvashatók.

A *Liturgikus élet* tág rovata megörökíti Francesco Gioia érsek egy Magyarországon elhangzott prédikációját. Egy írás pedig közel hozza hozzánk a pápa bátyját, Georg preláthus urat. Folytatódnak a *Liturgikus morzsák* és a *Liturgikus kérdés* al-fejezetei is.

A *Szemlében* egy evangélikus hittankönyvről, egy a bencés kiadónál megjelent liturgia-magyarázatról, az ötlet-műhelyről és egy ökumenikus áldás-könyvről olvashatunk.

Ezzel a gazdag kínálattal kívánunk valamennyi kedves olvasónknak áldott húsvéti ünnepeket – azzal a biztatással: írják meg véleményüket, kérdéseiket, hozzászólásaikat címünkre: praeconia@yahoo.com! A föltámadt Úr legyen jelen liturgiánkban és tegye lángolóvá a szívünket úgy, ahogyan az emmauszi tanítványokét!

A szerkesztő

BOSÁK NÁNDOR

A lelkipásztori kisegítők részvétele a liturgiában

2010. október 27-én tartotta a Liturgikus Intézet őszi szimpóziumát,
amelynek megnyitó szavai voltak:

Tisztelettel köszöntöm a Liturgikus Intézet ez évi Szimpóziumának minden kedves résztvevőjét és munkatársait, akik munkájukkal hozzájárulnak e kongresszus sikeréhez. A Szimpózium témájául a lelkipásztori kisegítők liturgiában való részvételének kérdését választottuk. Ezzel szeretnénk hozzájárulni, hogy azoknak, akik a lelkipásztori munkában segítségünkre vannak – és ezen belül a liturgiában is feladatot kapnak – részvétele *tudatos* legyen, és azt a maguk és a közösség számára is *gyümölcsözően* végezzék.¹ Hiszen a liturgia célja Isten dicsőítése és az ember megszentelése.

Ugyanakkor szeretnénk felhívni a figyelmet a *képzés szükségességére*. Ez egyrészt azok feladata és felelőssége, akik a megbízást adják (egyházi felsőbb-ség), de természetesen azoké is, akik gyakorolják ezt a feladatot (a kiválasztott világi hívek). Az Egyházi Törvénykönyv így rendelkezik²: „Azok a világiak, akiket tartósan vagy ideiglenesen az Egyház különleges szolgálatára vesznek fel, kötelesek a feladatuk kellő ellátásához megkívánt megfelelő képzettség megszerzésére, valamint feladatuk lelkiismeretes, serény és szorgalmas ellátására”.³

Mindezek hátterének érzékeltetésére a következőket idézem *A Katolikus Egyház Katekizmusá*-ból: Az egész közösség, Krisztusnak a Fejével egyesült teste ünnepel. „A liturgikus cselekmények nem magáncselekmények, hanem az Egyház, »az egység szakramentuma«, tudniillik a püspökök vezetése alatt egyesült és rendezett szent nép ünneplései. Ezért a liturgikus cselekmények az Egyház egyetemes misztikus testéhez tartoznak... azt teszik láthatóvá és reá hatnak; az egyes tagokat azonban állapotuk, szolgálataik és tényleges részese-désük szerint különböző módokon érintik. (...) Az Anyaszentegyház nagyon

¹ Vö.: SC 11.

² Az Egyházi Törvénykönyv. SzIT Bp. 2001.

³ CIC 231. kánon 1. §.

kívánja, hogy az összes híveket vezessék rá a liturgikus ünneplésen való teljes, tudatos és tevékeny részvételre, melyet magának a liturgiának a természete követel, s melyre a keresztény nép mint »választott nemzetség, királyi papság, szent nemzet, tulajdonul kiválasztott nép« (1Pt 2,9) a keresztségből eredően jogosult és kötelezett. (...) De nem minden tagnak ugyanaz a szerepe (Vö. Róm 12,4). Egyes tagok az Egyházban és az Egyház által Istentől a közösség különleges szolgálatára kapnak meghívást...⁴

Ezek alapján két szempontra kell figyelni, amikor a lelkipásztori kisegítők liturgiában való részvételéről gondolkodunk: [1] a megkereszteltek közössége „papi nép” – amely közösség nemcsak „szemléli”, hanem „végzi” a liturgiát –, [2] ugyanakkor a liturgiában egyesek meghatározott feladatra kapnak kiválasztást és meghatalmazást. Így különböztetjük meg az általános papság jogcímén való részvételt a megbízás (fölszentelés) alapján végzett szolgálattól. Amikor tehát a lelkipásztori kisegítők liturgiában való részvételéről beszélünk, világosan kell látni az ő sajátos helyzetüket a liturgikus közösségben. Ismét az Egyházi Törvénykönyvet idézem: „Azokat a világi férfiakat, akik a püspöki kar határozatában megszabott életkorral és adottságokkal rendelkeznek, az előírt liturgikus szertartással, tartós jelleggel fel lehet venni a *lektori* és az *akolitusi* szolgálatra. A szolgálatok elnyerése azonban nem jogosítja fel őket arra, hogy az Egyháztól ellátást vagy díjazást kapjanak. A világiak ideiglenes megbízás alapján a liturgikus cselekményekben betölthetik a lektor szerepét; ugyancsak minden világi gyakorolhatja a jog előírásainak megfelelően a kommentátor, a kántor feladatát vagy más feladatokat. Ahol az egyház számára szükséges, a szolgálatra rendelt személyek hiányában a világiak is gyakorolhatják ezek bizonyos feladatait, még akkor is, ha nem lektorok vagy akolitusok: gyakorolhatják az ige szolgálatát, vezethetik a liturgikus imádságot, kiszolgálhatják a keresztséget és áldoztathatnak, a jog előírásainak megfelelően.⁵

Ezek a paragrafusok – miközben a kisegítői szolgálatok különböző típusait sorolják fel – utalnak a jogcímre is, ami alapján a szolgálatot végzik.

Az akolitusok és lektorok az *avatás* által lesznek alkalmasak a feladat ellátására. Az avatás a megbízás liturgikus keretben való átadása (a szentelmények kategóriájába sorolható, áldás).

Az *alkalmi feladatok* között felsorolt tevékenységeket (felolvasó, kántor, kommentátor stb.) a hívő – mint az általános papság részese – a maga jogán végezheti.

A *rendkívüli feladatok* között pedig vannak olyanok, amelyek általában a papságra tartoznak. Ezeket egy világi azért végezheti, mert erre „megbízást” kapott (*missio canonica*).

⁴ A Katolikus Egyház Katekizmusa (KEK) 1140–1142. SZIT. Bp. 2002.

⁵ CIC 230. kánon 1–3. §.

A világi kíségető tehát bizonyos feladatokban mint az *általános papság részese* jár el, más feladatok esetében pedig a megbízó, az *Egyház nevében*. Így valamilyen fokban a szolgálati papság „hivatalából” részesedik. És ha a pap „Krisztus ikonja” (Krisztus képviselőjében jár el), akkor aki *megbízást* kap egy-egy részfeladat elvégzésére, bizonyos értelemben maga is Krisztus ikonja lesz. Szépen fejeződik ez ki például az akolitus-avatás szertartásában. Ezt mondja a püspök: „Most azt a feladatot bízuk rátok, hogy segítsetek a papoknak és szerepüknek tisztességük gyakorlásában, és szükség esetén megáldoztassátok a híveket, valamint a betegeket is. Mivel most erre a szolgálatra külön felavatót kaptok, éljeteztek egyre inkább az Úr áldozatából, és egyre jobban azonosuljatok vele. Törekedjeteztek felfogni munkakörötök mély, lelki értelmét, hogy mindennap tudatosan adjátok oda magatokat Istennek, Jézus Krisztus által, neki tetsző lelki áldozatul.”⁶

Ezek a megkülönböztetések talán felesleges szórszálhasogatásnak tűnhetnek. Az a fontos – gondolják egyesek – hogy elvégezzék a feladatot, amit a papok már nem tudnak elvégezni, „szolgáljanak”, és ezzel minden el van intézve. Ez a szemlélet valami lényegeset felejt el – megfélemedezik a szolgálat lelkületéről. Liturgikus szolgálatról van szó, és ezt a liturgia szellemében kell végezni. „*A liturgia teljes hatékonysága csak úgy valósulhat meg, ha a hívők jól felkészült lélekkel járulnak a liturgiához. Szívüket szavukhoz igazítják, és együttműködnek a mennyei kegyelemmel.*”⁷ Ezt a lelkipásztori kíségetők helyzetére alkalmazva azt mondhatjuk, hogy szolgálataikat akkor töltik be jól – és erre kell felkészíteni őket –, ha megvan bennük az:

- *Élő hit*. A hit nyitja fel szemünket Isten titkaira. A liturgiában ezekkel a misztériumokkal találkozunk. Ezek természete megkívánja, hogy hittel közeledjünk, mert úgy hatnak ránk, úgy gazdagítanak, ha hittel fogadjuk. (Szükség van bizonyos szintű teológiai jártasságra.)
- *Áhítat* (pietas). Ezen az ember belső magatartását értjük, amivel átadja magát Isten irányításának, tisztelettel és szeretettel közeledik Isten dolgaihoz. Ebben az áhítatban születik meg az imádás, a hódolat és a hála. Szükséges föltétel az imádságos lelkület. (Ha a hit az értelem hódolata, akkor az áhítat a szív hódolata.)

⁶ A püspök, a pap és a szerep szentelése. Az Országos Liturgikus Tanács Bp., 1993, 126.

⁷ SC. 11.

- *Egyháziasság.* Ez azt jelenti, hogy az ember megérti feladatát, és azt úgy látja el, ahogyan az Egyház meghatározza. Mert a liturgia a közösség, az Egyház istentisztelete, amelynek tartalma a kinyilatkoztatásból táplálkozik, az Egyház élő hitét fejezi ki, kialakult formája, rítusa van, és a feladatok, illetékességek rendjében valósul meg... testesül meg. XVI. Benedek pápa egy mondatát idézem: *„A rítus a liturgikus imádkozás és cselekvés egyháziasságának és történelmen végigvonuló közösségi szellemének testet öltött kifejezése (...); ez magába foglalja az élő fejlődést, de kizárja a tetszés szerinti eljárásokat.”*⁸ Egyszerűen szólva az egyháziasság jelenti a liturgikus előírások ismeretét, és az azokhoz való igazodás készségét és képességét. (Meg kell érteni és tanulni, hogy a liturgiát az „egyházon belül” végezzük.)

Ezekkel a gondolatokkal nyitom meg a szimpóziumot, és közös munkánkra Isten áldását kérem!

Bosák Nándor
debrecen-nyíregyházi püspök
a Liturgikus Bizottság Elnöke

⁸ Joseph RATZINGER: *A liturgia szelleme*, Bp. SzIT 2002, 150.

KAJTÁR EDVÁRD

Királyi papság – szolgálati papság

*Adalékok egy ekkleziológiai téma
liturgikus vonatkozásainak megértéséhez*

1. A KERESZTSÉG MINT RÉSZESÜLÉS KRISZTUS EGYETLEN ÉS ÖRÖK PAPSÁGÁBÓL

A keresztény hívő papsága, vagyis a részesülése Krisztus egyetlen és örök papságából a hitben válik valósággá, mégpedig a kereszténnyé válás alapeseményében, a keresztségben. A pap a vízzel való leöntést (vagy alámerítést) követően megkeni a megkeresztelt homlokát a szent krizmával, s közben így szól:

A mindenható Isten, a mi Urunk Jézus Krisztus Atyja, megszabadított téged a bűntől. Vízből és Szentlélekből új életet ajándékozott neked. Most pedig felken téged az üdvösség krizmájával, hogy szent népéhez tartozzál, és tagja maradj Krisztusnak, aki főpapunk, prófétánk, királyunk, és így elnyerjed az örök életet.¹

Ez a *crismatio* kifejezi azt az egzisztenciális változást, amely által a keresztény élete „funkcionálisan” is egy Krisztussal: Krisztus élete, melyet az Ő misztikus Testében, vagyis az Egyházban nyer el a hívő, e Test dinamikáját hordozza. Papi, prófétai és királyi létmód vár rá, mint az új élete alapvető megnyilvánulása.

2. DOGMATIKAI ALAPOK ÉS FOGALMI TISZTÁZÁS

A hívek egyetemes/királyi papságának tematikája hatalmas területet ölel fel az ekkleziológiában, különösképpen a II. Vatikáni Zsinat után. E téma dogmatikai vonatkozásainak rövid vázolását – és e tanulmány számára ez itt elég is – a zsinatnak az Egyházzal szóló dogmatikai konstitúciója, a *Lumen Gentium* által tesszük, valamint röviden kommentáljuk azokat a részeket, melyek az előző pontban axióma-szerűen kimondott hitigazság szövetébe engednek betekintést. Az idézett szövegek természetesen konkrét biblikus ígehelyekre

¹ *Ordo Baptismi Parvulorum*, A gyermekkeresztelés szertartása, Kézirat gyanánt közreadja a Magyar Katolikus Püspöki Kar, Budapest, 1973, Egy gyermek keresztelése, 86.

épülnek, e szentírási szakaszok e dolgozat harmadik pontjában részletesen is bemutatásra kerülnek.²

Az Úr Krisztus, az emberek közül választott főpap (vö. Zsid 5,1–5) az új népet „Istennek és Atyjának országává és papjaivá tette” (Jel 1, 6; vö. 5,9–10). A megkereszteltek ugyanis az újjászületés és a Szentlélek kenete által lelki házzá és szent papsággá szenteltetnek, hogy a keresztény ember minden cselekedete által lelki áldozatokat ajánljanak föl, és annak erőit hirdessék, aki a sötétségből meghívta őket csodálatos világosságára (vö. 1Pt 2,4–10). Ezért Krisztus tanítványai valamenynyien az imádságban állhatatosan és együtt dicsóítva Istent (vö. ApCsel 2,42–47) adják oda önmagukat élő, szent, Istennek tetsző áldozatul (vö. Róm 12,1), és a földön mindenütt Krisztusról tanúskodjanak, s az érdeklődőknek adjanak számot az örök élet bennük élő reményéről (vö. 1Pt 3,15).³

E szöveg nagy értéke a hívő embernek a liturgiához, mint e papság gyakorlásának alapélményéhez való viszonyulása tekintetében annak tiszta bemutatása, hogy e papság nem konkrét, az ünneplés praxisára vonatkozó feladatokra hívja a hívőt, hanem a keresztény öntudat spirituális dimenzióira irányítja a figyelmet. Mondhatni, a hívő általános papsága mentalitásbeli kérdés. E szövegben megtalálható, klasszikusan papinak mondható kifejezések, mint a „felajánlás” és a „hirdetés”, a személyes hit benső dimenziójára és annak egzisztenciális értékére vonatkoznak:

„minden cselekedete által lelki áldozatokat ajánlanak fel”;

„hirdetés”: „annak erőit hirdessék, aki a sötétségből meghívta őket csodálatos világosságára”.⁴

A papi közösség szent és szervesen megalkotott jellege részben a szentségek, részben az erények által valósul meg.⁵

Albert Vanhoye⁶ a kiemelt résszel kapcsolatosan megjegyzi, hogy a szöveg latin eredetijében a *communitas sacerdotalis organice exstructa* kifejezés az 1Pt 2,5

² A biblikus szövegeket a Szent Jeromos Bibliatársulat által elkészített és a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia által 1997-ben kiadott Szentírásból vettem, de a standard katolikus rövidítéssjegyzékkel.

³ LG 10.

⁴ Érdemes az eredeti szöveg kifejezését is megfigyelnünk: „ut per omnia opera hominis christiani spirituales offerant hostias, et virtutes annuntient Eius...” – (a kiemelés tőlem).

⁵ LG11. (A kiemelés tőlem.)

⁶ VANHOYE A., *Sacerdozio*, in GIRLANDA A., RAVASI G., ROSSANO P., *Nuovo Dizionario di Teologia Biblica*, San Paolo, Cinisello Balsamo, 1994⁵, 1396–1397.

alapján van megfogalmazva: ἱεράτευμα ἁγίων – „papi szervezet”. E szókapcsolat a Kiv 19,6 szövegének a Septuagintában közölt változata alapján került megfogalmazásra, mely az Ószövetség egyik legsajátosabb kijelentése a választott népre vonatkozóan: *μοι Βασιλειον ἱεράτευμα και ἔθνος ἁγίων* – „az én papi királyságom és szent népem”. Vanhoye szerint a „hieráteuma” szó tartalma eredetileg egy olyan „szövet-szerű” szervezetet jelöl, amelyet ugyanaz a valóság jár át. A nép egy entitásként, mint egységes papi közösség áll az Úr előtt, akik neki kedves lelki áldozatokat ajánlanak fel. Ez nem azt jelenti, hogy minden egyes ember pap lenne, hanem ez a papi mivolt a közösség („papi királyság”)⁷ egészéé, amelyben ő onnan el nem választható fontos tag. Ez a papság tehát csak az ekklézia közössége egészében értelmezhető, s nem úgy, mint egy speciális (itt kultikus) feladatot ellátó csoport a nagy egészen belül.

Ezen egyetemes, „ekkléziális” papság azonban feladatokat is kap a keresztségben:

Jézus Krisztus, a legfőbb és örök főpap, mivel tanúságtételét és szolgálatát a világi hívek által is folytatni akarja, Lelkével élteti és szüntelenül serkenti őket minden jó és tökéletes cselekedetre. [...] Mert minden cselekedetük, imádságuk, apostoli kezdeményezésük, hitvestársi és családi életük, mindennapi munkájuk, testi-lelki pihenésük, ha a Szentlélek tölti be, sőt az élet terhei is, ha türelmesen hordozzák azokat, Jézus Krisztus által Istennek kedves lelki áldozattá válnak (vö. 1Pt 2,5), melyet az Eucharisztia ünneplésében az Úr testének följánlásával együtt nagy áhítattal ajánlanak föl az Atyának. Így a világi hívek mint mindenütt szentül cselekvő imádók magát a világot szentelik Istennek.

Isten újszövetségi népének „papi funkciója” alapvetően az imára mint pünkösdi, „Lélek-árasztó” tevékenységre vonatkozik, s az Úr eucharisztiajában teljeseedik ki – e kettőben, a „Lélekben és a Lélekkel való imában”⁸ és az eucharisztikus áldozatban nyer értelmet a keresztyén minden cselekedete: valóban „szentül cselekvő imádókként” (*adoratores ubique sancte agentes*) élnek.

⁷ Vanhoye idézett szövegében: „organismo sacerdotale”.

⁸ Gondoljunk itt a Júd 1,20 szövegére: „imádkozatok a Lélekben” – ἐν πνεύματι ἁγίῳ προσευχόμενοι.

3. „AZ APOKALIPSZIS KIRÁLYI PAPJAI” – AZ ÚJSZÖVETSÉG BIBLIKUS TEOLÓGIÁJÁNAK RÖVID ÖSSZEFOGLALÁSA

Az eddigi magiszteriális szövegekben láthattuk, hogy a zsinat ekkleziológiája alapvetően biblikus. Vessünk egy pillantást a szövegek háttérében található szövegekre, segítségül hívva az említett Vanhoye-tanulmány mellett más biblikus és liturgikus és spirituális szempontból vizsgálódó szerzőket is.⁹

Kérlek tehát benneteket, testvérek, Isten irgalmasságára, hogy adjátok testeteket élő, szent, Istennek tetsző áldozatul. Ez legyen a ti ésszerű istentiszteletetek. Ne szabjátok magatokat e világhoz, hanem alakuljatok át értelmetek megújításával, hogy felismerjétek, mi az Isten akarata, mi a jó, neki kedves és tökéletes. (Róm 12,1–2)

A keresztény hívő egész élete, egzisztenciája áldozat – azt mutatja be az Atyának, Krisztus egyetlen áldozatával egyesítve. Ez az áldozatbemutatás nem más, mint az élet folyamatos hozzáigazítása az Atya akaratához. Ez pedig csak Krisztusnak az Atya akaratával teljesen koherens áldozati önátadása alapján, annak analógiáján, hitben megélt egysége által „működik”, mert csak ez és így tetszik az Atyának¹⁰.

Mert általa van mindkettőnknek szabad utunk egy Lélekben az Atyához. Így tehát most már nem vagytok idegenek és jövevények, hanem a szentek polgártársai és Isten házanépe, az apostolok és próféták alapjára rakott épület, melynek szegletköve maga Krisztus Jézus. Benne illeszkedik egybe az egész építmény, és az Úr szent templomává növekszik. Ti is benne épültök egybe Isten lakóhelyévé a Lélekben. (Ef 2,18–22)

Krisztus által, neki köszönhetően minden kereszténynek szabad útja van az Atyához. Ő a közbenjáró,¹¹ de benne és vele, mindnyájan az Atya elé állhatunk dicsőítésünkkel, kéréseinkkel, szándékainkkal, s bárminemű korlátozás nél-

⁹ BAROFFIO B., *Sacerdozio*, in SARTORE D., TRIACCA A. M., *Nuovo Dizionario di Liturgia*, San Paolo, Cinisello Balsamo, 1995⁶, 1155–1156; BARRUFFO A., *Laico*, in DE FIORES S., GOFFI T., *Nuovo Dizionario di Spiritualità*, San Paolo, Cinisello Balsamo, 1999⁷, 818. Természetesen a saját reflexióim eredménye is megjelenik a kommentárban.

¹⁰ „A jótékonyaságról pedig és az adakozásról ne feledkeztek meg, mert ilyen áldozatok tetszenek Istennek” (Zsid 13,6).

¹¹ „Hiszen egy az Isten, és egy a közvetítő is Isten és az emberek között: az ember Jézus Krisztus” (1Tim 2,5). „Így örökre üdvözítheti is azokat, akik általa Istenhez közelednek, hisz mindenkor él, hogy értük közbenjárjon” (Zsid 7,25).

kül, míg az Ószövetségben csak a főpapak volt meg ez a privilégiuma, és évente egyszer, és erősen behatárolt rituális fegyelemben.

Témánk másik, nagy, átütő erejű újszövetségi újdonsága az Apokalipszis szövegeiben tárulkozik fel. Alapvetően három jelentős szöveget kell röviden vizsgálatunk tárgyává tenni, olvassuk ezeket egységben:

Istennek és Atyjának királyságává és papjává tett minket; övé a dicsőség és a hatalom örökkön-örökké! Ámen. (Jel 1,6)

Istenünk királyságává és papjaitá tetted őket, és uralkodni fognak a föld felett! (Jel 5,10)

Boldog és szent az, akinek része van az első feltámadásban! Ezeken nincs hatalma a második halálnak, hanem Isten és Krisztus papjai lesznek, és uralkodnak vele ezer esztendeig. (Jel 20,6)

A Jelenések könyve is a Kiv 19,6 exegézisét hozza, de nem a görög nyelvű Septuagintára építve, hanem a szöveg héber eredetijére. Papi királyságról olvasunk, melyekben a papi és a királyi méltóság teljes összekapcsolásáról van szó. A tartalom megértéséhez elengedhetetlenül fontos a szövegek *Sitz im Leben*-jének tekintetbe vétele: a keresztények hitük miatt szenvedést élnek meg, üldözve vannak. E körülmények között nem szabad elfelejteniük, hogy papi és királyi méltósággal, identitással rendelkeznek, s ez sajátosan mély, intim és intenzív kapcsolatba hozza őket Istennel. A szenvedő és a hívőnek szenvedést okozó világ és az emberiség történelmének papjai és királyai a Krisztusban hívők. A Jelenések könyve szerint a megváltás legnagyobb manifesztációja a keresztények pap és királyi méltósága, az az ő boldogságuk és szentségük mint egzisztenciális állapot, identitás és mentalitás.

4. BÉRMÁLÁSI FELSZENTELTSÉG ÉS A LITURGIKUS SZOLGÁLATOK

A keresztségi *crismatio*-nak az 1. pontban hozott szövege, és a *Lumen Gentium* 10. pontja is megemlíti, hogy a hívőnek Krisztus papságában való részesülése a Lélek kenete alapján valósul meg, és e kenet alatt nemcsak a keresztségben történik meg, hanem talán sokkal inkább a bérmálásban, mint egy felszentelésben. Úgy tűnik, hogy manapság kissé túlhangsúlyozza a katekézis a bérmálás kapcsán a „felöltött kereszténnyé válás”, illetve a tanúságtételre való készség valóságát, melyet e szentség kifejez, jelez. Alapvetően e szentség értelme messze több ennél; a bérmálás az ima szolgálatára mint sajátos „papi funkcióra” való felszentelésnek tekinthető.

A III. századi *Traditio Apostolica* 21. pontja a bérmálás szertartásának szövegében, a szentség hatásaként a következőt mondja: „*ut tibi serviant secundum voluntatem tuam*”¹². Adrien Nocent¹³ a patrisztika-korabeli bérmálási rituálét illetve e szentségről készült akkori reflexiókat szintetizálva kimutatta, hogy ez a „*servire*” a *Traditio Apostolica* és a keresztény ókor egészének fényében mindig liturgikus funkciók végzését, illetve imaszolgálatot jelöl. A bérmálás tehát tekinthető úgy, mint „papszentelés” erre az egyetemes papságra.

De mégis miben áll a feladatuk, mit tehetnek? A hatályos Egyházi Törvénykönyv 230. kánona 3. §-a a következőket mondja ki:

Ahol az egyház számára szükséges, a szolgálatra rendelt személyek hiányában a világiak is gyakorolhatják ezek bizonyos feladatait, még akkor is, ha nem lektorok vagy akolitusok: gyakorolhatják az ige szolgálatát, vezethetik a liturgikus imádságot, kiszolgáltathatják a keresztséget és áldoztathatnak, a jog előírásainak megfelelően.

Erdő Péter a következő magyarázatot hozza ezzel kapcsolatosan:¹⁴ „A világiak liturgikus szolgálatainak a CIC három típusát különbözteti meg: a) Állandó szolgálatok a lektor és az akolitus tisztsége. [...]. b) Alkalmi feladatok lehetnek pl. a felolvasó, a kommentátor vagy szertartásmagyarázó, a kántor, vagyis a liturgikus ének előadója stb. [...]. c) Rendkívüli feladatok lehetnek pl. a liturgikus imák vezetése, az igeszolgálat, illetve a prédikáció, de nem a homília, a keresztelés, az áldoztatás, a temetés, sőt ahol erre a jog lehetőséget ad az esetek is.”¹⁵

5. MIBEN ÁLL A „TUDATOS, TEVÉKENY ÉS GYÜMÖLCSÖZŐ RÉSZVÉTEL”?

Az eddigiek fényében értjük meg igazán a II. Vatikánum liturgikus konstitúciója, a *Sacrosanctum Concilium*nak a híveknek a szent cselekményeken való részvétele kapcsán megfogalmazott teológiai igazságait:

¹² „Hogy téged szolgáljanak akaratom szerint”.

¹³ AAVV., *La liturgia, i sacramenti: teologia e storia della celebrazione*, Marietti, Genova, 1995⁴, 97.

¹⁴ *Egyházjog*, Szent István Társulat, Budapest, 2003, 224.

¹⁵ Hivatkozott egyházzjogi rendelkezések Erdő Péter magyarázatában:

a) MKPK, A világi személyek lelkipásztori tevékenységének szabályzata, Bp, 1986, 18, 21. §; 230 k. 1. §.

b) 230. k. 2. §; CCEO 403. k. 2. §.

c) 766. k.; 861. k. 2. §; 910. k. 2. §; MKPK, A világi személyek lelkipásztori tevékenységének szabályzata, Bp, 1986, 6, 3. §., [1] b; 1112. k. 1. §; 230. k. 3. §.

Valóban e nagy műben, amely Istent tökéletesen dicsőíti és megszenteli az embereket, Krisztus mindig maga mellé veszi szeretett menyasszonyát, az Egyházat, mely Urának hívja Őt és általa tiszteli az örök Atyát. Méltán foghatjuk föl tehát a liturgiát úgy, mint Jézus Krisztus papi hivatalának gyakorlását, melyben érzékelhető jelek jelzik és a maguk sajátos módján meg is valósítják az ember megszentelését, és Jézus Krisztus misztikus teste, vagyis a fő és a tagok együtt, teljes értékű, nyilvános istentiszteletet mutatnak be. [...] A liturgia arra ösztönzi a hívőket, hogy „a húsvéti szentségekkel” töltkezve, „legyenek jámboran egyetértők”; imádkozik, hogy „éljék azt, amit hittel elfogadtak”; s az Úr és az emberek közötti szövetség megújítása az Eucharishtiában a Krisztus sürgető szeretetére vonzza és gyűjti meg őket. Tehát a liturgiából, elsősorban az Eucharishtiából mint forrásból fakad számunkra a kegyelem; s általa valósul meg Krisztusban a leghatásosabb módon az emberek megszentelése és Isten dicsőítése, melyre mint célra az Egyház minden más tevékenysége irányul. [...] Ez a teljes hatékonyság azonban csak úgy valósulhat meg, ha a hívők jól fölkészült lélekkel vesznek részt a liturgiában, szívüket szavukhoz igazítják, és együttműködnek a mennyei kegyelemmel, hogy kárba ne vesszék bennük. Ezért a szent pásztoroknak ügyelniük kell arra, hogy a liturgikus cselekmények végzésénél ne csak az érvényesség és megengedtettség szabályait tartsák meg, hanem a hívek e szent cselekményekben tudatosan, tevékenyen és gyümölcsözően vegyenek részt.¹⁶

A zsinat e lényeges kijelentéseihez kapcsoljuk e liturgikus téma egyik legjobb ismerőjének, Achille Maria Triaccának magyarázatát¹⁷ – mindezt kivonatosan, és a saját feldolgozásomban:

A hívek általános papsága lehetővé teszi a hívek számára, hogy megfelelő választ tudjanak adni a legszentebb Szentháromság feléjük megnyilvánuló szeretetének, s ennek legteljesebb formája az Egyház életében a liturgia. A hívek „papszentelése” a keresztségben, de még inkább a bérmáláskor történik meg; a Szentlélek képessé teszi őket, hogy részt vegyenek az egyetlen és örök főpap, Jézus Krisztus egyetlen áldozatának eucharisztikus bemutatásában, Lélekben és igazságban. Az eucharisztikus áldozatban aktualizálódik a legteljesebb formában a hívek papsága: a) a szolgálati papság szolgálata által a hívek felajánlják az Atyának a Szentlélek erejében Krisztust az eucharisztikus színekben; b) és „Őáltala, Ővele és Őbenne” a megkeresztelt (és megbérmált) önmagát mint élő, szent és Istennek tetsző áldozatot is felajánlja. A hívek a tudatos, tevékeny és gyümölcsöző részvételükkel élik meg a papságukat az

¹⁶ SC 7. 10. 11.

¹⁷ TRIACCA A. M., *Partecipazione*, in SARTORE D., TRIACCA A. M., *Nuovo Dizionario di Liturgia*, San Paolo, Cinisello Balsamo, 1995°, 959.

ünneplés során, mely valójában nem más, mint a Krisztussal való egyre mélyebb és önátadottabb egyesülésük dinamikus munkálása. Ebben az értelemben még teljesebb és mélyebb megértésére jutunk el annak, amit a *Sacrosanctum Concilium* 10. pontja mond ki a liturgiáról: a liturgia valóban az Egyház minden tettének „csúcsa és forrása”. E papság igazi értelme az életszentség, mely a kultusz útján (*in spiritu et veritate*)¹⁸ kap formát. Ebből következően a „tevékeny részvétel” elsősorban nem a konkrét ünneplésben betöltött, betölthető feladatokra vonatkozik, hanem a spiritualitás kibontakoztatására, a jámborság erényének gyakorlására, valamint a rituális dialógus felvállalására (válaszok, éneklés). E részvétel „gyümölcsöző”, mert a megváltott lét teljességére való törekvés megvalósulásának tere ez: a személyes áldozatok értelmet nyernek, és így az egzisztenciális és hitbéli küzdelmek áldozattá válnak. A hívő krisztusi részvétele a liturgián az ima kultúráját teremti meg, hiszen a liturgia a leghatékonyabb közbenjárás a világért, annak üdvösségéért. E részvétel „tudatos”, mert az egész személyiség „átfogását” igényli a hívő részéről: csak így valósulhat meg az egyesülés az egyetlen és örök áldozatban és áldozattal, Krisztussal az eucharishtiában.¹⁹

6. A KÉT „SZÜKSÉGHELYZET” AVAGY MEGFONTOLÁSOK A LELKIPÁSZTORKODÁS SZÁMÁRA

Az Országos Liturgikus Tanács a Magyar Katolikus Püspöki Kar megbízásából 1995-ben kiadta *A világi lelkipásztori kisegítők kézikönyvét*, amely a laikus által vezetett liturgikus cselekmények szabályait és az egyes szertartások menetét hozza. E könyv rendelkezéseiben két „szükséghelyzetről” beszél, melyek fókuszában a laikusok általános papságának megvalósulása áll:

- a) a közbenjárás és az engesztelés „királyi papi” szolgálatának igénye a közösségben;
- b) a pap nélküli vasárnapi istentiszteletek kihívása.

E kötet részletes szabályzatot közöl ezen igények megválaszolására, de a gyakorlati kivitelezéshez szükséges néhány összegző megfontolás:

1. Az eucharishtiában Krisztussal egyesült áldozat megköveteli a hívőtől (az áldozótól), hogy Krisztushoz hasonlóan élete az engesztelés dinamikájában teljék. Ebből is látszik, hogy a hívek királyi, és a Jelenések köny-

¹⁸ Vö. Jn 4, 23 kk.

¹⁹ Ehhez vö. még: II. JÁNOS PÁL, *Christifideles laici* kezdetű enciklikájának (1988) 14. pontja: „A hívek egzisztenciális áldozataikkal Krisztus egyetlen és örök áldozatához csatlakoznak (vö. Róm 12,1–2).”

vének logikáját követve „királyi-vértanúi” papsága alapvetően nem a liturgikus szertartáson való konkrét, rituális cselekvés (*agere*) szintjén valósul meg, hanem az áldozati létállapot (*esse*) imádságos tudatosításában.

2. A közbenjárás a „bérmált egzisztencia” lényegi eleme. Az imában kért, kiesdekelte Lélek-árasztás, melynek a bérmálkozó maga is részese lett, a Feltámadott pünkösti ajándékát nyújtja a világnak.²⁰ Ezzel kibontakozik, sőt megvalósul az ima kultúrája, mely az evangelizáció lényeges és hatékony jele.
3. Szükséges a laikus krisztushívő liturgikus és spirituális képzése, hogy királyi papságának tudatos megélője lehessen.
4. Szükséges gyakorlati megoldásokat adni két, az egyházi gyakorlatban megjelenő veszélyre: a) Nemet kell mondanunk a liturgikus laicizmusra. Fontos szem előtt tartanunk, hogy amikor a Szentírás „papi népről” beszél a hívekkel kapcsolatosan, akkor a „nép” kifejezésre nem a tevékeny entitást jelentő „*laósz*” használja, hanem a statikusabb, állapotot kifejező „*ethnét*”. b) Nem elfelejtendő, hogy a laikus kisegítőkből ne „pszeudo-plébánosokat” lássunk, vagyis a hívek általános papságának helyes értelmezése csak akkor valósul meg, ha mindenki tudja, hol a helye – mind teológiailag-spirituálisan, mind a gyakorlatban.

ÉLETRAJZI ADATOK: a szerző Pécsen született 1974-ben. 1998-ban szentelték pappá. Rómában tanult, a római Nagyszemináriumban volt rektorasszisztens, majd a pécsi Püspöki Szeminárium prefektusa, teológiai tanár. 2002-től szentszéki bíró, majd 2003–2008 között szemináriumi prefektus. Szabadszentkirályon tizennyolc, nagy területen szétszórta, apró település plébánosa (tizennégy helyen misézik egy hónapban, tizenhat temetőben temet), emellett tanít a pécsi Hittudományi Főiskolán, és dolgozik a püspöki bíróságon. (e.kajtar@gmail.com)

²⁰ A *Traditio Apostolica* már említett 21. pontja a bérmálásban azt kéri a bérmálandóknak, hogy „*repleantur Spiritu Sancto*”, vagyis, hogy elteljenek a Szentlélekkel. A közbenjárás a megbérmált részéről nem más, mint a saját ajándékának továbbadása.

BLANCKENSTEIN GYÖRGY

Elvárások a jegyesek liturgikus felkészítésében

Világunkban a házasság leértékelődött, nagyon sokan csupán élettársi kapcsolatban képzelik el az életüket, és nem akarnak házasságot kötni. Ez az elértéktelenedés a szentségi házasságokra is kihat. Bár örülnünk kellene, hogy vannak még olyan fiatalok, akik hajlandóak a házasságukat templomban megkötni, mégis sok feszültség van a jegyespár elvárása, elképzelése és a szentségi házasság értéke és méltósága között. A szentségi házasságra jelentkezők 90%-a már együtt él a párjával. Ebben egyáltalán nem látnak bűnt, sőt úgy gondolják, hogy így felelősségteljesen készültek a házasságukra, mert „igazán megismerték egymást”.

E sorok megoldásokat keresnek ebben a témában, illetve segítségeket kínálnak a lelkipásztoroknak. Egy pap sokszor szenved attól a ténytől, hogy olyan elvárások vannak vele szemben a hívek részéről, amelyek eltérnek a szentségekről alkotott katolikus felfogásától. A szentségek lényegét sokszor a jegyesek nem ismerik, és mintegy a népi hagyományok szolgáltatását kériktőlünk. A templom szinte csak háttérként, díszletként szerepel. Szép az épület, szépen be lehet vonulni, és előtte fényképezkedni. Sokszor csak ilyen motivációk miatt kériktőlünk a szentséget. Az ilyen elvárások a lelkipásztorokat pedig frusztrálttá teszik. Vagy cinikusan túlteszi magát ezen a pap, és mindenkinek minden kérését teljesíti, csak hogy minél több esküvő legyen a templomában, vagy sértődötten és kioktatóan teszi helyre a helytelen elképzeléseiket, elutasítva, és megbántva őket. Úgy gondolom, hogy valahol a két magatartás között kellene megtalálni azt a mezsgyét, ahol a szentségek az értékükben nem sérülnek, de szeretettel elbeszélgetve a felek sem lesznek megbántva és elutasítva az Egyháztól.

A PAP TALÁLKOZÁSAI A JEGYESEKKEL

A lelkipásztornak több alkalommal kell találkoznia a jegyesekkel. Az első találkozás a jelentkezéskor jön létre, amikor a jegyesek vizsgálata történik, amely kideríti, hogy a szentségi házasságnak megvannak-e a feltételei. Ezen a találkozón sok minden eldőlhethet. Ilyenkor sokszor kiderül, hogy alapvető dolgokat sem ismernek. Pl. volt már előző szentségi házassága, vagy olyan esettel is találkoztam, hogy egyikük sem volt megkeresztelve. Vannak, akik a szolgál-

tatást teljesen természetesnek veszik, és ezt így adják tudtomra: „Szeretnénk kibérelni a templomot”. Ilyenkor nekem is nehéz türelmesnek lenni. Az első találkozásnál is fontosnak kell tartani, hogy a két fiatal életében egy értékes változás történik. Törekednek valamire, amit ők nem tudnak igazán megfogalmazni, de az a vágyuk, hogy az egymás iránti szeretetüket világgá kürtöljék, és a házasságkötéssel kifejezzék, hogy komolyan gondolják ezt a kapcsolatot. Sokszor ezek az ügyetlen megfogalmazások, amelyekkel kérik az esküvőt, a zavarukból és a tudatlanságukból fakadnak. A lelkipásztornak ezen a zavaron kell átsegíteni őket. Azt is fontos tudnunk, hogy ez egy missziós alkalom.

Miután megtörtént a jegyesek vizsgálata, és ez lehetővé tette a szentség felvételét, következik az időpont tisztázása, és a felkészítés. Plébániánkon kitöltetünk egy adatlapot, amelyen az ő adataikat kérjük, és a jegyesoktatás idejét, amelyet ők határozhatnak meg, hogy melyik hónapban akarják. Ez az adatlap végigkíséri őket a jegyesoktatáson, bejegyezzük a megjelenésüket.

A második találkozás a jegyesoktatáson történik. Szentendrén – mivel kedvelt város, és sokan Budapestről vagy a környékről is itt szeretnék tartani az esküvőjüket – csoportosan tartjuk a felkészítésüket. Havonta indul egy új kurzus, amelyet több személy tart. Mi, lelkipásztorok, a diakónus, és házaspárok. Ez négy alkalmat jelent, az ötödik találkozás azzal a pappal vagy diakónussal történik, akit felkérnek az esketésre. Az utolsó találkozás külön-külön történik a párral, ez egyben a liturgia próbája is. A jegyesfelkészítő témái: Mit jelent a házasság szentsége? Mire mondotok igent? A házasság feladatai: a szeretetkapcsolat megélése, sexualitás, családtervezés és a gyermeknevelés. A házasság buktatói, vagyis mire kell odafigyelni? Mit jelent a család? Ezek a jegyesfelkészítők 1-1,5 óra tartamúak. Attól függ, hogy mennyire beszédes vagy hallgatólag a csoport. Az ötödik alkalmon mindig megkérdem, hogyan élték meg ezeket a találkozásokat. Nagyon pozitívak a visszajelzések. Őszintén bevallják, hogy félték tőle, de kellemes meglepetésben volt részük. Nagyon sokat kaptak, és el-eligondolkoztak a hallottakon. Az a tapasztalatom, hogy az Egyházzal kapcsolatban kapnak egy pozitív képet, amelyen meglepődnek. Természetesen ez azokról szól, akik csak a gyermekkorukban kaptak valamiféle hitoktatást, és utána karácsonyra-húsvétra korlátozódott a vallási életük. Akik a vallási életükben aktívak, azok komolyan igénylik, hogy minél több segítséget kapjanak a közös életükhöz. Az esküvőjük után többekben megfogalmazódik az a vágy, hogy jó lenne a házasságról, családról továbbra is beszélgetni. A családok közösségeket nyitottak erre, hogy befogadjanak egy-egy új párt.

A HÁZASSÁGKÖTÉS SZERTARTÁSÁNAK RÖVID TÖRTÉNETE

Az Egyház kezdeti idejében nem volt külön liturgiája az esküvőknek, hanem átvette a zsidó, pogány hagyományt, szokásokat. A család jelenlétében jelképes cselekedetekkel fejezték ki egymás iránti elképzelésüket. Ilyenek voltak: a gyűrű felhúzása az ujjakra, a kézfogás, a fátyolozás, az apai áldás, a házassági szerződésnek a felolvasása stb. Kezdetben pap nem is volt jelen a házasságkötéskor. A pap szerepe a 4. századtól található meg a liturgiában. A 6. századtól kezdődik az a szokás, hogy a házasságkötést nászmise követi. Mivel nem volt kötelező a nyilvánosság, sok visszaélés keletkezett a középkorban, pl. nőrablás, bigámia, vagy kényszerítés. Ezért a 11. századtól kezdődően a pap a templomkapuban a násznép nyilvánossága előtt kérdésfeltevéssel bizonyosodott meg a házasság őszinteségéről. Utána léptek be a templomba, és nászmisével folytatták a szertartást. A Trentói Zsinat (1545-1563) hozott ebben egy olyan változást, amely a mai napig érvényben van. *Tametsi* elnevezésű dekrétumában kimondta, hogy a területileg illetékes plébános és két tanú jelenlétében kötött házasságok lesznek érvényessé. Az 1614-es *Rituale Romanum* sok változatot engedélyezett, így a regionális szokások nagyon eltértek egymástól. Az 1950-ben német nyelvterületen kiadott *Collectio rituum*, amelyet hazánk is átvett, egységesebb formát hozott.

A HÁZASSÁGKÖTÉS ÚJ SZERTARTÁSA

A II. Vatikáni Zsinat által kiadott Római Rituále, „*A Házasságkötés Szertartásának Rendje*” szertartáskönyvben a házasság szentségének jelentőségéről és méltóságáról a következőt olvashatjuk: „A házasság szövetség, amelyben a férfi és a nő egymással egész életre szóló közösséget hoz létre, a teremtésből meríti erejét és szilárdságát, a krisztushívők esetében azonban magasabb méltóságra is emeltetik, mivel az Újszövetség szentségei közé tartozik” (I/1. pont). A lelkipásztornak ezt a méltóságot kell kiemelni, és a jegyesek tudomására hozni. A jegyesoktatás által felkészíteni őket, hogy milyen nagyszerű terve van az Istennek a házasságra vonatkozólag, amelyet egy szentség kegyelmével óv és erősít.

A II/16. pontban így ír: „A lelkipásztorok fogadják a házasulandókat Krisztus szeretetétől vezérelve, mindenekelőtt azonban a hitüket erősítsék és táplálják, a házasság szentsége ugyanis föltételezi és megköveteli a hitet.” Hitre, bár ez kegyelem, nem nagyon lehet öt alkalommal felkészíteni. Szentendrén azt vezettük be, hogy akik nem voltak megkeresztelve, vagy nem részesültek a szentáldozás szentségében, azoknak egy hosszabb katekumenátuson kell részt venniük – természetesen, ha erre hajlandóak –, hogy a szentségekre méltóan,

hittel felkészülhessenek. Az a tapasztalat, hogy ez a katekumenátus valóban meghozza számukra az elkötelezett döntést.

Az előkészületről így ír a dokumentum: „A szentség liturgikus ünneplését gondosan elő kell készíteni, lehetőség szerint a házasulandók bevonásával” (III/29. pont). Az a legjobb, ha ők választják ki a liturgikus szövegeket, legfőképpen a szentírási szakaszokat. Ez azért is nagyon üdvös, mert így az esküvő lelki tartalmára is felkészülnek, és nem csak a külsőségekre (ruha, videó, díszítés) figyelnek. Az Új Ember néhány évvel ezelőtt egy remek magazint adott ki Templomi Esküvőnk címmel. Ebben az újságban, amely nagyon szép esküvői fotókkal díszített, a lelki tartalom mellett hasznos gyakorlati tanácsokkal is találkozhatnak. Az esküvői szertartás szövegváltozatait is tartalmazza, így kézbe lehet nekik adni, és maguk tudják kiválasztani azokat a szövegeket, melyeket hallani szeretnének.

A dokumentum arról tesz ajánlást, hogy az esküvő lehetőleg nászmise keretében történjék. De ha nem nagyon jártasak a hitben, vagy valláskülönbség van, akkor a házasságkötést mise nélkül egy igeliturgia keretében kell végezni. A dokumentum beszél az énekek vagy a zene kiválasztásáról is, amely nem lehet öncélú. Nem könnyű, amikor zenész a jegyespár, ilyenkor a zenész barátai egész kis koncertet akarnak szervezni a tiszteletükre, és a liturgia elvész a koncert özőnében. Nem kis harcot kell vívni a lelkipásztornak, hogy a helyes arány megmaradjon.

Hasonló probléma szokott lenni a díszítéssel kapcsolatban is. Vannak néha túlzások, hogy különböző girlandokat akarnak szögelni a templomkapujára, vagy virágszirmokat akarnak szórni a kórusról az ifjú párra. A ruházattal is szokott gond lenni, sokszor nem a templomba illő vagy megbotránkoztató, amit magukra akarnak öltetni. Vagy a menyasszony várandós, és mégis fehér ruhában fátyollal akar az oltár elé lépni, amely a szüzességnek a szimbóluma. Sokszor nevetséges helyzetbe hozzák magukat tudatlanul is. Nehéz ilyenkor a pap diplomáciai szerepe. A fényképészek és a videósok nagy sokasága is a lelkipásztor keresztje szokott lenni. Néha a liturgiában akadályozzák az eskető papot, aki nem tud odalépni a párhoz, mert a fotós odatolakszik.

Ezeknek úgy próbáltunk elejét venni, hogy megszerkesztettünk egy esküvői viselkedési kódexet, amelyet a jegyesoktatás elején a kezükbe adunk. Az esküvő próbáján külön ki is térünk erre. A dokumentum arra is utal, hogy a Püspöki Konferenciák a „Római Rituálét az egyes vidékek szokásaihoz és szükségleteihez igazítsák” (IV/39. pont). Így a Magyar Püspöki Kar kérvényezte, hogy a kézfogót, amelyet stórával összeköt az eskető pap, és az esküt megtarthassuk a liturgiában. Ezeket Róma engedélyezte. Pl. német nyelvterületen nem a kézfogóval mondják ki a konszenzust, hanem a gyűrűk felhúzásakor.

A SZERTARTÁS RENDJE

A nászmisében az esküvő az evangélium után történik, és a nászáldást a Mi-
atyánk után kapja a pár. A misén kívüli szertartás menete a következő: *Bevonu-
lás*. A pap a templom kapujában fogadhatja az ifjú párt, amely emlékeztet a kö-
zépkor szokására, mikor a templomkapuban történt a szertartás. Onnan a pap
vezeti be a párt az oltárhoz. Manapság divatba jött hollywoodi filmek hatásá-
ra, hogy a vőlegény várja az oltárnál a menyasszonyt. Eleinte küzdöttem elle-
ne, de most már beletörődtem. *Köszöntés*. Az új liturgikus könyvben erre szép
szövegek állnak rendelkezésre. Egy magázó és egy tegező formát ajánl a litur-
gia, attól függően, hogy mennyire áll közel az eskető paphoz a jegyespár.

Igeliturgia. Amint már említettem, az a leghelyesebb, ha a fiatalok választ-
ják ki a szentírási szövegeket. Ez az eskető papot is segíti a homíliában, hogy
személyesebb dolgokat tudjon mondani, hiszen a szövegek kiválasztása sokat
elárul az ő gondolkodásukról. *A házasságkötés szertartása*. A szándék megvizs-
gálásával kezdődik. Az eskető kérdéseket intéz először a vőlegény, majd a
menyasszony felé. Rákérdez a szabadságukra és a megfontoltságukra, a szere-
tetükre, a gyermekvállalás szándékára és a gyermekek keresztény nevelésére.
Ezeket a kérdéseket mélyebben átbeszéljük a felkészítéskor. Mit is jelent a
megfontoltság és a szabadság? Mit jelent a szeretet és tisztelet a párkapcsolat-
ban egy életen keresztül? A szeretet fogalmával kapcsolatban nagyon sok fél-
reértés adódik. Általában csak érzelemnek tekintik, amelyet a szívükben érez-
nek. Ilyenkor felhívom a figyelmet, hogy a szeretet egy tevékenység, egy
értelmi és egy akarati tett. Ez nem mindig könnyű, de a szentségi házasság
ajándéka éppen ez, Isten segít a szeretet megélésében, ha kérem tőle és hiszek
benne. Ahogyan jelen volt az isteni szeretet a kánaai menyegzőn, úgy van jelen
az ő házastársi szeretetükben a szentségen keresztül. Végül a gyermekvállalás
keresztény elgondolásáról és a nevelés felelősségéről van szó a felkészítésben.
A házassági beleegyezés (consensus). Ekkor történik a kézfogás, és a kezüket a
pap stólával összeköti. Ez szimbolizálja az életük összekötését is, amely most
kezdődik. A pap megáldja az egymásnak kimondott igenjüket. *A házastársi
eskü*. Ősi magyar szokás. Mély tartalmat fejez ki. Mintegy pecsétje az egymás-
nak tett ígéreteknek. Hogy mennyire egybeforrt a magyar nyelvvel, mutatja,
hogy a házasságkötést esküvőnek nevezzük. *A gyűrűk megáldása*. Ezek a gyű-
rűk a szeretetnek a pecsétjei, jelei, az összetartozást fejezik ki.

Egyetemes könyörgések. Jónak tartom, ha a rokonságból vagy a baráti kör-
ből valók olvassák fel az imádságot, és egy-kettőt maguk is írnak, ezek szemé-
lyesebbé teszik az imádságot. *Nászáldás*. Három szövegváltozat van a könyv-
ben, amelyet alkalmazni lehet. A menyasszonyról és a vőlegényről is említést
tesz a szöveg megszólítva név szerint is őket. *A szertartás befejezése*. Áldással és
kivonulással fejeződik be a szertartás. Ilyenkor át szoktam adni ajándékba azt

a feszületet, amelyre az esküjüket tették, az emléklapot és a menyasszonynak az esküvői csokrot, amelyet a szertartás kezdetén az oltárra helyezek. Kikísérem őket a templom kapuja elé, és először én gratulálok nekik.

BEFEJEZÉSÜL

Úgy gondolom, hogy a lelkipásztornak nagyon körültekintőnek kell lenni az esküvő és a felkészítés dolgában. Nem könnyű kezelni a házasulandók és a pap elvárásai közötti feszültségeket úgy, hogy ne sérüljön egyik fél se. A legcélravezetőbb, ha nagy türelemmel, de mégis határozottan az esküvő liturgiájának és dogmatikai valóságának a szépségére, gazdagságára hívjuk fel a figyelmet, mintegy jelezve, hogy ezek a szépségek túlmutatnak és többet mondanak, mint a külsőségek, amelyekre nagy súlyt akarnak helyezni.

ÉLETRAJZI ADATOK: A szerző szentendreai esperes plébános, Budapesten született 1951-ben. A Regnum Marianum papi közösség tagja. Esztergomban szentelték pappá 1974-ben. 1990-től 1992-ig a Központi Szeminárium spirituálisja volt. A Házasság Hétvége lelkiségi mozgalom magyarországi létrehozója. (blanckgy@gmail.com)

„Ott, ahol számunkra a dolgok tönkremennek, rájövünk mindig valami titokteljes valóságra. Az élet ismerete a titok tudása. Jól cselekedni annyit tesz, mint a parancsoknak engedelmessé válni, amelyek a titkok tudásából származnak.”

(ALBERT SCHWEITZER)

„Az a kegyelem titka, hogy sosem késő...”

(FRANCIS MAURIAC)

KURT KOCH BÍBOROS

A II. Vatikáni Zsinat az innováció és a tradíció között

*A reform hermeneutikája a folytonossággal való szakítás hermeneutikája,
valamint a történelmietlen folytonosság hermeneutikája között**

Borromei Szent Károly sokat fáradozott milánói egyházmegyéjének határai között és messze azon túl is a Trentói Zsinat határozatainak megvalósításán. A püspökök fő küldetését abban látta, hogy „tanúk legyenek, Krisztus misztériumait hirdessék, és minden teremtménynek prédikálják az evangéliumot”,¹ ezzel pedig korát megelőzve mintegy előre meghirdette a II. Vatikáni Zsinat episzkopális teológiájának fő gondolatát. Erről a nagy milánói püspökről mondta Joseph Ratzinger 1972-ben, hogy századunkban az ő „utolsó nagy visszhangja” Boldog XXIII. János pápa alakja volt, aki szívéen viselte Borromei Szent Károly vizitációs naplójának kiadását, és akinek a zsinat összehívásával semmi más szándéka nem volt, mint a reformnak újra olyan lendületet adni, mint „amilyen Borromei Károlyban égett”. Benne látta Ratzinger „a Trentói Zsinat szavainak tettekre váltását”.² Ezért amikor a zsinati reform szellemében emlékezünk meg a nagy milánói püspök szentté avatásának 400. évfordulójáról, ez egyben méltó alkalom arra is, hogy a II. Vatikáni Zsinattal, és főként annak hermeneutikájával foglalkozunk,³ különös tekintettel arra, hogy a Borromei Szent Károlyt és Boldog XXIII. Jánost összekötő lelki vonal meghosszabbítható XVI. Benedek pápáig. Ő mondta, hogy a II. Vatikáni Zsinat interpretációja során alapvetően a „reform hermeneutikájáról” van szó, vagy, amint

* A hermeneutika kifejezésen a szerző azt érti, hogy a befogadó a befogadás tárgyát jelentő kifejezést, szöveget saját szemszögéből interpretálja, és ezzel a befogadás során saját jelentéssel ruházza fel. (A fordító megjegyzése.)

¹ Az idézet alapja: G. ALBERIGO: *Karl Borromäus. Geschichtliche Sensibilität und pastorales Engagement* Münster 1995, 39–40.

² Joseph RATZINGER: *Opfer, Sakrament und Priestertum in der Entwicklung der Kirche*, in: *Catholica* 26 (1972) 108–125, valamint in: *Uő, Theologische Prinzipienlehre, Bausteine zur Fundamentaltheologie* München 1982, 263–281, idézet a 279. oldalról.

³ Vö. Kurt KOCH: *Was bedeutet heute „Reform“ der katholischen Kirche in der Schweiz? Zur Lage der Konzilsrezeption*, in: *Schweizerische Zeitschrift für Religions- und Kulturgeschichte* 103 (2009) 273–301.

1985-ben pontosította, „a kontinuitás hermeneutikájáról, amely sem a múltba való visszatérést, sem előre menekülést, sem anakronisztikus vágyakozást, sem pedig igazolhatatlan türelmetlenséget nem engedhet meg”.⁴

1. A RECEPCIÓ ÉS A RECEPCIÓ HIÁNYÁNAK TÖRTÉNETE

A zsinat adekvát interpretációjának problematikáját nem közelíthetjük meg anélkül, hogy ne vetnénk legalább egy rövid pillantást a II. Vatikáni Zsinat nagy egyházi eseménye óta eltelt majdnem ötven évre. Szokássá vált a zsinat utáni kort különböző periódusokra osztani.⁵ Az első periódus az elindulás és a lelkesedés kora, a második pedig a beteljesületlen remények és várakozások felett érzett csalódásé. Ezt a felosztást ráadásul éppúgy megtaláljuk mind a tradicionalista, mind pedig a progresszista oldalon. A harmadik periódust az 1985-ös rendkívüli püspöki szinódustól számíthatjuk, amely a zsinat után húsz évvel számba vette az Egyház helyzetét, magáévá tette és következetesen tovább vezette a zsinat kezdeményezéseit, mint egy megújított, a *communio* fogalma köré épülő egyháztant, valamint a zsinatot kifejezetten úgy méltatta, mint az Egyház Magna Chartá-ját a harmadik évezredbe vezető úton.⁶ Ennek a periódusnak a jelentőségét nagyon különbözően értékelik. Amíg egyesekben az újraébredés és az újra orientálódás folyamatát indította el, addig másokban csak megerősítette a csalódás és a rezignáció érzését.

A három említett periódus tekintetében a szakirodalom bizonyára alapvetően egységes. Egy lehetséges negyedik szakasz jellemzéséről viszont, amelybe már hosszabb ideje beléptünk, megoszlanak a vélemények. Az, hogy ezt a negyedik szakaszt hogyan értelmezik, alapvetően a zsinat mindenkori hermeneutikáján múlik, amely meghatározza az értelmező hozzáállását. Egyrésztől sokan meg vannak győződve, hogy a zsinat tüze a mai napig sem aludt ki, közben azonban felnőtt egy új generáció, amely számára időszerű a zsinatot újra értelmezni, és útmutató kezdeményezéseit az új kihívások tekintetében is gyümölcsözővé tenni. A zsinat mögött ugyanis nem vezet semmilyen út visszafelé. De nincs a látókörünkben olyan út sem, amelyik alapvető kérdésekben túlvezetne a zsinaton, például egy III. Vatikáni Zsinat irányába. Hiszen az

⁴ J. RATZINGER: *Zur Lage des Glaubens, Ein Gespräch mit Vittorio Messori* München 1985, 28.

⁵ Vö. például Walter KASPER: *Die bleibende Herausforderung durch das II. Vatikanische Konzil. Zur Hermeneutik der Konzilsaussagen*, in: Uő., *Die Kirche Jesu Christi. Schriften zur Ekklesiologie I = Gesammelte Schriften*. Band 11. Freiburg i. Br. 2008, 200–211, különösen: 200–201; Karl LEHMANN: *Das II. Vatikanum – ein Wegweiser. Verständnis – Rezeption – Bedeutung*, in: P. HÜNERMANN (szerk.), *Das Zweite Vatikanische Konzil und die Zeichen der Zeit heute* Freiburg i. Br. 2006, 11–26, különösen: 23–24.

⁶ Vö. *Zukunft aus der Kraft des Konzils. Die ausserordentliche Bischofssynode '85*. Die Dokumente mit einem Kommentar von W. Kasper (Freiburg i. Br. 1986).

eltelt majdnem ötven év alatt sem jutottunk célba a zsinat recepciója és megvalósítása útján. A recepció története mindig egyben a recepció hiányának a története is, pontosabban szólva a recepció megtagadásának története.⁷

Eltekintve a liturgikus konstitúciótól, amelyről később részletesen fogok beszélni, ez az észrevételem alapvetően az Isteni Kinyilatkoztatásról szóló Dogmatikai Konstitúcióra vonatkozatható, amelyet Carlo Maria Martini bíboros a „zsinat talán legszebb dokumentumaként” méltatott,⁸ amelynek a kinyilatkoztatás és Isten ígéjének teológiájáról szóló tanítása azonban a hívők mindennapi életére és az Egyház közösségére csak igen csekély hatást gyakorolt. Hasonlóan beszélhetünk az Egyházzal szóló Dogmatikai Konstitúcióról is, amely esetében különösen az V.-től a VIII. fejezetig terjedő rész értelmezésével kapcsolatban egyenesen hibajelzést kell adnunk, és amelyeket csak szelektíven fogadtak be. Miközben az Egyháznak mint szentségnek az alapvető gondolata sem a széles egyházi közvéleményben, sem pedig a teológiai gondolkodásban nem tudott gyökeret verni,⁹ Isten népének témájában a zsinati egyháztan majdnem forradalomként dicsőített megújítását látják, és ebből a nézőpontból az egyházi reformot alapvetően strukturális reformként kezelik. Itt pedig bizonyára olyan ítélettel állunk szemben, amelyik legalábbis csodálkozásra késztet, ha számba vesszük azt a változatos történelmi fejlődést, amelyben az Egyháznak mint Krisztus testének gondolata és mint Isten népének gondolata folyamatosan váltották egymást.¹⁰ Ezzel szemben manapság egyre növekvő számban hallunk olyan hangokat a teológiában, amelyek az Egyház építéséről szóló konstitúciót újra komolyabban véve az Isten népéről szóló fejezetet második helyre állítják, és előtérbe helyezik az Egyházzal, mint misztériumról szóló első fejezetet.¹¹ Ezzel a zsinat világossá akarta tenni, hogy az Egyház építése lelki feladat, és hogy az egyházi reform csak valamennyi megkeresztelt ember egyházi létének lelki elmélyítése útján történhet. Ebben az értelemben tapintott

⁷ Vö. W. KASPER: „Wider die Unglückspropheten”. *Die Vision des Konzils für die Erneuerung der Kirche*, in: *Communio*. Internationale katholische Zeitschrift 19 (1990) 514–526.

⁸ C. M. MARTINI, *Die Bischofssynode über das Wort Gottes*, in: *Stimmen der Zeit* 133 (2008) 291–296, zit. 201.

⁹ „Miközben az Isten népe kifejezés szélesebben terjedt és mára egyaránt vált püspökök, egyházközségi képviselők, professzorok és egyszerű hívek szókincsévé, a szentség szót az Egyházzal kapcsolatban senki nem veszi szájára. A zsinat szándéka szerint viszont a két kijelentés kölcsönösen kiegészíti és magyarázza egymást, az Isten népe fogalom éppen hogy a szentség fogalma alapján válik értelmes kijelentéssé.” J. RATZINGER: *Die Kirche als Heilssakrament*, in: Uő., *Theologische Prinzipienlehre, Bausteine zur Fundamentaltheologie* München 1982, 45–57, idézet a 47. oldalról.

¹⁰ Vö. J. RATZINGER: *Der Kirchenbegriff und die Frage nach der Gliedschaft in der Kirche*, in: Uő., *Das neue Volk Gottes. Entwürfe zur Ekklesiologie* Düsseldorf 1969, 90–104, különösképpen: 90–99.

¹¹ Hogy a misztérium-gondolatot milyen érzelmi telítettséggel tárgyalták a zsinaton, erről meggyőzően tanúskodik Giovanni Battista Montini bíboros, a későbbi VI. Pál pápa „*Sant’ Ambrogio e il Mistero della Chiesa*” című homlíliája, amelyet a zsinati időszak elején, 1962. december 7-én tartott Milánóban. Vö. G. B. MONTINI, *Dieci discorsi su Sant’ Ambrogio* Milano 1997, 98–106.

nemrég Hermann J. Pottmeyer a zsinat eddigi recepciójának egyik nyílt sebére, amikor így nyilatkozott: „Én a zsinati határozatok eddigi megvalósításának gyenge pontját abban látom, hogy nem veszik észre a zsinat vezérgondolatát és prioritásait. Ez a felelős azért az egyoldalú nézetért, amelyik az egyházi reformot a strukturális reformmal azonosítja”.¹² Az idő a mai Egyház számára tehát azt parancsolja, hogy még egyszer mélyebben merüljünk el a zsinat gondolatvilágában. Hiszen a jövő gyümölcsöző útja feltételezi a forrásokhoz való visszatérést. Az *aggiornamento*, a korszerűsítés útja nem lesz és nem lehet kellőképpen szilárd a *ressourcement*, az elmélyülés nélkül.

Kétségkívül legvitatottabb kérdés az Egyház és a mai világ viszonyáról szóló lelkipásztori konstitúció recepciójának története. Ezt a zsinat folyamán a „XIII. szkéma” nem túl sokat mondó cím alatt vitatták meg, az eredmény pedig intenzív küzdelem nyomán bontakozott ki. A lelkipásztori konstitúció a zsinat összes dokumentuma közül nemcsak a legterjedelmesebb, hanem egyben az eddigi zsinatok történetébe a legkevésbé beilleszthető szöveg is. Mégis a lelkipásztori konstitúció az a dokumentum, amely körül az elmúlt évek zsinatinterpretációjában az álláspontok kikristályosodtak. A tradicionalista oldal alapvetően a zsinat sajátos arculatát látja benne, méghozzá egészen odáig menően, hogy pasztorális beállítottsága annyira domináns, hogy ennek a dokumentumnak az irányából a dogmatikai konstitúciók relativálhatóak, sőt kétségbe vonható, hogy a zsinat egyáltalán hozott-e döntéseket hitbeli kérdésekről. Ezzel szemben a progresszista oldal azt hangsúlyozza, hogy a zsinat szellemét elsősorban ebben a konstitúcióban lehet megragadni, és ezért ezt a dokumentumot az ökumenizmusról szóló dekrétum és a vallásszabadságról szóló nyilatkozat kíséretében, valamint a „Nostra aetate” kezdetű nyilatkozatnak a világvallások felé való nyitottságának szellemében a zsinat tulajdonképpen hagyatékaként kell számon tartani és védelmezni, sőt „a zsinat teljes értelmezése és recepciója azonosítható középpontjának” kell tekinteni.¹³

Elsősorban erről az oldalról hangzanak el manapság olyan vélemények, hogy az egyházi vezetés elárulja a zsinatot. A „Summorum pontificum” kezdetű motu proprio, valamint különösen a Szent X. Piusz Papi Testvériség püspökeinek kiközösítését feloldó pápai aktus után ez a vád elsősorban XVI. Benedek pápa személyére összpontosul. Neki vetik a szemére, hogy kihátrál a

¹² H. J. POTTMEYER: *Die konziliare Vision einer neuen Kirchengestalt*, in: Ch. HENNECKE (szerk.), *Kleine christliche Gemeinschaften verstehen. Ein Weg, Kirche mit den Menschen zu sein* Würzburg 2009, 31–46, idézet a 37. oldalról.

¹³ R. BUCHER: „Gott bewahre uns vor dem Historismus und Relativismus im Umgang mit den Standpunkten des Konzils.” *Über die praktischen Konsequenzen zwiespältiger Konzilsrezeption*, in: Th. FRANZ/H. SAUER (Hrsg.), *Glaube in der Welt von heute. Theologie und Kirche nach dem Zweiten Vatikanischen Konzil*. Band 1: *Profilierungen*. Festschrift für E. Klinger Würzburg 2006, 110–126, idézet a 122. oldalról.

II. Vatikáni Zsinat örökségéből.¹⁴ „Gurulj vissza Benedekkel, avagy hogyan ássa alá egy pápa az Egyház jövőjét” – ezt a címet viseli például egy a XVI. Benedek pápaságával kapcsolatos úgynevezett kritikus cikkekből álló pamflet-szerű gyűjtemény.¹⁵ Kétségtelenül érezhető egyfajta vita a II. Vatikáni Zsinat hermeneutikája körül, amelynek persze jó oldala is van, amennyiben kikényszerítette a zsinat jelentőségének újbóli átgondolását.¹⁶

2. A REFORM HERMENEUTIKÁJA EGY ALAPVETŐ KONTINUITÁSBAN

Hogyan vélekedjünk erről a vádról? Ha számba vesszük, hogy XVI. Benedek pápa egykor mint a zsinat tanácsadója milyen útmutatásokkal szolgált az Egyháznak ehhez az évszázados jelentőségű eseményéhez,¹⁷ ha áttekintjük egész teológiai életművét,¹⁸ ha valóban tudomást szerzünk pápaként végzett tanító-hivatali tevékenységéről, vagy ha például legalább átfutjuk a II. Vatikáni Zsinatról szóló terjedelmes művet, amelyet a Pápai Szalézi Egyetem XVI. Benedeknek ajánlott 80. születésnapja alkalmából, és amelyben ennek az egyetemnek a rektora a pápát mint „a II. Vatikáni Zsinat nagy értelmezőjét” méltatja¹⁹ – mindezek figyelembevételével csak csodálkozva lehet megállapítani, hogy egyes teológusok, akik egyébként differenciált gondolkodásmóddal dicsekszenek, milyen könnyelműen vetik XVI. Benedek szemére, hogy ki akar

¹⁴ Vö. P. HÜNERMANN (szerk.): *Exkommunikation oder Kommunikation? Der Weg der Kirche nach dem II. Vatikanum und die Pius-Brüder* Freiburg i. Br. 2009.

¹⁵ N. SOMMER/TH. SEITERICH (szerk.): *Rolle rückwärts mit Benedikt. Wie ein Papst die Zukunft der Kirche verbaut* Oberursel 2009.

¹⁶ Vö. K. KOCH: *Die Pius-Brüder und das Konzil*, in: W. BEINERT (szerk.), *Vatikan und Pius-Brüder. Anatomie einer Krise* Freiburg i. Br. 2009, 97–128.

¹⁷ A vonatkozó szövegek összegyűjtve és kommentált formában olvashatók: J. WICKS: *Six texts by Prof. Joseph Ratzinger as peritus before and during Vatican Council II*, in: *Gregorianum* 89 (2008) 233–311.

¹⁸ XVI. Benedek pápa teológiai életművéhez jó bevezetésként ajánlhatóak a következő írások: J. CORKERY: *Joseph Ratzinger's Theological Ideas. Wise Cautions and Legitimate Hopes* New York 2009; M. H. HEIM: *Joseph Ratzinger – kirchliche Existenz und existenzielle Theologie unter dem Anspruch von Lumen gentium. Ekklesiologische Grundlinien* Frankfurt a. M. 2004; P. HOFMANN (szerk.): *Joseph Ratzinger. Ein theologisches Profil* Paderborn 2008; P. HOFMANN: *Benedikt XVI. Einführung in sein theologisches Denken* Paderborn 2009; J. MURPHY: *Christ our Joy. The Theological Vision of Pope Benedict XVI* San Francisco 2008; A. NICHOLS: *The Thought of Pope Benedict XVI. An Introduction to the Theology of Joseph Ratzinger* London 2007; M. SCHNEIDER: *Einführung in die Theologie Joseph Ratzingers* Köln 2008; P. G. SOTTOPIETRA: *Wissen aus der Taufe. Die Aporien der neuzeitlichen Vernunft und der christliche Weg im Werk von Joseph Ratzinger* Regensburg 2003; Th. WEILER: *Die Ekklesiologie Joseph Ratzingers und ihr Einfluss auf das Zweite Vatikanische Konzil* Mainz 1997.

¹⁹ Università Pontificia Salesiana (Ed.): *„Ubi Petrus ibi Ecclesia”. Sui „sentieri” del Concilio Vaticano II. Miscellanea offerta a S.S. Benedetto XVI in occasione del suo 80° genetliaco*. A cura di M. Sodi Roma 2007.

hátrálni a II. Vatikáni Zsinat örökségéből. Az ilyen vádak alapja többnyire teljes félreértés, amely elsősorban abban áll, hogy Benedek pápának egy olyan zsinat-értelmezést tulajdonítanak, amelyet soha nem képviselt és ma sem képvisel. Elegendő itt ezt az eljárást két prominens teológus nézeteivel példázni. Peter Hünermann szerint Benedek pápa értelmezése a tiszta kontinuitás hermeneutikája. A teológus a pápának 2005. december 22-én elmondott első karácsonyi üzenetére hivatkozik, és azt állítja, hogy a pápa „a *diszkontinuitás hermeneutikája* és a *kontinuitás hermeneutikája* kifejezések szembeállításával a zsinat hermeneutikájának alapproblémáját tárgyalta”.²⁰ Abban a szövegben azonban, amelyet Hünermann hibásan idéz, a pápa valójában egyrészt a „diszkontinuitás és a szakítás hermeneutikáját”, másrészt a „reform hermeneutikáját” állítja szembe, miközben a második fogalmat úgy határozza meg, mint „az Egyháznak mint olyan egyedi valóságnak, amelyet az Úr nekünk ajándékozott, a kontinuitásban történő megújulását”, majd így folytatja: „olyan valóság, amely az idő során növekszik és fejlődik, miközben mindig ugyanaz marad, Isten vándorúton lévő népének valósága”.²¹ Még differenciálatlanabb módon ítél Bernd Jochen Hilberath, aki ugyanabból a hibás feltevésből kiindulva a következőket írja: „A pápa a maga részéről azt a kontinuitást hangsúlyozza, amelyet a trentói miseforma újra engedélyezésével és a Piusz-testvérekkel szemben tanúsított nagyvonalú előzékenységével egyoldalúan nyomatékosít”.²²

Minden hozzáértő tudja, hogy az ilyen megfigyeléseket nem lehet pusztán egyes szavakon folyó vitaként kezelni. A kontinuitás hermeneutikája és a reform hermeneutikája között ugyanis egy lényeges tárgyi különbség van, mivel ez utóbbi mintegy a kontinuitás és a diszkontinuitás hermeneutikája között helyezkedik el. Erre még vissza kell ugyan térnünk, de ezen a ponton igazán felvetődik a kérdés, hogy egyes teológusok miért azonosítják a reform hermeneutikáját automatikusan a kontinuitás hermeneutikájával és hogy ezek a teológusok vajon mit értenek „reformon”? Talán azért történik mindez, hogy a pápának azt a hermeneutikát tulajdonítsák, amelyet a tradicionalisták képviselnek, ahogyan ezt Hans Küng leplezetlenül megteszi, amikor is a pápának

²⁰ P. HÜNERMANN: *Excommunicatio – Communicatio. Versuch einer Schichtenanalyse der aktuellen Krise*, in: W. BEINERT (szerk.): *Vatikan und Pius-Brüder. Anatomie einer Krise* Freiburg i. Br. 2009, 145–162, idézet a 160. oldalról.

²¹ BENEDETTO XVI: *Una giusta ermeneutica per leggere e recepire il Consilio come grande forza di rinnovamento della chiesa*, in: *Insegnamenti di Benedetto XVI. I.* 2005 Città del Vaticano 2006, 1018–1032, idézet az 1024. oldalról.

²² B. J. HILBERATH: *Im Geist und nach dem Buchstaben des Konzils. Utopien eines Achtundsechzigers*, in: *Theologische Quartalschrift* 190 (2010) 160–172, idézet a 161. oldalról.

„a Piusz-testvérekkel a liturgia- és a tradíció értelmezése terén meglévő lelki közelségéről”²³ beszél?

Az ilyen súlyosan hibás megítélések tekintetében az Egyház jelenlegi helyzetében először is azt kell bizonyítani, hogy Benedek pápa a „reform hermeneutikáját” képviseli, amely egész életművén keresztül figyelemreméltó folytonossággal mutatható ki. Annak a sorozatnak a negyedik füzeté végén, amelyben Ratzinger mint zsinati tanácsadó a zsinat egyes ülészakaszairól számol be, ő maga is összefoglalóan a következőket rögzíti: „A zsinat tudatosította bennünk, mennyire szüksége van az Egyháznak egy új helyzetben a belülről jövő megújulásra. Eközben azonban nem szabad elfelejteni, hogy az Egyház mindig is Egyház maradt, és benne minden időkből meg lehetett találni és meg is találták az evangélium útját”. Azt, hogy minden egyházi reformnak erről kell szólnia, Ratzinger a következő záró szavakkal nyomatékosítja: „Végző soron az Egyház a zavaros és a nagy időkből egyaránt leginkább az egyszerű szívű hívők hitéből él, ahogyan Izrael is abból élt, még azokban az időkből is, amikor a farizeusi legalizmus és a szadduceusi liberalizmus eltorzították a választott nép arcát.” Ugyanis „azok hite, akiknek egyszerű a szíve, az Egyház drága kincse. Ezt a hitet szolgálni és megélni az egyházi megújulás legnagyobb feladata.”²⁴ Ha az idézet forrását nem jelölnénk meg, akkor is a legtöbben bizonyára rájönnének, hogy a szöveg XVI. Benedek egyik homíliájából származik.

A megújulásnak ezt a reformszellemét XVI. Benedek pápa egész teológiai életművében felfedezhetjük, amelyben újra és újra hivatkozik mind a zsinat előtti teológiai fejlődésre, mind pedig a zsinat ülészekai alatti vitákra és a zsinat utóhatásaira is. Mindezt legfeljebb egy habilitációs projekt keretei között lehetne feldolgozni, a jelen dolgozatba pedig még az sem fér bele, hogy egyes példákon keresztül bemutassuk. Ehelyett ismét felvesszük Ratzinger összefoglalójának fonalát, amelyet a zsinat befejezésekor adott, és ezt vezetjük tovább pápaságának kezdetétől. Már a pápaválasztás utáni első üzenetében megerősítette azt a „szilárd elhatározását”, hogy „tovább kívánok dolgozni a II. Vatikáni Zsinat megvalósításán, elődeim nyomdokain járva és hű folytonosságban az Egyház kétezere éves hagyományaival.” Ugyanis „a zsinati dokumentumok az évek múlásával semmit sem veszítettek aktualitásukból, sőt,

²³ H. KÜNG: *Geleitwort*, in: H. HÄRING: *Im Namen des Herrn. Wohin der Papst die Kirche führt* Gütersloh 2009. Vö. ehhez az én vitairatomat is: K. Koch, *Vorwärts mit Rückspiegel. Benedikt XVI. im Kreuzfeuer der Kritik*, in: Uő., *Das Geheimnis des Senfkorns. Grundzüge des theologischen Denkens von Papst Benedikt XVI.* = Ratzinger-Studien. Band 3. Regensburg 2010, 159–217.

²⁴ J. RATZINGER, *Die letzte Sitzungsperiode des Konzils* Köln 1966, 76–77. Ratzingernek a zsinat ülészekairól szóló beszámolóit újabban angol nyelven is olvashatók: *Theological Highlights of Vatican II* New York 2009.

tanításaik különösen hasznosnak bizonyulnak az Egyház új törekvéseivel kapcsolatban és a mostani globalizált társadalomban.”²⁵

A 2005. december 22-ei karácsonyi kihallgatás alkalmával elmondott, korábban már hivatkozott beszédében XVI. Benedek pápa igen részletesen foglalkozik a II. Vatikáni Zsinat örökségével, néven nevezve két egymással szemben álló hermeneutikát, nevezetesen „a diszkontinuitás és a szakítás hermeneutikáját”, valamint a „reform hermeneutikáját”. A „reform hermeneutikáját” az Egyháznak és a modern világnak a zsinat által újraértelmezett viszonyának szemszögéből konkretizálja, példaként három kérdéskört elemezve, nevezetesen a hit és a modern tudományok viszonyát, az Egyház és a modern állam viszonyát, valamint a vallási türelem problematikáját. Ennek kapcsán világossá teszi, hogy az Egyház valódi reformjában mindig összekapcsolódik és eggyé válik a hűség és a dinamika: „A kontinuitásnak és a diszkontinuitásnak éppen ebben a különböző szinteken megvalósuló összjátékában található az igazi reform természete.”²⁶ A pápa kifejezte legmélyebb meggyőződését, hogy ha a II. Vatikáni Zsinatot „a helyes hermeneutikával olvassuk és fogadjuk be, akkor nagy erőt adhat az Egyház mindenkor szükséges megújulásához, és egyre inkább ilyen erővé válhat.”²⁷

Ezen a ponton egy kicsit meg kell állnunk és háromszoros értelemben is össze kell foglaljuk az eddigi gondolatokat. Ha összehasonlítjuk Benedek kifejtéseit a „reform hermeneutikájával” kapcsolatban XXIII. János pápának 1962. október 11-én a zsinat megnyitásakor mondott beszédével, valamint VI. Pál pápának 1965. december 7-én a zsinatot lezáró beszédével, ugyanazt a hermeneutikát fedezhetjük fel újra.²⁸ XXIII. János és XVI. Benedek manapság olyan divatos összehasonlításai inkább fekete-fehér képnek tűnnek,²⁹ olyanak,

²⁵ Benedetto XVI, *Messaggio alla Chiesa universale al termine della Santa Messa con i Cardinali elettori nella Capella Sistina*, in: *Insegnamenti di Benedetto XVI*. I. 2005 Città del Vaticano 2006, 1–7. idézet a 4. oldalról.

²⁶ BENEDETTO XVI: *Una giusta ermeneutica per leggere e recepire il Concilio come grande forza di rinnovamento della chiesa*, in: *Insegnamenti di Benedetto XVI*. I. 2005 Città del Vaticano 2006, 1018–1032, idézet az 1028. oldalról.

²⁷ Uo. 1031.

²⁸ Hasonlóan lehet megítélni II. János Pál pápa nézeteit. Ő egyértelműen a zsinat talaján állt, és alapvető célkitűzését abban határozta meg, hogy a zsinat betűjét és szellemét is megvalósítsa. 1978. október 17-én az Egyháznak és a világnak elmondott első üzenetében kinyilvánította „szándékát”, miszerint „legnagyobb figyelmet az egyháztanra fogok fordítani”: „Mindenkit felszólítotam, hogy a Lumen Gentium kezdetű dogmatikai konstitúciót újra vegye kézbe, hogy megújult lelkesedéssel tudjon elmélkedni az Egyház lényegéről és küldetéséről. Mindez nemcsak ahhoz szükséges, hogy megvalósítsuk valamennyi Krisztusban hívő és benne remélő ember életközösségét, hanem ahhoz is, hogy az emberiség egész nagy családjának egységét építsük és elmélyítsük.”

²⁹ XXIII. János pápa állítólag magáról mondta, hogy ő azoknak a pápája is, akik a gázpedált nyomják, de azoké is, akik a fékre lépnek. Vö. J. RATZINGER: *Das Konzil auf dem Weg. Rückblick auf die zweite Sitzungsperiode des Zweiten Vatikanischen Konzils* Köln 1954, 12.

amely a színes televízió korszakában különösen is anakronisztikus. Másodszor ha figyelembe vesszük mindazt, amit Benedek pápa a zsinatról valójában gondol, és ha megpróbáljuk ebből a megvilágításból megérteni az elmúlt években a közvélemény előtt leginkább inkriminált két pápai aktust, mégpedig a római rítus különleges formájának további engedélyezését, valamint a Szent X. Piusz Papi Testvériség püspökei kiközösítésének feloldását ahelyett, hogy ezt a két aktust izolálva az egész pápai tevékenységének mércéjévé tennénk, akkor nem lesz nehéz a pápa valódi szándékát felismerni: XVI. Benedek semmilyen módon nem akar kihátrálni a II. Vatikáni Zsinat örökségéből, sokkal inkább az ő reform-hermeneutikájával akarja az Egyházat a hit mélységére vezetni és ezáltal megújítani.

Harmadszor mindazonáltal meg kell állapítani, hogy a pápa eltökéltsége a reform hermeneutikájának irányába idővel egyre erősebb lett, ahogyan a diszkontinuitás és a szakítás hermeneutikája mindinkább érvényre juttatta monopoligényét mint a zsinat egyetlen helyes értelmezését. Jól jelzi ezt Ratzinger bíboros 1988. július 13-án a chilei püspökök előtt elmondott beszéde, amelyben súlyos jelenséggént ítélte meg, hogy a II. Vatikáni Zsinatot már nem az Egyház élő hagyományának részeként tartják számon, hanem a végének tekintik. Ezzel szemben félreérthetetlenül hangsúlyozta, hogy a zsinattal való hiteles bánás egyetlen módja abban áll, ha annak állítjuk be, ami valójában: a zsinat szerves része az Egyház és a hit élő, teljes és egységes hagyományának.³⁰

3. VALÓBAN SZAKÍTOTT VOLNA A ZSINAT A HAGYOMÁNYOKKAL?

Ezzel elérkeztünk a zsinat interpretációjáról folyó jelenlegi vitához. Itt kell röviden tárgyalnunk azt a két álláspontot, amelyektől a reform hermeneutikája egyformán távol áll. Mindkét álláspont közös vonása, hogy megkülönböztetik a zsinat előtti és a zsinat utáni Egyházat, mintha az Egyház a zsinat előtt és után nem ugyanaz az Egyház lenne. Az ilyen dualista, sőt manicheista történelemszemlélet mind a tradicionalista, mind pedig a progresszista oldalon megtalálható. A tradicionalisták a tiszta és történelmietlen folytonosság hermeneutikáját képviselik. Az ő szemükben az Egyház hitbeli tanításában nem mehet végbe olyan fejlődés, amely ne szakítaná meg a hagyomány folytonosságát. Ebben a szellemben nyilvánította ki például a Szent X. Piusz Papi Testvériség mozgalom, hogy valamennyi zsinatot elfogad egészen a II. Vatikáni Zsinatig, de ez utóbbit már nem. Ez a közösség a legutóbbi zsinatban nyilvánvalóan

³⁰ Vö. J. RATZINGER: *L'opera del Totalmente Altro*, in: *Davanti al Protagonista. Alle radici della liturgia* Siena 2009, 183–189.

a hagyományokkal való gyökeres szakítást látja, és meg van győződve róla, hogy a zsinattal egy új egyház jött létre, amelyik már nem azonos az eddigivel. Persze a progresszista oldal is a hagyományokkal való szakításként értelmezi a II. Vatikáni Zsinatot, és úgy tekinti, mint az eddigi egyházi hagyomány végét, amely után valami új kezdődött. Ez az oldal a diszkontinuitásnak és a hagyománnyal történő szakításnak a hermeneutikáját képviseli.

Mindkét szélsőséges irányzatnak, amelyik a zsinat megítélésében ellentétes irányból ugyan, de végül is hasonló következtetésre jut, fel kell tenni a kérdést, hogy mit értenek valójában reformon, pontosabban, hogy a zsinatot reformként, vagy reformációként értékelik-e. A két fogalom között ugyanis lényegi különbség van. Egy valódi reformnak a reformációval szemben nem lehet sem szándéka, sem célja, hogy a megreformált dolog ne legyen azonos a reform előtti önmagával. Egy reform a szó szoros értelmében re-form kell, hogy legyen, vagyis, amint a szó elemzéséből kiviláglik, az eredeti forma újra megtalálása. A reformáció eredménye ezzel szemben nem csak egyházszakadás, hanem valójában egy új egyház keletkezése. Ezt a különbséget szemléltetik az egyháztörténész Walter Barndmüller szavai is: „A reform a megreformálandó dolognak nem a lényege, hanem a konkrét megjelenési formája, a megvalósítása. Ellenkező esetben a lényeg változna meg, amely által a megreformálandó dolog valami mássá alakul át, mint ami azelőtt volt.”³¹

Nem meglepő tehát, hogy a zsinat ebből a szempontból történő megítélésének kérdésében a tradicionalisták és a progresszisták között nincs valódi különbség. Miközben a Szent X. Piusz Papi Testvériség a zsinatnak azt veti a szemére, hogy protestáns irányba vitte a Katolikus Egyházat, Hans Küng például a II. Vatikáni Zsinatot úgy értelmezi, mint „a reformáció és a modernség integrálását a Katolikus Egyházba”. Mivel a modernség alapvetően a tradícióval való szakítást jelenti, a II. Vatikáni Zsinat olyan értelmezése, amely a modernitás fogalmával tartja összeegyeztethetőnek, magában foglalja a hagyománnyal történő szakítás értelmezését. Ebben az értelemben Küng a zsinat esetében alapvető „születési rendellenességről” beszél, amely szerinte abban áll, hogy a zsinatnak nem sikerült „lényegesen megváltoztatni a centralizált egyházi vezetés intézményesítetten személyekre épülő hatalmi szerkezetét a keresztény küldetés szellemében”.³² Miközben Küng visszatekintve a zsinatot mint a „kompromisszumok, félmegoldások és többértelműségek” zsinatát értelmezi, nyomatékkal rámutat, hogy a zsinat maga szólította fel az Egyházat, hogy ne álljon meg a zsinatnál, hanem lépjen túl rajta. Emiatt tart Küng igényt arra, hogy az ő saját munkásságát mint a zsinat „kritikai-konstruktív továbbfejleszt-

³¹ W. BRANDMÜLLER: *Die Reformation Martin Luthers in katholischer Sicht*, in: Uő., *Licht und Schatten. Kirchengeschichte zwischen Glaube, Fakten und Legenden* Augsburg 2007, 100–120.

³² H. KÜNG: *Umstrittene Wahrheit. Erinnerungen* München 2007, 42.

tését” értékeljék.³³ Ezek után nem lehet csodálkozni azon, hogy Hans Küng szemére veti XVI. Benedek pápának, hogy a II. Vatikáni Zsinatot nem „szakításként”, hanem a hagyománnyal összeférő reformként értelmezi, amely szerte a Pápát a Piusz-testvérekhez közelíti.

Ha egy teológus egy személyben tart igényt arra, hogy a zsinat igazi megvalósítója legyen, egy ilyen eltúlzott követelés éppoly kevésbé eredhet egyházas beállítottságból, mint Marcel Lefebvre érsek és szellemi utódainak igénye arra, hogy egyedül képviseljék az igazi katolikus hagyományokat. Ők ketten nem csak extrém egyháziatlan szubjektivizmusukban találkoznak, hanem a zsinatra is mindketten úgy tekintenek, mint a hagyományokkal való szakításra. A különbség csak abban áll, hogy a progresszisták szerint ez a szakítás a zsinattal, a tradicionalisták szerint pedig a zsinat előtt történt. Ha ezeket a szélsőséges nézeteket vesszük figyelembe, amelyek lényeges pontokban bizonyosan találkoznak, akkor látható, hogy a reform hermeneutikája nehéz helyzetben van. XVI. Benedek pápa azonban a „négy, Lefebvre érsek által felszentelt püspök kiközösítésének feloldása tárgyában” írt levelében még egyszer leszögezi a következő, mindkét irányba címzett gondolatot: „Az egyházi tanítóhivatal autoritását nem lehet 1962-vel befagyasztani – ezt a Piusz-Testvériségnek egészen világosan kell látnia. De azok közül, akik ma a zsinat nagy védelmezőjeként tüntetik fel magukat, némelyeket emlékeztetnünk kell arra, hogy a II. Vatikáni Zsinat az Egyház egész tanítóhivatali történelmét magában hordozza. Aki engedelmes akar lenni a zsinattal szemben, annak el kell fogadnia az évszádok hitét, és nem vághatja le azokat a gyökereket, amelyekből a fa él.”³⁴

A reform hermeneutikájának megvilágításában a II. Vatikáni Zsinat sem az eddigi hagyományok végét, sem pedig valami egészen újnak a kezdetét nem jelenti. Nem tekinthető az egyháztörténelem két szakasza határpontjának, ahogy manapság az elterjedt szóhasználatban zsinat előtti és zsinat utáni Egyházzól beszélnek. Ezzel szemben az Egyház mindig ugyanaz az Egyház marad, de olyan Egyház, amelynek mindig szüksége van a megújulásra. Ezt akarta kifejezésre juttatni például Walter Kasper bíboros a következő szavakkal: „XXIII. János pápa és a zsinati atyák nem új Egyházat akartak, amely szakít a tradíciókkal, hanem egy megújult Egyházat az egyszer és mindenkorra kinyilatkoztatott, az élő hagyomány által megőrzött és örökérvényű keresztény tanítás szellemében”.³⁵

³³ Uo. 186.

³⁴ BENEDETTO XVI: *Lettera ai vescovi sulla remissione della scomunica ai quattro presuli consecrati dall'arcivescovo Lefebvre*, in: *Insegnamenti di Benedetto XVI*. V,1 2009 Città del Vaticano 2010, 356–362, idézet a 358–359. oldalakról.

³⁵ W. KASPER: *Neue Evangelisierung als theologische, pastorale und geistliche Herausforderung*, in: *Uó., Das Evangelium Jesu Christi = Gesammelte Schriften*. Band 5. Freiburg i. Br. 2009, 243–317, idézet a 248. oldalról.

A II. Vatikáni Zsinat éppúgy, mint minden zsinat egy láncnak az egyik szeme, amely beépül a hagyományba és ezzel együtt nyitott a jövőre is. Maga is része az Egyház egész hagyományának, és csak ezáltal tudja megőrizni nyitottságát. A hagyomány csak ott vezet a hit és a gondolkodás korlátozásához, ahol egy ponton lezárnak tartják, és ahol a hagyomány élő továbbadását egy történelmietlen „archeologizmus” keretei közé kényszerítik. Ez pedig szemmel láthatóan benne van mind a tradicionalista, mind pedig a progresszista forgatókönyvben.³⁶ Mivel azonban a II. Vatikáni Zsinat reformzsinat akart lenni és az is lett, a reform hermeneutikája szükségszerűen bizonyos diszkontinuitásokkal is számol, de természetesen a diszkontinuitás közepette egy sokkal mélyebb kontinuitást lát. Ebben az értelemben mondhatjuk Stephan Otto Horn teológus szavaival, „hogyan XVI. Benedek pápa a zsinat hermeneutikáját abba az irányba viszi tovább, amelyet XXIII. János és VI. Pál pápák mutattak. Ő tartja a zsinat megvalósítását az egyenes úton.”³⁷

4. RESSOURCEMENT (ELMÉLYÜLÉS) ÉS AGGIORNAMENTO (KORSZERŰSÍTÉS)

A zsinat előtörténete is megerősíti, hogy csak a reform hermeneutikája felel meg a zsinat szellemének. Még ha a zsinatot megelőző koron mint „piuszi korszak”-on sokak szemében túlléptünk is, nem lehet nem észrevenni, hogy különösen XII. Piusz pápa tanítói munkássága nagy hatást gyakorolt a II. Vatikáni Zsinatra. Hogy csak az öküme né történetét vegyük példának: Miután XIII. Leó és XV. Benedek pápák már a múlt század elején támogatták a keresztények egységéért végzett imát és a keresztény egység imahetét, és miután már 1921-ben és 1926-ban elkezdődött a párbeszéd az anglikánokkal az ún. mehelni beszélgetések keretében, amelyeket XI. Piusz pápa is határozottan támogatott, XII. Piusz pápa 1950-ben kiadott instrukciójában az ökumenikus mozgalmat kifejezetten üdvözölte és a Szentlélek működésének jelét látta benne. Már ő maga is foglalkozott a zsinat összehívásának gondolatával, és számos előre mutató enciklikájával jelentősen előkészítette a zsinatot. Ezért nem lehet csodálkozni azon, hogy a Szentírásón kívül XII. Piusz pápára hivatkoztak a zsinat során a legtöbbet. A zsinati atyáktól származó szóbeli és írásos megnyilvánulásokban több, mint ezerszer történik utalás XII. Piusz pápa tanítására, a zsi-

³⁶ J. RATZINGER, *Tradition und Fortschritt*, in: A. Paus (szerk.): *Freiheit des Menschen* Graz 1974, 9–30, idézet a 28. oldalról.

³⁷ St. O. HORN: *Der Papst, das Konzil und die Hermeneutik. War die Aufhebung der Exkommunikation der Priesterbruderschaft St. Pius X. ein Amtsfehler oder nicht doch ein Beitrag zum Kirchenfrieden?*, in: A. Schifferle: *Die Pius-Bruderschaft. Informationen – Positionen – Perspektiven* Kevelaer 2009, 305–310, idézet a 310. oldalról.

nati dokumentumok függelékeiben pedig több, mint kétszázszor szerepel a neve. Ebből vonta le XVI. Benedek pápa a „XII. Piusz tanítóhivatalának öröksége és a II. Vatikáni Zsinat”³⁸ című, XII. Piusz pápa halálának 50. évfordulóján rendezett konferencia résztvevőinek mondott üdvözlésében azt a következőt, miszerint: „Az Egyház, Krisztus titokzatos teste élő és étellel teli organizmus, amely nem ragaszkodik mereven ahhoz, ami 50 évvel ezelőtt volt. A fejlődés azonban a kontinuitásban valósul meg. Ezért gyűjtötte össze a II. Vatikáni Zsinat XII. Piusz tanítóhivatalának örökségét és tárta ismételten a következő generációk elé.”³⁹

Ez a példa is mutatja, hogy nem felel meg a történelmi tényeknek, ha a zsinatot mint a hagyományokkal történő szakítást értelmezzük. Mivel a zsinat maga is ragaszkodik az Egyház nagy hagyományához, a hagyománnyal szakítani akarók szempontjából őt magát is „zsinat előttinek” kellene bélyegezni, ami pedig abszurd lenne.⁴⁰ Az említett példa ugyanakkor egy még mélyebb problémára is figyelmeztet bennünket. A jelenleg a zsinat hermeneutikája körül folyó vita ugyanis egy hasonló összeütközésre emlékeztet, mint amilyen még a zsinat előtt, illetve alatt történt. Nem felel meg a történelmi valóságnak, ha mindössze két alternatívát látunk magunk előtt, az egyházi reform támogatói és ellenzői álláspontját. Sokkal árnyaltabb, ha különböző reformelképzelések képviselői közötti szembenállásról beszélünk. Az egyik oldalon mélyreható reformokban reménykedtek a hit forrásainak, nevezetesen a Szentírás és az egyházatyák írásainak újra átértelmezése útján. Ezáltal kívánták lehetővé tenni azt a korszerűsítést, amely a modern világgal való párbeszédben valósul meg. Ez a reformtörekvés a *ressourcement* (elmélyülés) és az *aggiornamento* (korszerűsítés) mottóját viselte abban a mély meggyőződésben, hogy a korszerűsítés elmélyülés nélkül nem vezethet átgondolt, bölcs és különösen katolikus egyházi reformhoz. Ennek a reformmozgalomnak lett egyik kiemelkedő képviselője a teológus Joseph Ratzinger, aki nem sokkal a tübingeni katolikus teológiai fakultásra történt átkerülése után 1967-ben egy másokkal közösen tartott előadásorozat keretében a saját előadását az egyházatyáknak a „mai teológia szempontjából” való jelentőségének szentelte.⁴¹ Ezzel szemben a má-

³⁸ A kongresszuson elhangzott előadások a következő helyen olvashatók: Ph. CHENAUX (szerk.): *L'eredità del Magistero di Pio XII Città del Vaticano* 2010.

³⁹ BENEDETTO XVI: *Un insegnamento inestimabile: Ecco il Magistero di Pio XII*, in: *Insegnamenti di Benedetto XVI*, IV, 2 2008 Città del Vaticano 2009, 635–639, idézet a 638. oldalról.

⁴⁰ Vö. J. RATZINGER: *Der Priester im Umbruch der Zeit*, in: *Ud., Priester aus innerstem Herzen. Beiträge im Klerusblatt aus fünf Jahrzehnten München* 2007, 100–112: „Maga a zsinat is »zsinat előtti«, abban az értelemben, hogy hisz az Egyház lényegének egységében és épít is rá.” (110).

⁴¹ J. RATZINGER: *Die Bedeutung der Väter für die gegenwärtige Theologie*, in: *Theologische Quartalschrift* 148 (1968) 257–282. Ebben Ratzinger előljáróban leszögezte, hogy: „Az a megújulási törekvés, amely az I. világháború vége óta terjed a katolikus teológiában, saját magát is lényegében mint *elmélyülést*, mint a forráshoz való visszatérést definiálta, amelyet nem szabad csak a skolasztika

sik reformtörekvés az egyházatyákra alapuló elmélyülést elhanyagolta, és egy olyan egyházreformot sürgetett, amely a Biblia és a modern kor között átugorja az egyházatyák korát.

Ez a másik vonal már a zsinat alatt is legalábbis a nyilvánosság előtt – a „médiák zsinatában” – egyre nagyobb súlyt kapott, ahogy a domonkos teológus Aidan Nichols joggal megjegyzi: „A zsinat egyszerre szólított fel a *ressourcement*-ra és az *aggiornamento*-ra, de ez az egyensúly, amely mintegy az Atya teológiai antropológiáján alapult, törékenyebbnek bizonyult, mint ahogyan gondolták. Amint az *aggiornamento* gondolata elszakadt a *ressourcement*-től, a megvalósítása egyre inkább a világi kultúra gondolkodási és cselekvési módjának szintjére ereszkedett”.⁴² A zsinat után a két reformtörekvés közötti vita különleges módon csapódott le két folyóirat, a „Concilium” és a „Communio” alapításában. Ezért beszél George Weigel „Concilium-Communio-szakadásról”.⁴³ Még ha el is kell ismerni, hogy a zsinat utáni időkben a zsinat két reformiránya közötti szakadék egyre szélesebb lett, nem becsületes dolog a Concilium-irányt a reform egyetlen képviselőjének megtisztelő címével illetni, a Communio-irányban pedig a reformtörekvések akadályát látni. Ha valaki árnyalt véleményt szeretne kialakítani, sem a történelemmel általában, sem pedig a II. Vatikáni Zsinat történetével nem bánhat így.

Ennek a vitának a hátterét vizsgálva az is világossá válik, hogy *aggiornamento*-n igen különböző dolgokat értenek. A kifejezés interpretációjának szempontjából nagy segítséget jelent ahhoz az emberhez fordulni, aki ezt a szót az egyházi szóhasználatba bevezette, vagyis Boldog XXIII. János pápához. Amikor egyszer valaki megkérdezte, hogy az ő számára miben áll az *aggiornamento* tulajdonképpeni értelme, állítólag egyszerűen a keresztre mutatott és ezt mondta: „A helyesen értelmezett *aggiornamento* szimbóluma a megfeszített, aki kitarja karjait a világ üdvözítésére, és nem zárja össze őket.”⁴⁴ A mára kissé

szisztematikus gondolkodásmódjának a szemüvegén keresztül szemlélni, hanem önmagában, saját eredetében és elterjedtségében kell vizsgálni. Bizonyos, hogy azok a források, amelyeket most mintegy újra felfedeztek, először is a Szentírásból erednek. Amikor azonban az Írás értelmének teológiai megközelítése és az Egyház életében való megvalósítása útján új formákat kerestünk, szinte automatikusan bukkantunk az egyházatyákra, az Egyház korai időszakára, amikor a hit vize még hamisítatlanul és első frissességében áradt” (257). Egy kitekintés keretében pedig Ratzinger akkoriban így fogalmazott: „Az egyházatyákkal való foglalkozás nem pusztán egy katalógizáló munkát jelent a múlt múzeumában. Az egyházatyák valamennyi keresztény közös múltját alkotják. És ennek a közös gyökérnek az újra felfedezése jelenti az Egyház jövőjébe vetett hitet, a ma feladatát – jelenünket” (282).

⁴² A. NICHOLS: *The Thought of Pope Benedict XVI. An Introduction to the Theology of Josef Ratzinger* London 2007, 239.

⁴³ G. WEIGEL: *Das Projekt Benedikt. Der neue Papst und die globale Perspektive der katholischen Kirche* München 2006, 197.

⁴⁴ Idézet a következő kiadványból: *Zukunft aus der Kraft des Konzils. Die ausserordentliche Bischofssynode* `85. Dokumentumok Walter Kasper kommentárjával Freiburg i. Br. 1986, 100.

elcsépeelt fogalomnak ez a kereszt teológiájában gyökerező interpretációja mutatja, hogy az *aggiornamento* nem jelentheti a hit és az Egyház könnyed és könnyelmű alkalmazkodását a mai világ plauzibilitásaihoz, de természetesen nem lehet a hit és az Egyház merev és szemellenzős elzárkózásának eszköze sem a szekularizált világtól. A megfeszített kitért karjai ugyanis az Egyház tekintetét a mai világ felé irányítják és arra szólítják fel, hogy küldetését úgy élje meg, ahogy azt a zsidó gondolkodó Martin Buber a következő mély szavakkal fogalmazta meg: „Ha elfordítjuk a világtól tekintetünket, ez nem vezet Istenhez. De ha rábámulunk a világra, az sem vezet Őhozzá. Aki viszont a világot Őbenne látja, az az Ő jelenében él.”

5. A REFORM HERMENEUTIKÁJÁNAK ISMÉRVEI

Az *aggiornamento* ezek szerint két dolgot takar. A zsinat maga is – mint valamennyi eddigi zsinat – először is az Egyház hagyományához akart hű lenni, és saját magát úgy értelmezte, mint a hagyományon belüli mozgalmat. Más lett volna az *arculata*, ha a II. Vatikáni Zsinat nem a Katolikus Egyház zsinata lett volna. Másrésztől azonban nem az volt a szándéka, hogy egyszerűen megismételje a tradíciót. A hitet egy merőben megváltozott helyzetben akarta hirdetni, ehhez pedig az evangélium tanítását aktualizálni és életszerűen interpretálni kellett. Walter Kasper bíboros ezt így fogalmazta meg: „Nem állt szándékában új tanítást adni, hanem a régi tanítást akarta megújítani.”⁴⁵ Ezáltal eljutottunk odáig, hogy összefoglalóan fogalmazzuk meg a reform zsinati hermeneutikájának ismérveit.

a) A zsinati szövegek integrált értelmezése

Mindenekelőtt le kell szögezni, hogy a zsinat számos dokumentumát egységben kell látni és megvalósítani. Nem megoldás, ha egyes szövegeket kiemelünk, másokat pedig elhanyagolunk, különösen akkor nem, ha ezekben a szövegekben explicit módon megfogalmazódik a többi szöveggel való összetartozás. Ez vonatkozik elsődlegesen a konstitúciók és a dekrétumok viszonyára, abban az értelemben, hogy a dekrétumok általában egy konstitúció kérdésfelvetéseinek az Egyház gyakorlati életére történő konkrét alkalmazásáról szólnak. Így például az ökumenizmusról szóló dekrétumot a „Lumen Gentium” kezdetű, az Egyházzalról szóló konstitúció háttéréből, nem pedig annak

⁴⁵ W. KASPER: *Die bleibende Herausforderung durch das Zweite Vatikanische Konzil. Zur Hermeneutik der Konzilsaussagen*, in: Uő., *Die Kirche Jesu Christi. Schriften zur Ekklesiologie I = Gesammelte Schriften*. Band 11. Freiburg i. Br. 2008, 200–211, idézet a 205. oldalról.

ellenében kell értelmezni. Erről az összefüggésről Joseph Ratzinger már a zsinat alatt írt, mégpedig abból a szempontból, hogy a helyi egyház újra felfedezése és ebből következően az „Egyház” szó egyes és többes számú használatának kereszteződésével az Egyházzal szülő konstitúcióban „az ökumenikus probléma már a maga egészében” jelen volt.⁴⁶

Másodszor ugyanez érvényes a konstitúciók egymáshoz való viszonyára is. II. János Pál pápa például a liturgikus konstitúció megjelenésének 25. évfordulójára kiadott „Vicesimus quintus annus” kezdetű apostoli levelében megjegyzi, hogy a liturgikus konstitúcióban már „megtalálható az Egyházzal szülő azon tanítás magja, amelyet később a zsinati gyűlés tett élénk.” Ebből pedig a következőket vonta le: „Valóban nagyon szoros és organikus kapcsolat van a liturgia megújítása és az Egyház egész életének megújítása között.”⁴⁷ Az 1985-ös rendkívüli püspöki szinódus külön is kiemelte a négy zsinati konstitúció egybecsengését és belső összefüggését és jól megjegyezhető rövidséggel így fejezte ki: „Az Egyház (Egyházzal szülő konstitúció) – Isten Igéje alatt (A kinyilatkoztatásról szülő konstitúció) – Krisztus titkait ünnepli (Liturgikus konstitúció) – a világ üdvösségéért (Lelkipásztori konstitúció).”⁴⁸ Ezzel a négyes hangzattal a püspöki szinódus azt is világossá tette, hogy a zsinat mozgatórugója sokkal inkább az Istenről szülő kérdés, mintsem az Egyházzal szülő kérdés volt, ahogy Joseph Ratzinger bíboros joggal meg is jegyezte: „A II. Vatikáni Zsinat az Egyházzal szülő tanítást integrálni akarta az Istenről szülő tanításba és egyben alá is rendelni, ezáltal a szó szoros értelmében teo-logikus egyháztant akart alkotni.”⁴⁹ Úgy tűnik azonban, hogy a zsinati egyháztani kijelentéseknek ezt a meghatározó előjelét sokan nem veszik észre.

⁴⁶ J. RATZINGER: *Das Konzil auf dem Weg. Rückblick auf die zweite Sitzungsperiode des Zweiten Vatikanischen Konzils* Köln 1964, 51. Vö. uő., *Die Kirche und die Kirchen*, in: *Reformatio* 13 (1964) 85–108.

⁴⁷ II. János Pál, *Vicesimus quintus annus*, 2 és 4. szám.

⁴⁸ *Zukunft aus der Kraft des Konzils. Die ausserordentliche Bischofssynode '85*. Dokumentumok Walter Kasper kommentárjával Freiburg i. Br. 1986, 61.

⁴⁹ J. RATZINGER: *Die Ekklesiologie der Konstitution Lumen Gentium*, in: *Uő, Weggemeinschaft des Glaubens. Kirche als Communio* Augsburg 2002, 107–131, idézet a 109. oldalról. Ezt az összefüggést Ratzinger úgy értelmezte, hogy az a tény, hogy a liturgikus konstitúció a zsinati dokumentumok elején található, az egész zsinat architektúrája szempontjából előnyös: „Az elején áll az áhítat. És ezzel együtt maga Isten.” – „Az Egyházzal szülő konstitúciót, amely a zsinat második szövegeként ezután következik, az első szöveggel szoros kapcsolatban kell szemlélni. Az Egyház az áhítatból bontakozik ki, abból a megbízatásból, hogy Istent dicsőítse.” – „És ebből logikusan következik, hogy a harmadik konstitúció Isten Igéjéről szól, amely az Egyházat egybegyűjti, és minden időben megújítja. A negyedik konstitúció azt mutatja meg, hogy hogyan nyilvánul meg Isten dicsőítése az ethoszban, hogyan árad az Istentől kapott fényesség a világra, és hogyan válik ezáltal teljessé Isten dicsőítése.” (109).

b) A dogmatika és a pasztorális teológia egysége

A zsinat recepciója során külön problémaként vetődik fel az Egyházzal szülő dogmatikai konstitúció, valamint az Egyház és a mai világ viszonyáról szóló lelkipásztori konstitúció összefüggése. A két zsinati konstitúció egymáshoz való viszonyát manapság úgy szokás értelmezni, hogy a lelkipásztori konstitúció mintegy a dogmatikai konstitúció mércéjének tekinthető, mivel – az ilyen értelmezések szerint – a zsinat maga is egy folyamat, amelyet progresszív mozgásként értékelhetünk, és amelynek kezdetét az Egyházzal szülő konstitúció jelenti, amely azonban még meglehetősen a hagyományos gondolkodásban gyökerezik, de előre vezet a lelkipásztori konstitúcióig. Viszont ez utóbbi megint csak egy tovább vezető folyamat kezdete lenne, amely nem tűrné meg a megállást, hanem mintegy provokálná a zsinat szellemében történő továbbhaladást. Ezt az értelmezést kezdetben azzal is alátámasztották, hogy a lelkipásztori konstitúció az egyetlen olyan szöveg, amelyben nem a zsinatot előkészítő bizottságok munkája tükröződik, hanem amely valóban a zsinat sajátja. Ebben a dokumentumban fogalmazódik meg az ilyen értelmezők szerint legvilágosabban az a lelkipásztori intenció, hogy az idők jeleit fogékony módon vegyük észre és a hit fényében értelmezzük.

A lelkipásztori konstitúció és az egész zsinatot jellemző folyamat ilyen értelmezéséhez mindenekelőtt azt kell hozzáfűzni, hogy éppen a lelkipásztori konstitúció szellemének nem felel meg. Nemcsak az egész első részből olvasható ki ez, amelyben lerakják a keresztény antropológia és az Egyháznak a világban betöltött küldetése alapját. Leginkább a 40. szakasz által kapcsolódik a lelkipásztori konstitúció a keresztény hit azon központjához, amely a dogmatikai konstitúciókban megfogalmazódott: „Mindaz, amit a személy méltóságáról, a közösségről, az emberi tevékenység mélyebb értelméről elmondtunk, megalapozza az Egyház és a világ közötti kapcsolatot, és kiindulásul szolgál kettejük párbeszédéhez. Azért ebben a fejezetben – szemmel tartva mindazt, amit a zsinat az Egyház misztériumáról már előadott – legyen a vizsgálódás tárgya az egyház, úgy, amint benne áll a világban, vele együtt él és tevékenykedik.”⁵⁰ Amikor a lelkipásztori konstitúció visszautal az egész zsinatra és leginkább az Egyháznak a dogmatikai konstitúciókban tárgyalt titkára, maga válaszolja meg azt a kérdést, hogy a zsinat lelkipásztori kijelentései hogyan viszonyulnak a hittani tételekhez, és ezáltal azt a kérdést is, amelyet Joseph Ratzinger bíboros a lelkipásztori konstitúció hatástörténetére való visszatekintésében a hetvenes években így fogalmazott meg: „A dogmatikát a pasztorális

⁵⁰ *Gaudium et spes*, 40.

teológia vezérfonalának kell-e tekintenünk, vagy a pasztorális teológia felé fordulással a dogmatika is új megvilágításba kerül?”⁵¹

Ennél a kérdésnél minden azon múlik, hogy mit értünk a *pasztorális* melléknév jelentésén. *Pasztorálisnak* tekinthetjük az Egyháznak minden gondoskodó fáradozását az emberek irányába a pástornak, mégpedig elsősorban Krisztusnak mint főpástornak szemszögéből, amelyet elsősorban a püspök kell, hogy mércének tekintsen, aki, mint episzkoposz, Isten felől tekint az emberekre. Ha ennek következtében a *pasztorális* kifejezésen azt a kommunikációt és cselekvést értjük, amely az emberek felé azok mindenkori konkrét helyzetében irányul, akkor természetesen lehet különbség a dogmatikai elvek és a lelkipásztori perspektívák között. Egy ilyen pasztorális kommunikáció, illetve cselekvés azonban nem állhat igazi ellentétben a felelősségteljes dogmatikai gondolkodással. Karl Lehmann bíboroshoz csatlakozva azonban *pasztorális*-on sokkal inkább „a dogma állandó aktualitásának érvényre juttatását” érthetjük: „Éppen azért, mert a dogma igaz, azért kell és lehet újra és újra élő módon érvényre juttatni, vagyis mindig pasztorális szempontból értelmezni. Lényegéből adódóan törekszik arra, hogy a jelenben érvényes legyen.”⁵² Ezért tehát túl kell lépni mindenféle, a dogmatikai kijelentések és a valóságnak kizárólagosan pasztorális szempontú értelmezése közötti kibékíthetetlen dualizmuson, és ki kell mondani, mint a reform hermeneutikájának ismervét, hogy a hitbéli tanítás és az emberekről való lelkipásztori gondoskodás egymást semmiképp nem zárják ki, hanem egymást kölcsönösen gyümölcsözővé teszik.⁵³

c) A betű és a szellemiség nem választható el

Szorosan összefügg ezzel a harmadik kritérium, nevezetesen hogy a II. Vatikáni Zsinat dokumentumainak betűje és szellemisége összetartoznak és nem választhatóak el egymástól. Ebben a tekintetben is láthatunk manapság egyfajta veszélyes dualizmust, amennyiben sokan megkülönböztetik a kettőt, és leginkább ott hivatkoznak a zsinat szellemiségére, ahol a zsinat dokumentumainak

⁵¹ J. RATZINGER: *Der Weltdienst der Kirche. Auswirkungen von Gaudium et spes im letzten Jahrzehnt*, in: A. BAUCH et al (szerk.): *Zehn Jahre Vatikanum II*. Regensburg 1976, 36–53, idézet a 36. oldalról.

⁵² K. LEHMANN: *Das II. Vatikanum – ein Wegweiser. Verständnis – Rezeption – Bedeutung*, in: P. HÜNERMANN (szerk.): *Das Zweite Vatikanische Konzil und die Zeichen der Zeit heute* Freiburg i. Br. 2006, 11–26, idézet a 18. oldalról. Éppilyen találó Joseph Ratzinger definíciója: „A pasztorális teológia abban áll, hogy az embereket döntés elé állítsuk, az igazság autoritásával konfrontáljuk” Vö. *Die Lehrvollmacht der Bischöfe*, in: *Priester aus innerstem Herzen* München 2007, 269–272, idézet a 271. oldalról.

⁵³ Vö. F. KOLFHAUS: *Pastorale Lehrverkündigung – Grundmotiv des Zweiten Vatikanischen Konzils. Untersuchungen zu „Unitatis Redintegratio“, „Dignitatis Humanae“ und „Nostra Aetate“* Berlin 2010.

szövege nemigen támasztja alá az értelmező saját elképzelését. Természetes, hogy a betűt és a szellemiséget nem lehet teljesen azonosítani. Egy zsinat ugyanis nemcsak az Egyház nagy közös tradíciójában gyökerezik, hanem nyitott előre felé, a jövő felé is, saját hatás- és recepciótörténetének irányába. Ahol azonban a betűt és a szellemiséget különválasztják, ott az idők jeleinek észrevételére és az evangélium szellemében történő értelmezésére vonatkozó zsinati követelményt általában azzal a meggyőződéssel kötik össze, hogy a Szentlélek elsősorban az Egyházon kívül tevékeny, és hogy az Egyház feladata a Szentlélek külső működésének jeleit mintegy visszahozni a saját házába.

Sokszor csodálkozásra késztet, hogy milyen pozitívan szemlélik teológusok a modern kor szellemét, anélkül, hogy észrevennék, hogy ennek is van fényes, de árnyoldala is. Sürgetően merül fel a kérdés: mi keresztények, a mai világban elsősorban a felvilágosodás és a modernség szellemében hiszünk, és a keresztény hitünkben csak az maradt meg, amit a modern kor szellemének cenzúrája „megenged”? Vagy a modern kor szelleme által állított kihívásokkal abban a reményességben nézünk szembe, hogy a keresztény hit a mai világban is hiteles módon megvédhető? Az első esetben az a veszély fenyeget, hogy a zsinat lelkeségét, vagy esetleg magát a Szentlelket összekeverjük a korszellemmel, és az Egyháznak a világra történő nyitása, ami a zsinat szándéka volt, átbillen a hit alapjainak a modern korszellemmel való átgondolatlan idomításába. A zsinat utáni időkben mindenesetre egészen napjainkig számos irányzat részben olyan naív módon fordult a világ felé, hogy nem, vagy csak kevésbé vett tudomást a modern korszellem foglyul ejtő karjairól. Ennek következtében az Egyháznak az úgynevezett „világ felé nyitása” nem abban nyilvánult meg, hogy a modern életet erőteljesebben hassa át az evangélium kovásza, hanem éppen ellenkezőleg, a világ irányába mutatott konformizmusban, egy olyan szemléletben, amely pusztán alámeríti a kereszténységbe azt, ami a világban eleve adott.

Csak ha az ember tudatában van ennek a veszélynek, akkor tudja hitelesen megnevezni a zsinatnak azt az igazi vívmányát, amely meg is valósult, és amely megteremtette a kapcsolatot az evangélium és a modern világ között. XVI. Benedek pápa ezt így fogalmazta meg Lisszabonban 2010. május 12-én a kultúra világának képviselőivel folytatott találkozóján: „Így az Egyház magáévá tette a modern kor követelményeinek a legjavát, és úgy alakította át, hogy egyrészt túllépett rajtuk, másrészt elkerülte a hibáikat és a zsákutcáikat.” Ebben az értelemben szólított fel már a Lelkipásztori Konstitúció is a szellemek érzékeny megkülönböztetésére, amely abban a Hermann J. Pottmeyer által kétarcúságnak nevezett tulajdonságban nyilvánul meg, hogy a II. Vatikáni Zsinat nemcsak „pünkösdi esemény”, hanem egyben „történelmi esemény” is.

Azt mondhatjuk, hogy „nemcsak a Szentlélek, hanem az idők szelleme is szól belőle”.⁵⁴

A szellemek ilyen megkülönböztetéséhez tartozik elsősorban az Egyháznak és a keresztényeknek a világhoz fűződő viszonyában az egészséges egyensúly helyreállítása. Ez a józan egyensúly talán leginkább úgy fogalmazható meg, hogy az Egyház és a világ egymással szemben „összekeverhetetlen, de szétválaszthatatlan”. Két véglet között próbáljuk ezáltal megtalálni az arany közep-utat. Az egyik a szeparatista fundamentalizmus, amely nem látja meg a Lelki-pásztori Konstitúcióban kifejezésre jutó nagy reménységet, a másik viszont a szekularizált konformizmus, amely száműzni akarja a keresztény tudatból azt, hogy a keresztényeknek és az Egyháznak a világhoz való viszonyát végül is mégis a kereszt jelében kell megragadnunk. Mi keresztények nem lehetünk a „földi Paradicsom utópistái”, hanem a „kereszt realistáinak” kell lennünk.⁵⁵

d) A katolicizmus távlatai és sokszínűsége

Ennek jegyében szemlélhetjük a reform hermeneutikájának negyedik, és egyben összefoglaló kritériumát. Ennek feltétele természetesen az, hogy a II. Vatikáni Zsinatot reformzsinatnak tekintsük, amelynek az volt a célja, hogy lehetővé tegye az Egyház megújulását, hogy a világ és a társadalom megváltozott körülményei közepette hitelesen tudja küldetését teljesíteni. Ebből a zsinat értelmezése szempontjából két következtetés adódik. A zsinatot saját szándéka szerint úgy kell értelmeznünk, mint minden eddigi zsinatot, vagyis az Egyház átfogó és élő hagyományának világánál. Ha megfontoljuk a kontinuitás és az identitás megőrzésének ezt a szándékát, abszurd dolog zsinat előtti és zsinat utáni Egyházzal beszélni, azt állítani, hogy a zsinattal egy új Egyház jött létre, vagy hogy az Egyház történelmének hosszú sötét korszaka után végre újra felfedeztük az eredeti evangéliumot. Egy ilyen dualista-manicheista történelem-felfogást lehetetlen a zsinat szellemével összeegyeztetni.

Másrésről azonban a hagyománynak ezt a kontinuitását a zsinat innovatív megvilágításba helyezi, miközben a hagyományt a jelen kornak mint az Egyházat körülvevő új szituációnak a kontextusában értelmezi. A zsinat tehát nemcsak visszatekint, hanem a jövőbe is néz, hogy hitelesen világítsa meg a hit felelősségét a jelen helyzetben. Miközben tudatosan állítja saját magát az összes eddigi zsinat sorába, és egyben ezt a hagyományt meg is akarja újítani,

⁵⁴ H. J. POTTMEYER: *Vor einer neuen Phase der Rezeption des Vaticanum II. Zwanzig Jahre Hermeneutik des Konzils*, in: Uő./G. ALBERIGO/J.-P. JOSSUA (szerk.): *Die Rezeption des Zweiten Vatikanischen Konzils* Düsseldorf 1986, 47–65, idézet a 65. oldalról.

⁵⁵ J. RATZINGER: *Der Eucharistische Weltkongress im Spiegel der Kritik*, in: R. Egenter et al. (szerk.): *Statio Orbis. Eucharistischer Weltkongress 1960 in München*. I kötet. München 1960, 227–242.

saját eredetét akarja megtalálni a jelenben a jövő perspektívájában. Aki hű akar lenni a zsinat szelleméhez, annak tevékenységét ehhez az alapvető szándékhoz kell igazítania.

A reform hermeneutikáját tehát legjobban azokkal a szavakkal írhatjuk le, amelyekkel XVI. Benedek pápa Joseph Frings bíboros beszédét és tevékenységét jellemezte, akinek tanácsadója volt a zsinat alatt. Ez a „redukció nélküli katolicizmusban” foglalható össze, amellyel egyrészt a hit áthagyományozásának egész teljességét szembeállította az akkor uralkodó teológiai nézettel, amelynek az emlékezete, úgy tűnik, lezárult az I. Vatikáni Zsinattal, másrészt viszont azzal a zsinat utáni modernista teológiai szemlélettel is, amely „a teológiai emlékezetnek az eddigi beszűkítését az emlékezetkiesés új formájával” helyettesíti, és amely ezt „modern”-ként dicsőíti.⁵⁶ Mert a két törekvés elválaszthatatlanul összetartozik: Aki a múlt megkövesedett tradícióját az Egyház átfogó hagyománya felől akarja életre kelteni, annak az egészséges katolicizmus megőrzése érdekében fel kell lépnie az átgondolatlan és kritikátlan modernizmus gondolkodásmódjának megszilárdulása ellen is. Frings számára, mint a reform hermeneutikájának kiváló képviselője számára „a katolikus liberalitás radikális ellentmondásban áll az ideológiai liberalizmussal”.⁵⁷

6. A ZSINAT ÖRÖKSÉGE A JELEN KOR KIHÍVÁSAINAK TÜKRÉBEN

Aki hű akar lenni a zsinat szelleméhez, annak ma is ki kell állnia az ilyenfajta redukció nélküli katolicizmus mellett. Ez azonban ma ismét más körülmények között történik, mint a zsinat idejében. Nem feledkezhetünk meg ugyanis két döntő, korszakhatárként értékelhető eseménysorozatról, amely a zsinat óta történt, és a zsinat utáni időszakot döntően meghatározta. Az első az 1968-as év eseménysorozata, amikor a nyugati kultúra radikális válsága robbanásszerűen bontakozott ki. A másik ilyen választóvonalat az 1989-es év jelenti a kommunista diktatúra összeomlásával és az Európában bekövetkezett változások kezdetével.⁵⁸ Az azóta eltelt időben feltartóztathatatlanul nyomult előre a szekularizáció és a kereszténységtől való elidegenedés folyamata, valamint egy új harcoss ateizmus feltörekedése, amely ugyan nem sok újat hozott a vulgárisan

⁵⁶ J. RATZINGER: *Buchstabe und Geist des Zweiten Vatikanums in den Konzilsreden von Kardinal Frings*, in: *Communio. Internationale katholische Zeitschrift* 16 (1987) 251–265, idézet a 258. oldalról. Vö. Uő., *Stimme des Vertrauens. Kardinal Frings auf dem Zweiten Vatikanum*, in: N. TRIPPEN/W. MOGGE (szerk.): *Ortskirche im Dienst der Weltkirche* Köln 1976, 183–190.

⁵⁷ Uo. 264.

⁵⁸ Vö. J. Ratzinger: *Einführung in das Christentum. Vorlesungen über das Apostolische Glaubensbekenntnis* új kiadásához (München 2000) írt előszó, 9–25.

értelmezett felvilágosodás ősrégi kliséihez képest, de mégis új kihívást jelent az Egyháznak. Ha azonban pontosabban megnézzük a II. Vatikáni Zsinatot, megláthatjuk, hogy ezek a kihívások már ott is megfogalmazódtak elemi kérdésvetések formájában. A jelen összefüggésben elegendő, ha ezek közül a két legfontosabbat említjük meg röviden.

Az Egyháznak ma elsősorban újfajta módon kell hozzáállnia a hit megértésének feltételeihez, a *praeambula fidei*-hez és új utakat kell nyitni az emberek számára a hit felé. Minden ilyen fáradozás középpontjában Isten jelentősége kell, hogy álljon az élet, az emberek és a világ megváltása szempontjából.⁵⁹ XVI. Benedek pápa számára ez a kérdés már a zsinat kezdete óta figyelme középpontjában állt. Már a zsinatot megelőző időszakban azt várta a készülődő zsinattól, hogy Isten titkának központi jelentőségét új fényben fogja majd bemutatni. Ez derül ki elsősorban abból az előadásból, amelyet röviddel a II. Vatikáni Zsinat kezdete előtt Frings bíboros számára dolgozott ki, és amely „A zsinat és a modern gondolatvilág” címet viseli.⁶⁰ Egész teológiai életművében és különösen a II. Vatikáni Zsinat értelmezése során az istenhit kérdése állt a középpontban. „A Lefebvre bíboros által felszentelt négy püspök kiközösítésének feloldása tárgyában” írt levelében is azt hangsúlyozta a pápa, hogy mai világunkban, „ahol a hit a világ számos részében kialvással fenyeget, mint egy láng, amelyet már nem táplál semmi”, a legelső prioritás az legyen, hogy „Istent ebben világban tegyük jelenlevővé és az emberek számára megnyissuk az Istenhez vezető utat.”⁶¹

Visszatekintve azt kell mondani, hogy a zsinat utáni időszakban a zsinat iránti érdeklődés középpontjában túlságosan is az Egyház kérdése állt, pedig a zsinat maga egy másik utat mutatott, ahogyan az Egyházzal szülő konstitúciónak már az első mondata is mutatja. A *Lumen gentium*, a népek világossága nem az Egyház, hanem Krisztus, és ebből a zsinat számára az a kötelezettség adódik, hogy „minden teremtménynek hirdetve az evangéliumot, minden embert megajándékozzon Krisztus világosságával, amely ott tündöklök az Egyház arcán.”⁶² Ezzel a zsinat az egyházatyák által olyan szépen megrajzolt

⁵⁹ Vö. K. KOCH: *Die Gottesfrage in Gesellschaft und Kirche*, in: G. AUGUSTIN/K. KRÄMER (szerk.): *Gott denken und bezeugen*. Festschrift für Kardinal Walter Kasper zum 75. Geburtstag. Freiburg i. Br. 2008, 481–503.

⁶⁰ *Das Konzil und die moderne Gedankenwelt. Vortrag des Kölner Erzbischofs Josef Kardinal Frings in Genua, 20. November 1961*, in: P. PFISTER (szerk.): *Joseph Ratzinger und das Erzbistum München und Freising. Dokumente und Bilder aus kirchlichen Archiven, Beiträge und Erinnerungen* Regensburg 2006, 159–172.

⁶¹ BENEDETTO XVI: *Lettera ai vescovi sulla remissione della scomunica ai quattro presuli consecrati dall'arcivescovo Lefebvre*, in: *Insegnamenti di Benedetto XVI*. V,1 2009 Città del Vaticano, 356–362, idézet a 359. oldalról.

⁶² *Lumen Gentium*, 1.

képre utal, amely Krisztust mint napot, az Egyházat pedig, mint holdat ábrázolja. Az Egyháznak nem magának kell világítania, hanem Isten világosságát kell visszatükröznie. Ezért tehát csak akkor lehetünk a zsinat tanításának hiteles őrei, ha ma is követjük azt a zsinati meggyőződést, hogy a keresztény hit mindenekelőtt az Istenbe, a Szentháromságba vetett hitet jelenti, és minden más csak ebből következik – maga az Egyház is, amelyet a hold-hasonlatra épülő egyháztan alapján kell megélnünk és megvalósítanunk. Ugyanezt a gondolatot fejezi ki XVI. Benedek pápa rövid, de tartalmas mondata: „Az Egyházzal beszélni annyit tesz, mint Istenről beszélni, és ez a beszéd ettől válik igazzá.”⁶³

Szorosan ezzel függ össze a második kihívás is, amely előtt ma az Egyház áll, és pedig a hit továbbadásának kérdése a következő generációk számára. Ez a kihívás egyre sürgetőbb, és a mai kereszténység életkérdésévé, sőt túlélésének kérdésévé vált. Ehhez új missziós kezdeményezésre van szükség, amelyet a zsinat szintén erőteljesen sürgetett, amiről azonban a későbbiekben alig vettek tudomást. A zsinat teljes erejéből emlékezetünkbe idézte, hogy az Egyház lényegét tekintve missziós, és az „evangelizáció műve Isten népének alapvető kötelessége”.⁶⁴ A zsinat során a *konzervatív* tulajdonképpeni alternatíváját nem *progresszív*-nek, hanem *missziós*-nak nevezték. A zsinat óta a pápák fáradhatatlanul figyelmeztettek az Egyháznak erre a missziós alapidimenziójára: kezdve VI. Pál pápa „Evangelii nuntiandi” kezdetű írásától, amelyet nagyszerűsége ellenére még mindig igen kevés figyelem illet, II. János Pál pápának az új evangelizáció szükségességét meghirdető többszöri felhívásán keresztül egészen napjainkig, az Európa újraevangelizálásáért felelős tanács megalakításáig.

7. AZ EGYHÁZI REFORM MINT LELKI FELADAT

Mivel azonban az emberek csak azt tudják átadni, amiről maguk is meg vannak győződve, minden missziós kezdeményezés alapfeltétele, hogy az Egyház és a keresztények önmagukat evangelizálják. Ezt azt jelenti, hogy az igazi egyházi reform, amelyet a zsinat el akart érni, és amely ma is szükséges, elemi lelki feladat. Az így értelmezett egyházreformról a *reform* szó eredeti jelentésében, vagyis mint az Egyház valódi formájának újra megtalálásáról és helyreállításáról nem találok még szebb hasonlaltal, mint amit XVI. Benedek pápa Szent Bonaventurával, a középkori ferences teológussal kapcsolatban mondott. Ő az ember magára találásának és Isten megismerésének útját a szobrász

⁶³ J. RATZINGER: *Die Ekklesiologie der Konstitution »Lumen gentium«*, in: Uő., *Weggemeinschaft des Glaubens. Kirche als Communio* Augsburg 2002, 107–131, idézet a 121. oldalról.

⁶⁴ Ad Gentes, 35.

munkájához hasonlítva próbálta érzékeltetni: ahogyan a szobrász felfedezi már az előtte fekvő kődarabban is a tiszta kompozíciót, amely csak arra vár, hogy felszabadítsák, és ahogyan a művészi tevékenység ebből következően elősorban *ablatio*, tehát a nem szervesen hozzá tartozó dolgok eltávolítása, hogy ez által megnyilvánuljon a *forma nobilis*, a nemes forma, úgy az ember önmagára találásának útja is egyrészt a felfelé irányulás, másrészt a nem szorosan hozzá tartozó dolgok eltávolítása, lefaragása.⁶⁵

Ebben a folyamatban látja XVI. Benedek pápa az Egyház reformjának ősi modelljét is. Bár az Egyháznak a történelem folyamán kétségkívül új és új intézményi és jogi formákra van szüksége, hogy az adott korban élni és alkotni tudjon, ezeket azonban ha fennáll a veszély, hogy öncélúvá válva eltakarják az Egyház lényegét, le kell faragni, hogy az igazi forma ismét megnyilvánuljon. Az igazi reform tehát abban áll, hogy „a történelem terhét legyőzzük és a jelent az eredeti forma irányából megtisztítsuk”.⁶⁶ Az Egyház igazi reformját csak az *ablatio* folyamata útján lehet megvalósítani, hogy a *forma nobilis*, Krisztus testének alakja újra láthatóvá váljék. És ez azt jelenti, hogy az Egyház és ezzel együtt a társadalom igazi reformja éppúgy, mint a történelemben korábban, ma is a szentektől indul és a szenteken alapszik, mert eredete nem lehet más, mint az evangéliummal és ezáltal Krisztussal való élő és mélyen megélt találkozás.⁶⁷ A radikálisan megélt evangélium ugyanis az az életszentség, amelyre a II. Vatikáni Zsinat mindannyiunkat meghívott. A felszólítás, hogy ebbe mindennap újra belenőjünk, a zsinatnak ahhoz az örökségéhez tartozik, amely negyven év után sem vesztett semmit aktualitásából.

Az Egyház reformját az *ablatio* értelmében XVI. Benedek pápa szívéen viseli, ahogyan már a hetvenes évek elején megfogalmazta: „A reform a szó eredeti értelmében lelki folyamat, egészen közeli rokonságban áll a helyes irányba fordulással és a megtéréssel, és ebben az értelemben a keresztény értékrend központi eleme. Csak a megtérés útján lehet valaki kereszténnyé, ez az egyén számára életre szóló, az Egyház számára pedig az egész történelmen keresztül vonuló feladat”.⁶⁸ Ezek alapján tragikusnak kell értékelnünk azt a helyzetet, hogy éppen egy pápának, akinek elsősorban nem a külső látszattal, hanem az

⁶⁵ BONAVENTURA, Coll. in Hex. II 33. A hivatkozás alapja: J. RATZINGER, *Une société à réformer sans cesse, dans: Idem, Eglise et Théologie* Paris 1992, 205–226. Vö. II. JÁNOS PÁL – XVI. BENEDEK: *La Nobile Forma. Chiesa e artisti sulla via della bellezza* Milano 2009 is, különösen 113–116.

⁶⁶ J. RATZINGER: *Der Kirchenbegriff und die Frage nach der Gliedschaft in der Kirche*, in: Uő., *Das neue Volk Gottes. Entwürfe zur Ekklesiologie* Düsseldorf 1969, 90–104, idézet a 99. oldalról.

⁶⁷ Vö. J. RATZINGER: *Bemerkungen zur Frage der Charismen in der Kirche*, in: G. BORNKAMM és K. RAHNER (szerk.): *Die Zeit Jesu. Festschrift für Heinrich Schlier zum 70. Geburtstag*. Freiburg i. Br. 1970, 257–272.

⁶⁸ J. RATZINGER: *Warum ich noch in der Kirche bin*, in: Uő., *Grundsatzreden aus fünf Jahrzehnten* Regensburg 2005, 103–119, idézet a 105–106. oldalról.

Egyház belső életével és lelki megújulásával kell foglalkoznia, főpapi működése alatt ilyen sok külső vitával kell szembesülnie, egészen az Egyházon belüli szexuális visszaélések különösen fájdalmas szennyéig. A tragikum azonban gondviseléssé változik, ha meggondoljuk, hogy csak egy olyan pápa képes arra, hogy a saját egyházában ennyi szennyet feldolgozzon, aki számára a legfontosabb az Egyház belső megújulása, aki a keresztt realitájaként jól ismeri a gonosz és a bűn erejét még az Egyházon belül is. Az ő szókincsében újra és újra visszatér egy szó, ha a keresztténné válásról, illetve a kereszttény létről beszélünk, nevezetesen a megtisztulás, amelynek mi kereszttények újra és újra alá kell vessük magunkat. Az egyháztörténelemnek ezt a szomorú fejezetét szépen példázza egy könyv alcíme: „Working for reform and renewal” (A reformért és a megújításért munkálkodva).⁶⁹ Ezért remélhetjük, hogy az emberek ezeknek a tragikus eseményeknek a kapcsán jobban felismerik és megértik ennek a pápának az igazi prioritásait. Ezekhez tartozik a zsinati szövegek „vallásos-spirituális mélységének” felismerése is, amit Hermann J. Pottmeyer jogosan emel ki mint igazi különlegességet,⁷⁰ és amelyet csak a reform hermeneutikájával lehet adekvát módon értelmezni.

Fordította: Péteri Attila

ÉLETRAJZI ADATOK: *Kurt Koch érsek*, korábban bázeli püspök, jelenleg a Keresztény Egységtörekvés Pápai Tanácsának elnöke. XVI. Benedek pápa 2010-ben kreálta bíborossá. Két előadása Castel Gandolfóban hangzott el 2010. augusztus 27-én, a „Ratzinger Schülerkreis” találkozón. A Szentatya és egykori diákjai, akik annak idején nála védtek meg doktori tézisüket, hagyományosan 1977 óta (Joseph Ratzinger München-Freising-i érsekké való kinevezése idejétől kezdve) minden évben találkoznak és háromnapos szemináriumot tartanak. Köszönet Koch bíborosnak, amiért nagylelkűen átengedte tanulmánya közlését folyóiratunknak! (A második részt következő számunkban közöljük.)

⁶⁹ Vö. G. ERLANDSON és M. BUNSON: *Pope Benedict XVI and the sexual abuse crisis. Working for reform and renewal* Huntington 2010.

⁷⁰ H. J. POTTMEYER: *Vor einer neuen Phase der Rezeption des Vaticanum II. Zwanzig Jahre Hermeneutik des Konzils*, in: Uő./G. ALBERIGO/J.-P. JOSSUA (szerk.): *Die Rezeption des Zweiten Vatikanischen Konzils* Düsseldorf 1986, 47–65, idézet a 63. oldalról.

DOBSZAY LÁSZLÓ

Az Új Liturgikus Mozgalom és a mai magyar egyházzene

*„Meg vagyok győződve róla, hogy az a válság,
amelyet ma az Egyházban tapasztalunk, nagyrészt a liturgia széteséséből ered...
Ezért van szükségünk egy új liturgikus mozgalomra,
amelyet a zsinat örökségéből kell életre hívti.”*

(CARD. JOSEPH RATZINGER: *Milestones*, Ignatius Press 1997.)

A magyar egyházban alig érzékelhető az a szemlélet-változás, ami liturgiai és azon belül egyházzenei téren XVI. Benedek pápasága alatt bekövetkezett.¹ E cikk keretei szűkek ahhoz, hogy e megnyilatkozásokról beszámoljunk, meg kell elégednünk a fő tendenciák felvázolásával.

I.

1. Legfontosabb a *liturgia imádó* („*latreikus*”) *jellegének* hangsúlyozása. A liturgia érzékelhető szavain és cselekményein keresztül az Egyház mutatja be az ő isteni Fejével egyesülten az Atya előtt az imádás, hálaadás, engesztelés és esedezés papi szolgálatát. Ez a magától értetődő igazság a liturgia teológiai alapja, következményeinek pedig részleteiben is át kell hatniuk a gyakorlatot. Hinnünk kell abban, hogy a liturgikus szolgálatot Isten elvárja és elfogadja az Egyháztól, s hogy az akkor is hatékony közbenjárás Istennél mindnyájunkért, ha azt a pap lélekben teljesen Isten felé irányulva végzi.²

¹ Malcolm RANJITH: „The Eucharistic Spirituality of the Church Formation, catechesis – and assessment of results – are essential for true liturgical reform.” *Adoremus Bulletin* Vol XII. No. 2. April 2006.

² Vö. XVI. BENEDEK: „Allocution to the Plenary Session of the Congregation for Divine Worship and the Discipline of the Sacraments” 2009. March, 14. valamint XVI. Benedek: *Sacramentum Caritatis* apostoli buzdítás, 2007, 66–69. A tisztelet és imádás szelleme készíti a pápát arra, hogy térden állókat áldoztasson, mégpedig „nyelvre”. Vö. a Hittani Kongregáció konzultorának, Nicola Buxnak nyilatkozatát (<http://www.tldm.org/News13>). – A magyar papság körében (nyilván importként) a 70-es években elterjedt szlogen volt, hogy Krisztus az Eucharisziát nem azért adta, hogy imádjuk, hanem hogy együk. A kérdés fontosságát mutatja, hogy 2011. június 20. és 23. között Rómában konferenciát tartanak az eucharisztikus adorációról, amelyen hat bíboros (köztük Llovera, Arinze, Burke, Ranjith), öt püspök, hat pap és szerzetes tart a témáról előadást. A meghirdető

2. A liturgia fő iránya vertikális és nem horizontális. A liturgia elsősorban Isten felé irányul, s nem az ember felé. Nem közösségképző erő, hanem a közösségnek (még hozzá az Egyház egész közösségének) Isten felé forduló hódolata. Ma már közhely a liturgikus irodalomban, hogy a zsinat utáni kedvezőtlen változások egyik oka és tünete a horizontalitás előnyomulása volt. A pap nemcsak fizikailag, arcával, hanem lelkületével is a hívők felé fordult, s az emberek is elsősorban közösségtudatukat, barátságukat, egymáshoz rendeltségüket akarták megélni a liturgiában. Ám mint sokan megfogalmazták: egy ilyen liturgiában a közösség tagjai önmagukat ünneplik. A liturgia horizontális hatása nem célja, hanem következménye a vertikálisnak. A vertikálisnak a külső jelekben, a pap viselkedésében (a kultusz-szerű viselkedés, a mozgás és beszéd méltósága, magasztossága) és a hívekhez való viszonyában is tapasztalhatóvá kell válnia.³

3. Az előző pontból következik a *szolgálati papság természetének* helyes megítélése.⁴ A szolgálati papság nem merül ki az emberek közvetlen szolgálatában, hiszen erre az Egyház szolgálatában álló bármely aktivista elegendő lenne. A pap még a pogány vallásokban is az istenséggel kapcsolatban álló, kiválasztott személy, Isten képviselője az emberek között. A katolikus pap nemcsak tevékenységében, hanem személyében is közvetítő, mert a megszentelő kegyelem egy különleges fajtája őt különleges módon fűzi az Istenhez. Ezért adja egzisztenciájának egész értelmét a felszentelés.

4. A pap és a nép közti kapcsolat meghaladja a pusztán emberi szintet. A pap közbenjáró Istennél az emberekért, imádkozik, és áldozatot mutat be értük, másfelől a hívek imádságát és áldozatát az Egyház és Krisztus áldozatába foglalva viszi Isten elé. Ezt a különleges szerepet jeleníti meg külsőleg a papi öltözet, a szentély és hajó elkülönítése. A pápa még a népnek szóló szentbeszédeiben sem lép túl tartalomban vagy stílusban egy bizonyos tartózkodó határt. Itt értjük meg a Benedek-oltár mondanivalóját is. A pap különleges szolgálatát jeleníti meg az a legkorábbi századra visszamenő gyakorlat, hogy a pap a néppel azonos irányba fordulva áll Isten elé (lásd Pater Uwe Lang magyarul is megjelent könyvét).⁵ Ratzinger bíboros ebben az értelemben beszélt az oltár és

szöveg a pápát idézi: „A szentmise az Egyház legnagyobb adorációs tevékenysége. Mint Szent Ágoston írja: senki sem eszi e testet, mielőtt nem imádta azt. A misén kívüli adoráció meghosszabbítja és intenzívebbé teszi azt, ami a liturgikus celebrációban történik. Ezért felhasználom az alkalmat arra, hogy a papoknak és minden hívőnek melegen ajánljam az eucharisztikus adoráció gyakorlatát. Az élet ma túl zajos és szétszóró. Ezért fontosabb, mint valaha, hogy felfedezzük a belső csend és összeszedettség lehetőségét. Az eucharisztikus adoráció módot ad arra, hogy ne csak az ÉN-re koncentráljunk, hanem inkább annak a TE-nek társaságában legyünk, akit betölt a szeretet, Jézus Krisztus, Isten, aki közel van hozzánk.” (<http://www.adorato2011.com>)

³ Joseph Cardinal RATZINGER: *The Spirit of the Liturgy*. San Francisco Ignatius Press, 2000, 81.

⁴ BENEDICT XVI: „Letter to priests inaugurating the Year of the Priest.”

imádság irányáról. De amint általában, itt is tudomásul veszi a mai gyakorlatot, s bár dicséri, nem írja elő az oltárok „visszafordítását”. Viszont azt hangsúlyozza, hogy a papnak lélekben nem a nép, hanem az Isten felé fordulva kell miséjét bemutatni. Ezt az irányzódást fizikailag az oltáron (vagy az oltár fölött) elhelyezett, megfelelő méretű keresztre (mellette 3-3 magas gyertyával) lehet fókuszálni. Kétségtelen, hogy ez a felszerelés mintegy függönyt von a miséző és a nép közé. De éppen ez az előnye: a papnak s népnek nem kell face-to-face lennie a mise közben (ennek sokféle hátrányával). Semmiféle szem-kontaktus nem vonhatja el a figyelmet a tényleges cselekménytől: a miséző nem a hívekkel barátkozik, hanem a szentek szentjében Istenhez beszél.⁶

5. Alapvető a pápa megnyilatkozásaiban, amit a *hagyomány folytonosságáról* mond. A „hagyomány szerves fejlődése” formula egyrészt arra utal, hogy nincs „új liturgia”; a zsinat által szándékolt liturgiának a megreformált sok évszázados rómainak kellett volna lennie. A Liturgikus Konstitúció 23. paragrafusa szerint az élet szükségessé tehet apró változásokat, amelyek a liturgia hatékonyságát erősítik, ezeket azonban jól meg kell fontolni, és nem szabad velük „lerohanni” az egyházi közösséget. Ratzinger mint pápa a nyilvánvalóan helytelen gyakorlatok elítélésén túl nem bírálja a reformokat. De pápasága előtti kijelentéseiben világosan beszélt arról a törésről, amely a zsinat után bekövetkezett, s amely nemcsak a liturgia, hanem az egész Egyház szétterjedését hozta magával. A szakirodalom hatalmas példaanyaggal igazolta, hogy a zsinat után felállított bizottság messze túllépte hatáskörét, s a zsinat szándékaitól eltérő útra lépett. A zsinat a Tridentinumon keresztül az ősi Rómaig visszamenő liturgiát szándékozott volna megtartani, s azon belül maradván növelni annak hatékonyságát. A zsinati atyák egyáltalán nem gondoltak azokra a radikális változásokra, amelyeket a bizottság önhatalmúlag kreált.⁷ Ratzin-

⁵ Ld. Uwe Michael LANG: *Az Úr felé fordulva. A liturgikus imairány.* Ecclesia Budapest, 2006.

⁶ J. RATZINGER: *The Spirit...* 74–84. Külön is felhívom az olvasó figyelmét a következő mondatokra: „Az elmúlt évtizedek valóban abszurd jelensége az oltárkeresztet az oltár szélére helyezni azért, hogy a hívek zavartalanul lássák a papot. A kereszt, ami elvonja a figyelmet?! Ezt a tévedést a legsürgősebben ki kell javítani, s ez bármilyen átépítés nélkül is lehetséges. Az Úr a referencia-pont. Ő a történelem fölkelő napja. Ez az oka annak, hogy a keresztnek passiók feszületnek kell lennie: megjeleníti az Úr szenvedését, aki megnyitotta értünk oldalát, s onnan vér és víz jött ki (Eucharisztia és kereszttség). De egyúttal diadalmas keresztnek is kell lennie, mely kifejezi a második eljövétel gondolatát, és tekintetünket afelé irányítja.” Lásd még J. Ratzingernek Fr. Lang idézett könyvéhez írt bevezetését. A pápai miséken ma már kizárólag a benedeki oltár-elrendezést használják, és azt világszerte egyre több templomban vezetik be, mint erről a New Liturgical Movement honlapja rendszeresen hírt ad. (Ld. http://www.catholicblogs.com/search/benedictine_altar).

⁷ László DOBSZAY: *The Restoration and Organic Development of the Roman Rite.* London (T & T Clark), 2010: 18–37. John Parsons mondja A „Reform of the Reform” c. írásában (lásd Thomas Kocik: *The Reform of the Reform? A Liturgical Debate: Reform (or Return).* San Francisco, Ignatius Press, 2003: „A zsinati atyák nem adtak felhatalmazást a római misekánon mint egyetlen eucharisztikus imádság mellé újak bevezetésére, mégis több ilyen bevezettek. A zsinat atyák nem adtak felhatal-

ger a zsinat idején egy olyan reformban reménykedett, amelyben feltárul a liturgia szépsége, mégpedig gondos megőrzés és restaurálás, nem pedig alapvető változás révén. Am Eamon Dufay megállapítása szerint a II. Vatikáni Zsinat után egy durva és hóbortos liturgikus forradalom indult útjára, amely erőszakot tett a mise és a zsoltószöveg rítusán. Joseph Ratzinger ezt írta Gambert könyvének előszavában: „A liturgikus reform gyakorlati kivitelezésében még (a Konstitúciónál is) messzebbre került eredeti céljától. Az eredmény nem újjáéledés volt, hanem pusztítás. A liturgia a zsinat utáni hullámban oly mértékben degenerálódott, hogy egy show-műsorrá vált, rövidéletű sikerekkel...”⁸ És másutt: „a zsinat után... a liturgiának mint a fejlődés gyümölcseinek helyébe a fabrikált liturgia lépett.”⁹

6. A zsinat utáni időszak talán legtöbbet emlegetett célja a „*tevékeny részvétel*” volt. A pápai megnyilatkozások törekszenek ezt is helyesen értelmezni. Az *actuosa participatio* nem azt jelenti, hogy mindenki mindenben részt vegyen, hogy a híveket a liturgia alatt állandóan cselekvésre, beszédre, énekre „mozgassák”. A Liturgikus Konstitúció szerint: „senki se tegyen többet, mint ami a liturgia természetéből következően az ő feladata, de azt tényleg tegye meg”¹⁰,

mazást az emlékezetet meghaladó idő óta élő római olvasmányrend lerombolására, mégis lerombolták azt. A zsinat atyák nem adtak felhatalmazást a vasárnapok évi ciklusának újjáformálására és az ősi vasárnapi collecták megváltoztatására. Mégis mindkét változás bekövetkezett. A zsinati atyák nem adtak felhatalmazást a könyörgések 80%-nak eltörlésére vagy tendenciózus megváltoztatására; mégis megtették ezt a fontos lépést. Az igazság az, hogy a II. Vatikáni Zsinat atyái feltételezték, hogy a nagy római rítus, amint azt a történelemből ismerjük, minden lényeges vonásában fenn fog maradni, továbbra is a katolikus Eucharisztia celebrálásának alapformája lesz. Etekintetben becsapták őket! A történelmi római rítust de facto elnyomták.”

⁸ „A liturgia helyébe a fejlődés gyümölcseként egy fabrikált liturgia lépett. Elvesztettük az organikus, élő, a századokon át növekvő és fejlődő liturgiát, és egy manufaktúrális folyamatban helyére egy fabrikációt raktunk, egy banális helyszíni produktumot. Gamber egy igazi próféta éberségével, és egy igaz tanú bátorságával szállt szembe e hamisítással, és hála az ő hihetetlenül gazdag tudásának, fáradhatatlanul tanította nekünk az igazi liturgia teljességét.” XVI. Benedek előszava Klaus Gambert könyvéhez: *The Reform of the Roman Liturgy, Its Problems and Background*, St. Michael Abbey, 2002. Gamber szerint „nincs olyan dokumentum, amely specifikusan a Szentszék felhatalmazná a változásokra, egy tradicionális liturgia eltörlésére, és nem lehet kimutatni, hogy bárki VI. Pál elődei közül nagyobb változást vezetett volna be a római liturgiába. Az az állítás, hogy a Szentszéknek felhatalmazása van megváltoztatni a liturgikus rítust, legalábbis vitatható... Az egyházi törvénykönyv szerint egy adott személy keresztsége meghatározza, hogy melyik speciális liturgikus rítushoz tartozik. Mivel VI. Pál reformjai de facto új rítust alkottak, azoknak a hívőknek, akiket a tradicionális római rítusra kereszteltek meg, joguk van azt a rítust követni, éppúgy, mint a papnak, akit a hagyományos ordo szerint szenteltek fel, joga van ugyanazt a rítust követni, amelynek celebrációjára felszentelték.” Op. cit. 39. (Ld. még: <http://www.olfatima.com/gamber.htm>.) Vö. Michael DAVIES: „Where the Modern Liturgy went wrong”. (Ld. <http://www.catholicapologetics.info/modernproblems>) Uő: „True and False Liturgical Reform.” Scripture and Catholic Tradition. 2006. dec. 13.

⁹ Klaus GAMBERT könyvének előszavában, ld. 8. jegyzet. Vö. Joseph RATZINGER: *Milestones. Memoirs 1927–77*. San Francisco (Ignatius Press) 1998.

¹⁰ SC 26 és 28.

mégpedig „a maga kora, adottsága, életviszonya és vallásos fejlődésének foka szerint”.¹¹ Az *actuosa participatio externa* tekintetében ez főként a feleletekbe való bekapcsolódást jelenti, az *interna* pedig a „tudatos” részvételt, melyhez az igazi liturgikus katekézis vezet el. A belső részvétel módja a hívők imádságos áhítata, belső odaadása; „meg kell tanulniuk a tiszta áldozati adományt... maguk is felajánlani, és ezáltal magukat adni áldozati adományul”.¹² Ezek azok az igazságok, amelyeket a pápa ismételten hangsúlyoz, megvédve a misét attól, hogy sokak állandó zajos akciója legyen. Ranjith érsek, a kuriális liturgikus bizottság titkára mondta két évvel ezelőtt: „A pápa *A liturgia szelleme* című könyvében az *actuosa participatio* úgy definiálja, mint meghívást, hogy Krisztusnak, a Főpapnak cselekményéhez asszimilálódjunk”.¹³ Ez semmi esetre sem egyenlő valami aktivizmussal. Mit jelent Ratzinger bíboros szerint az aktív részvétel? Sajnos a szót csakhamar félreértették, és ma valami külső dolgot, valami általános aktivitás szükségességét értik rajta, mintha annyi embert, amennyit, csak lehet, s annyiszor, amikor csak lehetséges, be kellene vonnunk látható módon a cselekménybe. Sokhelyütt ez a szentély és a gyülekezet összekeveredéséhez, a laikátus klerikalizálódásához vezetett, megtöltve a szentélyt nagy számú ember zajos és a figyelmet elterelő jelenlétével. Szinte azt mondhatjuk: a Wall Street betört a szentélybe.” Valóban ezt akarták a zsinati atyák? Ratzinger bíboros nem így gondolja. Számára a valódi „akció” amelyben részt kell vennünk, magának az Istennek az akciója.¹⁴

7. A pápa tisztázza a *liturgikus pasztoráció* fogalmát és a liturgia oktató jellegét.¹⁵ A zsinat után sokak a liturgiát pasztorális eszközzé vagy hittanórává akarták átváltoztatni. Liturgia és az Egyház pasztorális munkája nem választható el egymástól. Ez azonban nem a liturgia pasztorális célú átalakítását jelenti, hanem a liturgiába való részvételre nevelő pasztorális tevékenységet. A cél a liturgia, amelyet előkészít a pasztorális tevékenység. Ugyanez érvényes a liturgia tanító, pedagógiai jellegére. A liturgia nem azzal tanít, hogy átalakul hittanórává, hanem éppen azzal, hogy liturgia marad: szavakkal és jelekkel, kultikus légkörrel és az imádás benne megvalósuló szellemével tanít.¹⁶

¹¹ Uo. 19.

¹² Uo. 48.

¹³ J. RATZINGER: *The Spirit...: 173–174*. Vö. Archbishop Malcolm RANJITH: „Towards an ‘Ars Celebrandi’ in the Liturgy” 2008. november 8, Gateway Conference, St. Louis, Missouri.

¹⁴ J. RATZINGER: *The Spirit...: 171–176*. XVI. BENEDEK: *Sacramentum Caritatis* – apostoli buzdítás. 2007, 52–55.

¹⁵ XVI. Benedek: *Sacramentum Caritatis* 64. Homília a római egyházmegyei zsinat megnyitóján, 2010. jún. 15.

¹⁶ „A jól celebrált mise a legjobb katekézis.” Beszéd a Rómában összegyűlt papsághoz, 2010, június 17.

II.

A pápa megnyilatkozásai és az általuk inspirált Új Liturgikus Mozgalom az egyházzene közvetve (alábbi 1–4. pont) és közvetlenül (5–8.) érintik.

1. Az illő zene feltétele a liturgia méltóságának megfelelő, némileg stilizált hangjának helyreállítása (szemben a liturgia közvetlenkedő, a formátlant kedvelő „formájával”). A kultusz fensége, az ezért való felelősség, az Isten elé lépő Egyház tiszteletteljes magatartása, az eddigiektől eltérő lelkületet és viselkedést tételez fel mind a papok, mind a hívek részéről. Ennek a belsőnek a külsőben is meg kell nyilatkoznia. A liturgiának felül kell emelkednie a köznapi beszéd, mozgás, és tárgy-kultusz szintjén, normája nem a mindennapok, az üzleti és társadalmi élet hanyag íformalitása. Celebrálásában a mennyei liturgia tökéletessége tükröződik, s így eszkatologikus jelentése stílus-meghatározó erő. Az emberiség minden nagy vallására érvényes, hogy istentiszteletének természetes nyelve a kultúra, a stilizált formák világa, a szakrális stílus kiformaltsága (sőt némi archaizálás is).¹⁷ A pápa miséinek tv-közvetítéséből jól látszik a világgal való közvetlen kapcsolatot megszakító odaadottság, valamint a mozgás és a szakrális stílus „második szintű természetessége”.

2. Kevés dolgot hangsúlyozott a pápa többször, mint a művészet, a szépség jelentőségét a liturgikus cselekvésben. Nem azon a mesterkélt problémán tanakodik, hogy van-e a szépségnek minden emberre érvényes normája, vagy hogy mennyire kell a réteg-ízlést tekintetbe vennünk. Természetesnek tartja, hogy létezik az emberi műalkotásban megvalósult objektív szépség, s hogy azt a liturgia szolgálatába kell állítani. Nem esztétizáló hajlamok kielégítéséről van itt szó. A szépségnek nemcsak a liturgiát, hanem az Egyház egész életét át kell hatnia. „Veszedelemes az olyan teológus, aki nem szereti a művészetet, a költészetet, a zenét és a természetet A szép iránti vakság és sükettség nem mellékes dolog: szükségszerűen tükröződik az ő teológiájában” – mondja a pápa.¹⁸ A művészet hatására megérezzük, „mit jelent *gloria Dei*, Isten dicsősége. A mérhetetlen szépség misztériuma van ott, és képessé tesz arra, hogy meg tapasztaljuk Isten jelenlétét, sokkal igazabban és élőbben, mint a sok beszédben.”¹⁹ Az Egyház a liturgiában az embervolt legjavából ajánl fel Teremtőjének; nemcsak a kenyeret és bort, hanem azokat a szellemi javakat is, amelyeket a „kultúra” név magában foglal. A szépségnek „ikon” karaktere van: kinyilvánít

¹⁷ J. RATZINGER: *The Spirit...* IV. rész.

¹⁸ BENEDICT XVI: „Thomism and Liberal Culture.” *Zenit* 2005 júl. 25.

¹⁹ J. RATZINGER: *The Spirit...*, 159–224. Vö. Fr. MAURO GAGLIARDI: „An Answer to the Utilitarian Spirit of Modernity.” *Zenit*, 2010. december 13. Az ezzel kapcsolatos ellenvetésekhez lásd Shawn Tribe: „Beauty and the Liturgical Rite.” *New Liturgical Movement*, 2010. november. 27.

nítja Isten szépségét, a kozmosz harmóniáját, az Egyház rendezett és emelkedett lelkületét, előre jelzi a beteljesedést, Isten Városának szépségét.²⁰

3. A teológiai megfontolásokból következően a *pápa saját liturgikus tevékenységében* is részt kap a művészet öröksége. A pápa ismét nemes, szép, méltóságot árasztó liturgikus ruhákat, pásztorbotot, szent tárgyakat használ. A Benedek-reformok hatására eltűnőben vannak a gyűléstermek vagy plázák stílusában átalakított templomok. Az átépítésekben annak idején megjelent egyéni ötletek, ízlésficamok helyett a templomok újból templom-szerűek lesznek.

4. Kétségtelenül, – és hosszú idő óta először – zeneszerető pápánk van. Mégsem ez készíti őt a *zenével való törődésre*. Azt inkább a fentiek összefüggésében kell értelmeznünk. A zene a liturgiában a szépség leghatékonyabb megnyilvánulása. Azzá teszi időbelisége, mely mintegy együtt fut a liturgia időbeliségével. És azzá teszi a szövegekkel, a cselekményekkel, a rítus egészével való mély kapcsolata. A zene a külső elemek közül az emberi szívben legnagyobb erővel működő erő, mely kiemelkedő módon befolyásolja a liturgia stílusát. *A liturgia szelleme* című könyve egy sor bibliai, teológiai és lélektani meggondolással támasztja alá a zene fontosságát a liturgiában.²¹ A pápai egyházzenei intézet jubileumi évnyitóján mondott beszédében XVI. Benedek megerősítette a zsinat megállapítását a szent zene hatalmas értékéről, a zene integráns szerepéről a liturgiában. Ez sem volt felesleges, hiszen a papság sokfelé ellenségesen nézett az énekekre, a liturgikus éneket a legegyszerűbb népénekekre akarta redukálni. A bibliai-patrisztikus hagyomány a pápa szerint tanúságot tesz az ének és zene hatékonyságáról, mely a szíveket megmozgatja, felemeli, és mintegy bevezeti az Isten életének intimitásába. Megerősíti a pápa a liturgikus zene hármaskörét (szentség, igaz művészet, egyetemesség). A hagyomány hangsúlyozása mellett nem tagadja a pápa az illő és rendezett haladás jogosságát.²²

²⁰ Vö. J. RATZINGER: *The Spirit...*, 147. Vö. Ratzinger: „The Feeling of Things, the Contemplation of Beauty.” Üzenet a Communion e Liberazione konferenciájára, 2002 augusztusában. A kérdés fontos, kimerítő, helyenként kritikus tárgyalása: Beszéd XVI. Benedeknek a művészekkel való találkozása alkalmával, 2009. nov. 21, ld. Praeonia 2010/1–2, 71–76. Ld. még: Beszéd a barcelonai „La Sagrada Familia” templom felszentelése alkalmából. Továbbá: beszéd a 2009. november 18-i általános kihallgatáson. Vö. Fr. Uwe LANG: „The Noble Simplicity of Liturgical Vestments. Offering the Best to God in the Liturgy is Expression of Love.” *Zenit*, 2010. november 20. Itt olvassuk: „Az isteni szépség egy sajátos módon nyilvánítja ki magát a szent liturgiában, mégpedig az anyagi dolgokon keresztül, melyeken át a testből-lélekből álló embernek a spirituális valósághoz el kell jutnia: az istentiszteleti épület, annak berendezése, a ruhák, a képek, a zene, maga a ceremónia méltósága.”

²¹ J. RATZINGER: *The Spirit...*, 136–156. Mark FREER: „Pope Benedict XVI, Mozart and the Quest of Beauty.” *AD 2000* (2006 április).

²² Mindehhez lásd: Card. Joseph RATZINGER: *Ein neues Lied für den Herrn. Christusglaube und Liturgie in der Gegenwart*. Herder Freiburg 2007. Uő: „A világ és az ember képe a szent zenében.” *Magyar Egyházzene* IV (1999/97). 11–18 és 131–137. Uő: „Theological Problems of Church Music.” In:

6. *Milyen zenefajtákról van itt szó?* Természetesen azokról, amelyeket a zsinat is megjelölt: mindenek fölött a gregoriánról, azután a polifóniáról, és megfelelő helyen, megfelelően választott népekekről. „A szent zene hiteles megújítása csak a múlt nagy tradíciójának, a gregoriánnak és a szent polifóniának nyomvonalán történhet meg.” A pápa kedveli a 17–19. századi (a liturgiától egyébként kissé eltávolodó) zenét is, szívesen engedi be miséjébe a klasszikus zenekaros vagy orgonás ordináriumokat, vagy legalábbis azok részleteit (ez nyilván regensburgi örökség). Fontosabbnak tűnik azonban az Új Liturgikus Mozgalom egyre gyakrabban hallható követelése: a Proprium Missae visszaállítása. A Proprium Missae éppoly szerves része a misének, mint az olvasmányok, könyörgések. Restaurálása nem könnyű feladat. Jó kórusok rendszeresen énekelhetik ezeket gregorián dallamukon. A kisebb templomokra érvényes kísérletek három területen folynak; a recitált proprium, a könnyebb dallamot használó gregorián repertoár és az új kompozíciók terén.

7. Amilyen nagylelkű a pápa a klasszikus örökség és a művészi színvonalú modern zene tekintetében, annyira világos elutasító szava a *banális egyházi könnyűzenével szemben*.²³ „Nem minden zene kaphat helyet a keresztény istentiszteletben. Annak normái vannak, és e norma a Logos. Ha tudni akarjuk, mivel van itt dolgunk, a Szentlélekkel-e vagy az istentelen Lélekkel, vissza kell emlékeznünk arra, hogy a Szentlélek vezet el minket a Logoshoz, ő vezet ahhoz a zenéhez, mely a Logost szolgálja és a *sursum corda* szellemében: fölemeli az emberi szívet. Kérdés az, hogy egy adott zene magába fogadva az embert, bevonja-e őt abba, ami fönt való, avagy a formátlanban, a mérgezettben, a merő szenzualitásban dezintegrálja őt?”²⁴ A könyv egy másik pontja felidézti Platon megkülönböztetését. Az apollói zene az, amely az érzékeket bevonja a lélek világába, az embert a teljességre vezet; mind a lelket, mind az érzékeket fölemeli, s így kifejezi az ember sajátos helyét a lét általános struktúrájában. Ezzel szemben a dionysosi zene „az érzékek mérgezett állapotába húzza le az embert, szétmorzsolja értelmét, s a lelket az érzékek uralma alá veti”.²⁵ A pápa szavai is az irányok újragondolására készítették az egyházzene szakembereket, akik számos cikkben mélyítették el az érvelést.

8. Az Új Liturgikus Mozgalom lelkülete lényeges változást hozott nemcsak a szemléletben és a repertoárban, hanem az *egyházzene gyakorlatában* is.

Robert A. SKERIS: *Crux et Cithara. Selected Essays on Liturgy and Sacred Music*. Altötting (Alfred Coppenraht), 1983, 214–222.

²³ J. RATZINGER: *The Spirit...*: 147–148. Vö. Tracey ROWLAND: „Benedict XVI and the Banality of Sacro-Pop.” *Religion and Ethics*, 2010. E tekintetben a pápa állásfoglalása nyíltan eltér elődjétől. *The Sunday Times*. 2007, márc. 8: XVI. Benedek „ellenzi a gitár használatát a misén, mondván, hogy a liturgia nem színházi szöveg, az oltár nem színpad.”

²⁴ J. RATZINGER: *The Spirit...*, 149–150.

²⁵ Uo. 150.

A zsinat után feloszlott vagy félálomba szenderült kórusok ismét életre keltek, a templom zenéjének irányítását sok helyütt visszavették az erre hivatott regens chori-k. Messze nem a kívánatos mértékben, de a „hivatalos” egyház felelősségérzete is növekszik a zenei minőség tekintetében. Számos helyen szerveznek tanfolyamokat, amelyek a gregorián énekbe és a szent polifóniába bevezetik a karnagyokat, énekeseket, s ami még fontosabb: a papokat. A szemináriumokban az ének oktatása és az énekes liturgia nagy egészében fejlődésnek indult. A kisebb templomokban is egyre-másra alakulnak a szkolák. Az egyházzene nem csupán a nagy vegyeskarok művészi teljesítményét és sajátos repertoárját jelenti, hanem a liturgia rendszeres szolgálatát, többnyire fiatalok bevonásával. A zsinat előtti időhöz képest változóban van a gyülekezet szerepe: nem szorítkozik már a napi gyakorlatban ösztönösen megtanult népe-énekek éneklésére, hanem sok helyen megindult a gyülekezet tanítása a liturgikus énekre, és bevonásuk annak napi gyakorlatába. Ennek lehetőségét is a zsinat teremtette meg azzal, hogy eltörölte a liturgikus énekek lefordításának tilalmát. Messze nem kielégítő még a fejlődés. Inkább beszélhetünk jóindulatú újrakezdésről, mint meggyökerezett gyakorlatról. De valami megindult, s most legalább annyira a kléruson, mint a zenészeken múlik, mi lesz belőle.

III.

Magyarországon a zenei előzmények és körülmények kedveznek az Új Liturgikus Mozgalomnak.

1. *Kodály Zoltán* a XX. század nagy tekintélyű, az egyházzene iránt is érdeklődő személyisége volt.²⁶ A gregoriánt, a genfi zsoltárt, a klasszikus vokálpolyfóniát, a magyar népe-örökség javát tudósként, zeneszerzőként, tág értelemben véve pedagógusként is nagyra tartotta. E munkakörök őbenne kölcsönösen megtermékenyítették egymást, és egy egész generáció tette magáévá ezt a normát: a három (a hiteles tudás, a művészeti érték és a pedagógiai törekvés) nem kerülhet szembe egymással. Az egyházzene sem hiteles, ha a három nincs harmóniában egymással.

2. Kodály minden engedményt elutasítva elkötelezte magát és követőit *a zenei értékek mellett*, s kérlelhetetlenül elutasította a trivialitást, a híg, erkölcsi-

²⁶ Kodály tevékenységéről és pedagógiai nézeteiről hatalmas – zömmel népszerű – irodalom olvasható (lásd az interneten is „Kodály, pedagógia” címszavakon. Az egyes összetevőkről összefoglalóan lásd DOBSZAY L.: *Kodály után*. Kecskemét (Kodály Intézet) 1991 (2. kiadás: 2009). Lásd még PUKÁNSZKY Béla: „Kodály Zoltán zenepedagógiai munkásságának életreform elemei.” Egyetemi tananyag (pdf formátumban).

leg romboló hatású zenei fajtákat.²⁷ Tagadta, hogy egyes társadalmi rétegek megnyerésének szándéka jogot ad a megalkuvásra. Ez a kemény értékítélet érvényes volt a Kodályt követő generáció szemében is. Elszántan védelmezték a világdívatok ellenében a jó zene kultuszát. Kodály ebben nem látott semmiféle elitizmust. A népzene megtanította őt arra, hogy minden tudásszint számára adott az értékes zene. Csak napjainkban kezdte ki egyfajta pedagógiai (és pasztorális) érvelés az alapvető kodályi maximát. Nem szorul magyarázatra ennek a meggyőződésnek egyházzenei alkalmazása.

3. Tudvalevő, milyen fontos volt Kodály számára *a gyermekek és a kamaszkorú ifjúság zenei kultúrájának ápolása*, és az ezt szolgáló iskola. „A gyermeknek a legjobb is csak éppen elég jó.”²⁸ Nem fogadhatja el a pedagógus (tegyük hozzá: pap sem) azt a tételt, hogy az ifjúságnak a hitvány zene való. Éppen: az ifjúságon keresztül kell bevinni a közéletbe (tegyük ismét hozzá: az egyházzenei közéletbe is) az előbbre vivő újat – vagy régít. A felnőttek rossz ízlésén már nem lehet segíteni, vallja Kodály, az ifjúságnál kell elindulnia a megújulásnak. Egy ilyen folyamat elkötelezett, meggyőződéses és tanult vezetőket feltételez. E látásmódot a mai egyházzeneire alkalmazva kimondhatjuk, hogy az Új Liturgikus Mozgalom zenei programját elsősorban éppen az ifjúságon keresztül kell érvényesíteni. Itt kell elkezdeni a megújító munkát, nem engedve át az ifjúságot az egyházzenei „tingli-tangli” romboló hatásának. Ahogy a hit és erkölcs dolgában sem fogadjuk el a tévedést az emberek „megnyerésének” címen, úgy a liturgikus zenében sem. Éppen az ifjúságot kell fogékonnyá tenni az Egyház „ízlése” szerinti zene teológiai és spirituális üzenetére.

4. Az 1930-as években *a Magyar Kórus* nagy lendülettel dolgozott az egyházzeneészek képzésén, továbbképzésén, összetartásán, X. Pius pápa eszményeinek propagálásán, terjesztésén. 1950 után nehéz évtizedek következtek. Elismerésre méltó a régi gárda törekvése, amellyel kereste és amennyire az idők engedték, meg is alkotta a régi eszmények továbbadásának intézményeit. Becsületesen gondoskodtak egy szolid színvonalú kántorréteg újratermeléséről, melynek tudása és fogékonysága persze szükségszerűen beszűkült. A „hivatalos” egyházzenei élet azonban a visszaszorított helyzetben nem alkotha-

²⁷ „A rossz ízlés rohamosan terjed. Ez a művészetben nem olyan ártatlan dolog, mint teszem az öltözködésben. művészetben a rossz ízlés valóságos lelki betegség, amely kiéget a lélekből minden fogékonyságot.” KODÁLY Z.: „Gyermekkarok.” Zenei Szemle XIII (1929/2) 1–9. „Többsége annak, amit naponta szerte a világban hallunk: a mindennap, hétköznapi, emberi gyarlóságok zenéje – nem is érdemli a zene nevet.” Kodály Z.: „Mire való a zenei önképzőkör?” Éneklő Ifjúság IV (1944/1): 1–3. „Mi más a zene hivatása, mint a világegyetem örök harmóniáját tükrözni, és hirdetni az embereknek, hogy megtanuljanak beilleszkedni?” KODÁLY Z.: *Visszatekintés*. Zeneműkiadó Bp., 1974. I. 257. Az ide vonatkozó idézetek gyűjteménye DOBSZAY L.: *Kodály után*: 16–22.

²⁸ KODÁLY Z.: „Zene az ovodában”. Magyar Zenei Szemle I, (1941/2): 3–21. Kodály pedagógiai nézeteinek bőséges kifejtése a *Visszatekintés* című tanulmány-gyűjteményben. Zeneműkiadó Bp., 1974. I. kötetében.

tott olyan szellemi műhelyt, mely az atyák színvonalát megcélózhatta volna, a zsinati reformok lehetőségeivel élni tudott volna, még kevésbé, hogy XVI. Benedek irányváltozását a maga részéről előkészíthette volna, arra felkészülhetett volna.

5. A szellemi erjedésnek emiatt szükségszerűen a „*hivatalos*” kereteken kívül kellett megkezdődnie – sokszor külső (párt) és belső (egyház) üldöztetések közepette. Az 1960-as évek végétől kezdve elsősorban a Szent Ágoston Liturgikus Megújulási Mozgalom műhelyében folyó munka eszményei előlegezték meg a XVI. Benedek-féle „mozgalmat”. A kodályi örökséghez híven a műhely tartalmilag is, személyi összetételében is szintetikus volt: a tudományos (teológiai, liturgiai, zenetörténeti, népzenei, analitikus), művészeti (hangversenyek, hanglemezek) és pedagógiai munka egymásra hatva érvényesült benne.²⁹ A tevékenység három terepen folyt: az alkotó műhelymunka, a középszintű vezetők képzése és az ifjúságnevelés terén.

6. A *műhelymunka eredményei* részben elméletiek: szerteágazó tanulmányok tisztázták az alapelveket és a részleteket. A gyakorlati eredmények: a *musica sacra* új repertoárjának kialakítása, s különösen is a kisebb szkolák, gyülekezetek ellátása jó anyaggal. Ne felejtjük, hogy a zsinat eredeti célkitűzése szerint egy új, anyanyelvű (pontosabban: latin és anyanyelvű) liturgikus zenei repertoárra volt szükség. A repertoár megújítása három területen hozott eredményeket: a) a népének-örökség felülvizsgálata és megújítása; b) a polifon repertoár gazdagítása elsősorban könnyű, a liturgia számára alkalmas tételekkel; az elhasznált repertoár kibővítésével; s ami a legfontosabb: c) egy új liturgikus egyszólamúság repertoárjának megalkotása és elterjesztése (könnyű, antifonális dallamok, énekelt zsolozsma, magyar gregorián örökség).³⁰

7. A műhelynek az előbbi ponttal egyenrangú eredménye az új *musica sacra* társadalmi közegének megteremtése. A kezdeti elutasítás után jelentős rétegeket vonzott a perspektíva. Sokakat a zsolozsma vezetett el az énekes liturgiához.

²⁹ DOBSZAY L.: „A gregorián mozgalom harminc éve Magyarországon.” Magyar Egyházzene I/4 (1993/1994): 385–397. Az addigi irodalom áttekintése: DOBSZAY L.: „Áttekintő bibliográfia az utóbbi évek gregorián vonatkozású irodalmából.” Magyar Egyházzene I/4 (1993/1994), 493–498. E jegyzék 205 tételt tartalmaz, köztük Rajeczky Benjamin nemzetközi hírű munkáit, Szigeti Kilián forráskutatásait, Szendrei Janka zenei, zenei paleográfiai írásait, a jelen szerzőnek a magyar gregoriánnal és a gregorián keletkezésével kapcsolatos cikkeit, könyveit. Mindez természetesen érvényteleníti azt a néhány hete a médiában elhangzott állítást, hogy a gregoriánkutatás hazánkban 1990-ben kezdődött volna meg.

³⁰ A kiadványok felsorolására itt nincs hely, de megemlítem az *Egyházzenei Füzetek*ben (Budapest, Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, 1995–), az *Énekes Zsolozsma az Esztegomi Breviárium alapján* I–VII. sorozatában (Budapest, Keresztény Értelmiségiek Szövetsége, Szent Ágoston Liturgikus Megújulási Mozgalom, 1990–1999) és a *Magyar Egyházzene* I–VII. kötetiben (Budapest, Magyar Egyházzenei Társaság, 1993/1994–) megjelent liturgikus zenei anyagot és írásokat. Lásd még DOBSZAY L.: *A gregorián ének kézikönyve*. Budapest (Editio Musica), 1993.

Sok helyütt már a szülők adják át a dallamanyagot a második generációnak. A dallamok, éneklési szokások, a liturgia és ének összeszövődésének módjai sokak számára váltak természetessé. Alkalmilag (lelkigyakorlatokon, tanfolyamokon, szertartások) összegyűlő közösségek közös nyelvként beszéltek a magyar énekes liturgiát. A gyakorlatot hordozó tagolt intézményi hálózat is kiformalódott: a nagy *vegyeskar*, a kis létszámú, de professzionista énekesekből álló *kántorátus*, a közösséget vezető, tanító és önálló szerepet is játszó *szkólák*, a szkóla funkcióját annak hiányában betöltő, a nép élén álló *kántor*, a kíséretet el-látó és a megfelelő helyen önálló darabokat játszó *organista* és természetesen maga a *gyülekezet*. A liturgikus irányelveknek megfelelően az énekes szolgálat-tevők természetesen a szentély és a hajó határvonalán találták meg helyüket.

IV.

Nem tagadható, hogy a felsorolt eszmék, anyagok, életmódok a magyar egy-háznak csak kisebb részéhez értek el. De elvben kimondhatjuk, hogy az Új Li-turgikus Mozgalom befogadásának kedvező az előzménye és környezete.

1. A pápa nyilatkozataiban és példaadásában tapasztalható eszmék abban a közel 150 éves liturgikus mozgalomban gyökereznek, amely, bár szűk körűen, hazánkban is ismertté vált.³¹ Adott egy gazdag liturgikus énekrepertoár is, mely „az Egyház felmérhetetlen értékű kincsestárára”³² és a legjobb magyar hagyományra épült (vagyis a szó helyes értelmében érvényesíti az „inkulturá-ciót”), ugyanakkor kellő erővel fordult a jövő felé.³³ Adott egy többé-kevésbé meggyökerezett szokásrend, működési mód, és pedagógiai eszköztár. Továb-bá adott egy kicsiny, de egyre inkább összeszokott, egy irányban gondolkodó, a liturgikus zene eszméit és anyagát magáévá tevő társadalmi réteg. És ami nem csekély dolog: a 70-es évektől kezdve egyesével, az utóbbi években na-gyobb számban tették magukévá ezt a „proto-benedeki” orientációt papok, kispapok is. A magyar egyház – legalább is annak egy része – az adottságok te-kintetében más országokkal egyenlő eséllyel indul az új liturgikus mozgalom-ban, egyes területeken meg első vagy egyedüli helyzetbe került a világegyhá-zon belül.³⁴

³¹ László DOBSZAY: *The Restoration...* (op. cit.): 11–17.

³² SC 112.

³³ Ezzel összefüggésben megemlítem az Éneklő Egyház V. fejezetét, a *Graduale Hungaricu-mot* (Gödöllő, 2007), valamint a Nagyhét énekes szertartásait tartalmazó kötetet („Segédkönyv és szöveggyűjtemény a Liturgikus Év c. tantárgyhoz” 34; 2. kiadása: Tatabánya 2009) stb.

³⁴ Érdemes megjegyezni, hogy egy kifejezetten magyar mintát követő latin-angol *Graduale* áll kiadás előtt Angliában (az angol püspöki kar támogatásával).

2. A liturgikus éneket irányító elvek közül még nem említettük a szerveség igényét. Ennek egyik megnyilvánulása a liturgiával való szerves kapcsolat. „Mint az igével összekötött istentiszteleti ének, az ünnepélyes liturgiának szükségszerű és a teljes egészhez hozzátartozó alkotó része (...) Annál szentebb, mennél szorosabban kapcsolódik magukkal a liturgikus cselekményekkel... „Az egyházi énekekre szánt szövegeket (...) elsősorban vegyék a Szentírásból és a liturgikus forrásokból.”³⁵ Eltérően tehát a 17–20. századi (és a magyar egyházban ma még uralkodó) állapottól, a liturgia gerincét alkotó biblikus-liturgikus szövegeket előnyben kell részesíteni a helyettesítő énekszövegekkel szemben³⁶. Sokfelé énekelnek itthon és külföldön gregorián tételeket, értékes műzenét, lelkes népéneket. Ezek azonban gyakran szertetlenül váltakoznak egy celebráción belül, ésszerűtlenül keverednek egymással is, vagy e normáktól idegen tételekkel. A magyarországi egyházzenei megújulási mozgalomnak elve az alkalmazott zenék belső harmóniája az adott szertartáson belül. A helyett, hogy ezek ötletszerűen keverednének a liturgiában, „mennél szorosabban kell kapcsolódniuk a liturgikus cselekményekhez”.³⁷ Most csak a miséről beszélve: ha jól ismerjük és értjük annak szerkezetét, látni fogjuk, melyek annak „kemény” részei, amelyekben szigorúbban tartanunk kell magunkat a liturgiában adott énekkendhez, s melyek a „lágyszékek”, ahol bizonyos szabadságot engedhetünk meg más műfajoknak. Hangsúlyozzuk, itt elsősorban nem a jogi rendelkezésekről van szó, hanem az azokban is kifejeződő belső, tartalmi kritériumokról. Mielőtt egy ilyen „organikusan felépített” énekkendet szemügyre vennénk, még egy direktívát kell tisztáznunk.

3. A zsinat – az azt előkészítő liturgikus mozgalommal egybehangzóan – szorgalmazza a hívők tevékeny részvételét. Ez azonban zeneileg sem jelenti azt, hogy ne lenne meg a kórusnak, szkolának vagy pszalmistának (zsoltározó kántornak) is a maga szerepe. Jogos, hogy katedrálisokban, nagyvárosi templomok főmiséin jól képzett kórus vagy kantórus énekelje a ránk hagyományozott „fölbecsülhetetlen értékű kincseket”, amelyekhez a hívek áhítatos figyelmükkel és a responzumokkal kapcsolódnak. Az átlagos plébániai misében nagyobb szerepet kap a közösség, ennek megfelelően választják meg az énekfajokat, úgy persze, hogy ez sem zárja ki a szkola vagy kántor önálló énekét. Szükséges tehát megkülönböztetni az „in majoribus” és „in minoribus ecclesiis” misék énekkendjét. A nép énektudásának gondozására a zsinat és a római rendelkezések utasításai mellett nálunk az a kodályi hagyomány is kötelez, mely a legmagasabb rendű zene művelését egybekötötte a zenei élet bizonyos fokú „demokratizmusával”.

³⁵ SC 112. és 121.

³⁶ Uo. 123.

4. A következő leírás egy átlagos plébániai mise szerves felépítését jellemzi.³⁸ Nem a katedrálisokra gondolunk, nem is a kis templomok „kismiséire”, hanem arra a szerkezetre, mely tovább is fejleszthető, de végezhető egyszerűbben is a lényeg feladása nélkül. Lássuk tehát a „szerves”, vagyis a liturgikus részek természetének és a kisebb templomok adottságainak is megfelelő mise rendjét:

1. *Mise előtt*: gyülekező népének, Asperges.
2. *Introitus*: (a bevonulás, a pap felkészülése, ill. a lépcsőima alatt): a szköla vezetésével, a gyülekezet részvételével antifonális módon; zsoltár a szkölaban, esetleg harmonizált tónussal. Hozzáadható ugyanaz a szöveg latinul, a Graduale Romanum szerinti vagy egyszerű dallamon. Kisebb miséken: introitus per cantorem, végső esetben recitálva.
3. *Kyrie*: gregorián ének; váltakozva a szköla (illetve kántor) és gyülekezet között, ritkábban. polifon tétel a szköla/kórus előadásában.
4. *Gloria*: mint a Kyrie.
5. *Graduale: responsorium breve* anyanyelven, kántor vezetésével (az áldoztató ráctól), a gyülekezet válaszával. Kivételes alkalommal: képzett énekesek melizmatikus éneke a Graduale Romanumból.
6. *Alleluja*: szillabikus, vagy inkább melizmatikus, a gyülekezet válaszával (ez reális, ha az év során csak négy-öt melizmatikus dallamot alkalmazunk); zsoltár: szköla vagy szóló recitált zsoltárvers, vagy harmonizált zsoltárvers, vagy melizmatikus dallam. Végéhez rövid hangszeres postludium kapcsolható.
7. *Szekvencia* (szköla vagy szköla + gyülekezet) az Éneklő Egyház szerint. Szekvencia énekelhető más nagy ünnepeken (például Karácsony, Vízkereszt, Mennybemenetel, Nagyboldogasszony) is.
8. Prédikáció előtti és utáni népének ad libitum (különösen, ha azt a szószék-ről tartják).
9. *Credo*: elsősorban a recitált ambroszián Credo (Éneklő Egyház), esetleg a III. Credo.
10. *Offertorium*: recitált offertorium (Graduale Hungaricum), utána népének. Mivel az offertorium szövege ma nem kötelező, annak helyén vehető a naphoz illő (!) népének vagy motetta, esetleg orgonajáték.
11. *Sanctus*: általában a prefációhoz csatlakozó „Missa mundi”, esetleg más; kivételes alkalommal többszólamú.
12. *Átváltoztatás után*: az usus antiquior szerint népének vagy orgonajáték.

³⁷ SC 112.

³⁸ Vö. László DOBSZAY: *The Bugnini-Liturgy and the Reform of the Reform*. Front Royal VA (Catholic Church Music Associates, Vol. 5.), 2003, 190–191.

13. *Agnus*: mint a *Sanctus*.
14. *Áldozás alatt*: *Communio* (mint az *introitus*), majd népének (lehet az ünnep-ről vagy ünnepi időszakról). Végül rövid motetta vagy orgonajáték.
15. *Kimenetre*: népének, majd orgonajáték.

ÉLETRAJZI ADATOK: *Dobszay László* tanár úr Szegeden született 1935-ben. A Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetemen zeneszerzést, az ELTE-n történelem-magyar szakot végzett. Kodály Zoltán meghívására a Magyar Tudományos Akadémia Népzene kutató csoportjához, majd annak átszervezése után az MTA Zenetudományi Intézetéhez került. Mintegy 1023 könyv és cikk (egyebek mellett mintegy 300 liturgiai és egyházzenei írásmű) szerzője. 1970-ben a Schola Hungarica társalapítója és karmestere. Kutatóintézeti munkája mellett, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem zenetudományi szakán docens, 1988-ban az egyházzenei szak megalapítója és 2000-ig tanszakveze-tője. Professor emeritus, rektori tanácsadó. (laszlod@zti.hu)

Szeretet

Mi, emberek szeretnénk megérteni

az üdvösségtörténetben feltáruló isteni titkokat.

Isten a szeretet által tette lehetővé, hogy megértsük őket.

Szeretni azt jelenti, hogy odaadom magam annak, akit szeretek:

íme, ez a teremtés.

Szeretni azt jelenti, hogy beszélek ahhoz, akit szeretek:

íme, ez a kinyilatkoztatás.

Szeretni azt jelenti, hogy hasonlóvá válok ahhoz, akit szeretek:

íme, ez a megtestesülés.

Szeretni azt jelenti, hogy vállalom a szenvedést azért, akit szeretek:

íme, ez a megváltás.

Szeretni azt jelenti, hogy mellette maradok annak, akit szeretek:

íme, ez az Eucharisztia.

Szeretni azt jelenti, hogy eggyé válok azzal, akit szeretek:

íme, ez a Jézussal való szentségi egyesülés a szentáldozásban.

Szeretni azt jelenti, hogy együtt örülök azzal, akit szeretek:

íme, ez a mennyország.

(LOUIS BAUNARD, 19. SZÁZAD)

Arnaldo Pangrazzi: *Proteggimi Signore, in te mi rifugio nel tempo della malattia*, Edizioni Camilliane, Torino, 2010, 51.

ARNOLD ANGENENDT

A régi liturgia dicsérete?

XVI. Benedek pápa *Summorum Pontificum* motu proprio kiadott apostoli levelét három éve írta.¹ Az általa kiváltott reakciók szélsőségesebbek már nem is lehetnének. A vele egyetértők egészen odáig mennek, hogy a régi miserítus, ha következetesen és általánosan végzik, újra megtöltené a templomokat és visszahozná a fiatalokat. Az elutasítói úgy vélik, hogy ezzel az egész liturgia-reformot, sőt magát a II. Vatikáni Zsinatot is visszavonják. Közöttük állnak a közvetítők: a motu proprio szándéka, hogy „mindkét római rítus kölcsönösen gazdagítsa egymást”, „a reform reformjának első építőköveként” jelenik meg, vagyis „a római misébe történő, részben masszív beavatkozások”² korrektúrájaként.

AZ ÚGYNEVEZETT ORGANIKUS LITURGIAFEJLŐDÉS

Érvként különösen két, a pápa által megfogalmazott axióma hozható fel: Elsőként az úgynevezett organikus liturgiafejlődés, amelyet az „apostoli és töretlen áthagyományozás által elfogadott szokásokként”³ kell érteni. Ennek érvényességét a következő szakasz támasztja alá a motu proprio-hoz írt pápai kísérőlevélben: „A liturgia történetében növekedés és fejlődés van, de semmiféle törés nincsen.”⁴ Másodszor pedig a régi, tiszteletreméltó dolgokhoz való hűség, vagyis hogy sok hívő olyan szerető érülettel ragaszkodott a korábbi liturgikus formákhoz”⁵. A pápai levél megismétli, hogy „nem kevesen erősen

¹ Vö. GRILLO, A., *Ende der Liturgiereform? Das Motu proprio „Summorum pontificum”*. In: *Stimmen der Zeit*, 225 (2007), 730–740.

² HOPING, H., *Bewahren und erneuern. Eine Relecture der Liturgiereform*. In: *IKaZ (Internationale Katholische Zeitschrift)*, 38 (2009), 570–584., 581.

³ XVI. BENEDEK PÁPA *Summorum Pontificum* motu proprio kiadott apostoli levele. Magyar forrás: <http://uj.katolikus.hu/konyvtar>. 2010. december 12.

⁴ XVI. Benedek pápa levele a püspökökhöz az 1970-ben végrehajtott reform előtti római liturgia használatáról szóló *Summorum Pontificum* kezdetű motu proprio kiadott apostoli levél közzététele alkalmából. Magyar forrás: <http://uj.katolikus.hu/konyvtar>. 2010. december 12.

⁵ XVI. BENEDEK, i.m.

kötődnek a római rítus ezen, számukra gyermekkoruktól fogva megszokott használatához”⁶. Az üzenet egyértelmű: vissza az organikusan növekedett trienti liturgiához, vissza a régi, tiszteletreméltó római liturgiához.

Ugyanakkor ennek a visszatérésnek is megvan a maga problematikája, amely sok más mellett éppen a központi helyen mutatkozik meg, a most újra favorizált római kánonban, ami nem növekedett organikusan, és nem is régi, tiszteletreméltó dolog. Az első, írásos formában rögzített kánon a „*Traditio apostolica*”-ban található, amelyet ma már nem tulajdonítanak a római (ellen)püspöknek, Hippolütosznak (†235 után), de mindenképp a 3. század egyik „egyedülálló forrása”.⁷ Ennek a kánonnak, amely a liturgiareform óta második kánonunk alapjául szolgál, eredeti formájában egyszerű és állandó szerkezete van: az Istennek történő hálaadással kezdődik, a Jézus Krisztusról való megemlékezéssel folytatódik, megismétli az utolsó vacsora szavait, emlékeztet a kereszthalálra és a feltámadásra, kéri a Szentlelket az adományok átváltoztatására, és megígéri a hit erejét az őt befogadóknak. A következő szövegben azokat a szakaszokat emeltük ki dőlt betűvel, amelyek állandónak tekinthetőek:

„Az Úr legyen veletek. Mindnyájan mondják: És a te lelkeddel. *Emeljük fel szíviünket.* Fölemeltük az Úrhoz. Adjunk hálát az Úrnak. Méltó és igazságos. Akkor így folytassa: *Hálát adunk neked, Istenünk, szeretett fiad, Jézus Krisztus által, akit ezekben az utolsó időkben küldtél nekünk mint szabadítót, megváltót és akaratom hírnökét... Hogy teljesítse akaratomat és szent népet szerezzen neked, kitérta karját a szenvedésben, hogy megszabadítsa a szenvedéstől azokat, akik benned bíznak. Amikor önként átadta magát a szenvedésre, hogy a halált elpusztítsa és az ördög láncait széttépje..., megvilágosítsa az igazakat... tanúsítsa a feltámadást, vette a kenyeret, hálát adott neked és ezt mondta: „Vegyétek, egyétek, ez az én testem, mely értetek megtöretik”. Ugyanígy (vette) a kelyhet is mondván: „Ez az én vérem, mely értetek kiontatik. Mikor ezt teszitek, tegyétek az én emlékezetemre.” Megemlékezvén tehát haláláról és feltámadásáról, felajánljuk neked a kenyeret és a kelyhet, és hálát adunk, hogy méltónak találtál minket, hogy színed előtt álljunk és szolgáljunk neked. Kérünk, küldd el Szentlelkedet a szent Egyház felajánlott (adományára), adj egységet mindazoknak, akik részesülnek benne. Engedd, hogy elteljenek a Szentlélekkel és megerősödjenek az igazság hitében, hogy dicsérjünk és dicsőítsünk téged Fiad, Jézus Krisztus által, aki által tiéd a tisztelet és a dicsőség, Atya és Fiú, a Szentlélekkel együtt most és mindörökkön örökké. Ámen.”⁸*

⁶ XVI. BENEDEK pápa levele, i.m.

⁷ MARKSCHIES, Ch., *Traditio Apostolica*. in: RGG (Religion in Geschichte und Gegenwart), 8. kötet (2005) 504.

⁸ *Traditio Apostolica*. Magyar forrás: Az ókeresztény kor egyházfegyelme, szerk. ERDŐ Péter. In: Ókeresztény írók, szerk. VANYÓ László. 5. kötet. Budapest, Szent István Társulat 1983, 85–86.

Ez a kánon teljes, folyamatos szövege, amelyet szabadon át lehetett fogalmazni. A dőlt betűkkel szedett szakaszok képezik – ahogy a későbbi fejlődés is megerősíti – az összekötő és kötelező támpontokat, amelyek tartalmat és irányt adnak az imádságnak. A teológiai értelmezés számára az anamnézist, a Jézus Krisztus haláláról és feltámadásáról való megemlékezést teljes, ma már alig ismert jelentésében kell látnunk. Benne van a mi Urunk, Jézus Krisztusra való emlékezésünk, de sokkal inkább Isten ránk irányuló, cselekvő megemlékezése, amellyel Jézus Krisztus halálának és feltámadásának üdvözítő tettebe mi is felvételünk; ezért esszük az ő testét és isszuk az ő véréét.

NEM JELLEMZŐ PLURALITÁS?

Összehasonlítóképpen nézzük meg a gallikán kánont, amely Galliában, Észak-Itáliában és Spanyolországban volt használatos. Ez éppúgy kevésbé kötött előírások alapján épül fel, és szintén megengedi a teljes szöveg szabad átfogalmazását⁹. A kánon elejét itt is az ünnepélyes prefáció alkotja. A „Sursum corda” akklamációval kezdődik, és a „Gratias agamus”-szal szólít fel a hálaadásra Jézus Krisztus megváltásáért. Ezt követi a „Sanctus”, amely a valóban szent Jézus Krisztus dicsőítésébe torkollik. Ehhez csatlakozik az „aki a szenvedése előtti napon” (qui pridie quam pateretur) kezdetű szakasz az ismertnek feltételezett és ezért csak kivételes alkalmakkor elmondott utolsó vacsorai szavakkal. A Jézusra való emlékezés (memores) felszólításának teljesítéséként következik a kenyér és a bor kézbevétele és az epiklézis szövegének elmondása, vagyis az Istenhez, az Atyához szóló kérés, hogy a Szentlélek változtassa át az adományokat, és jöjjön létre az Eucharisztia teljessége (legitima eucharistia)¹⁰.

Mind a hippolitoszi, mind a gallikán kánonnak könnyen átlátható sorrendje van, és így alapszerkezete is egyszerű: hálaadás Istennek, az Atyának Jézus Krisztusért, aki a mi üdvösségünkért halálával és feltámadásával mutatta meg önmagát, majd a közösség az ő felszólítására kenyeret és bort vesz kezébe, hogy Isten ezeket az adományokat Szentlelke által Jézus Krisztus testévé és vérévé változtassa, hogy létrejöjjön az Eucharisztia teljessége. Történetileg nézve „az átváltoztatás, az anamnézis és az epiklézis sorrendjével a kora keresztény Eucharisztia legkövetkezetesebb kibontakozását”¹¹ figyelhetjük meg. Az előírt lépések alapján ezek a kánonok szabadon átfogalmazhatóak voltak,

⁹ SMITH, M., *La liturgie oubliée. La Prière eucharistique en Gaule antique et dans l'Occident non romain* Paris 2003, 369–459.

¹⁰ *Missale Gothicum* Nr. 57 és Nr. 271. In: CChr.SL (Corpus Christianorum Series Latina) 159D, 373, 454.

¹¹ SCHULZ, H.-J., *Ökumenische Aspekte der Darbringungsaussagen in der erneuerten römischen u. in der byzantinischen Liturgie*. In: ALW (Archiv für Liturgiewissenschaft) 19, 1978, 7–28, 9.

és mégis megőrizték őket a ma kifogásolt „liturgikus barkácsolásoktól”. Így a 700 körül keletkezett gallikán liturgikus könyv, a „Missale Gothicum” 70 miseformulát tartalmaz, amelyeknek – amennyiben megfogalmazták – mindnek más a kánonja. Következésképpen nem meggyőző a II. Vatikáni Zsinat liturgia-reformja ellen felhozott érv, amely „az Eucharisztikus imákra egyáltalán nem jellemző pluralitással”¹² érvel. A pluralitás volt a normális.

A teológia számára ezeknél a korai kánonoknál a „lelki áldozat”, a Logosz-nak megfelelő istentisztelet hangsúlyozása a döntő, amelyet Joseph Ratzinger „a keresztény liturgiának a lényegét legalkalmasabban kifejező alakjaként”¹³ jelöl meg. Ennek alapja Pál figyelmeztetése a Rómaiakhoz írt levélben: „adjátok testeteket élő, szent, Istennek tetsző áldozatul. Ez legyen a ti ésszerű istentiszteletek (logike latreia)” (Róm 12,1). Ratzinger ebben annak kifejeződését látja, „hogy a *mi testünk* (vagyis a mi testben létező földi egzisztenciánk) *élő áldozat* lesz, egyesül Krisztus áldozatával”¹⁴, itt történik a „köztem és Krisztus odaadása közötti belső egyidejűség”¹⁵. Ez Jézus Krisztus áldozatába való bekapcsolódásként értelmezhető, amely mindenkit érint, a klérust és a népet is egyaránt.

A RÓMAI KÁNON PROBLÉMÁJA

De mi a helyzet a római kánonnal? Mai változata egész másképp fest. Tervszerűen végigvitt alapmotívum nem ismerhető fel benne¹⁶. „Nem könnyű egy ilyen tervet felfedezni a szöveg mai formájában” – írja Josef A. Jungmann SJ alapművében, a „Missarum Sollemniá”-ban (1948) a miseliturgia történetéről. Csak egy történeti elemzés segítségével lehetne „a régi tervet ismét egyértelmű módon láthatóvá tenni”¹⁷. Az alapelemek ugyanakkor világosak. Mint ahogy mindenütt a nyugati liturgiában és részben Keleten is, itt is megjelenik a „Sursum corda”, a „Gratias agamus”, valamint a „Sanctus”. Az összekötő szöveg – „Könyörögve kérünk tehát, jóságos Atyánk” (Te igitur clementissime pater) – azonban máris az első töréshez vezet; mert rögtön a szakrálisnak nevezett adományok (haec dona, haec munera, haec sancta sacrificia illibata) megnevezése után – az általános vallástörténeti áldozatlogikából leginkább érthető módon – rögtön közbeékelődik, kire irányuljon a már szentnek deklarált adományok következtében elvárando áldás: „Elsősorban szent és katoli-

¹² HOPING, i.m., 577.

¹³ RATZINGER, J., *Der Geist der Liturgie. Eine Einführung* Freiburg 2000, 42. Magyar forrás: RATZINGER, J., *A liturgia szelleme* Szent István Társulat Bp., 2002, 45.

¹⁴ I.m. 53.

¹⁵ Uo.

¹⁶ WEGMANN, H. A. J., *Genealogie des Eucharistiegebetes*. In: ALW 33 (1991) 193–216, 213–216.

¹⁷ JUNGSMANN, J. A., *Missarum Sollemnia*, 2. kötet Bonn 2003, 127.

kus Egyházaért ajánljuk fel néked.” Ehhez kapcsolódik a „memento”, az előkről való megemlékezés, és még más kiegészítések. Majd csak ezután következik az eredeti kapcsolódási pont a korábbi kéréshez, amely a szent adományok elfogadására irányul: „tedd rendelésed szerint magadhoz méltóvá és előtted kedvessé, hogy legyen ez számunkra szeretett Fiadnak, a mi Urunk, Jézus Krisztusnak teste és vére”. Ezt követi „a mai estén” kezdetű szakasz az utolsó vacsora szavaival; majd pedig az „Unde et memores”, az emlékezés az epiklézissel és a kéréssel, hogy Isten vitesse angyalaival az adományokat az égi oltárra, Fölséges színe elé, hogy „ennek az oltárnak áldozatából részesülve Fiadnak szentséges testét és vérének magunkhoz” vehessük. A szöveg ismét megtörik, és az élőkre való emlékezés tükörképeként egy ugyanilyen szakasz kerül beillesztésre a holtakra vonatkozóan. Végül a szentekkel való közösség kérése következik. A beillesztések önálló imádságok, többnyire a „Krisztus, a mi Urunk által” formulával fejeződnek be. Így adódik, hogy a régi terv megvalósul, de sorrendjében mégis megtörik, és folyamatos szerkezete szétesik.

A kérések betoldásának tendenciáját követi a római kánonban második, még erősebb jellegzetességként az „elégtétel”, vagyis hogy az Atyaisten saját Fia testét és vérének áldozta fel az emberek bűneinek megbocsátásáért. Az úgynevezett hippolitószi, valamint a gallikán kánon nem ilyen áldozatként értette a Jézusra való emlékezést követő „vesszük a kenyeret és a bort” szakaszt, hanem felszólításként, hogy éppúgy, ahogy Jézus egykor az utolsó vacsora termében tette, ugyanúgy mi is vegyük a kenyeret és a bort, és kérjük Isten áldását. Ezzel szemben a római kánon „memores offerimus” – a Jézus Krisztus testének és vérének Istennek való felajánlásával egy teljesen új irányt mutat.

Azzal kezdődik, hogy az utolsó vacsora szavai rögtön a lényegi átváltozást viszik véghez. Ezen szavak konszekrációs értelmezése Szent Ambrus püspökre (†397) vezethető vissza, aki elsőként idézi a római kánon szakaszait. Az utolsó vacsora szavai előtt nála a következő kérés áll: „Tedd nekünk ezen áldozati adományt (oblationem) rendelésed szerint valóvá (adscriptam), ésszerűvé (rationabilem) és elfogadhatóvá (acceptabilem). Ez a mi Urunk Jézus Krisztus testének és vérének alakja”¹⁸. Ez tartalmilag – a Szentlélek említése nélkül – az átváltoztatás kérése. Jungmann szerint azonban nem valószínű, hogy a római kánonban „a Szentlélek epiklézise az átváltoztatás kéréseként szerepelt volna”¹⁹; eredetileg inkább csak egy „első lépcsőfok” lehetett, vagyis „az adományok megáldása kérésének egy egyszerű formája”²⁰. De Ambrusnál ez az átváltoztatás kérése, és az átváltoztatást ő az ez előttiből az ez utániba való

¹⁸ AMBROSIIUS, *De sacramentis* 4,5.21. Magyar forrás: Szent Ambrus, *A szentségekről. A misztériumokról*. Ford. Kühár Flóris Budapest, Jel 2004, 97.

¹⁹ JUNGSMANN, i.m. 242.

²⁰ Uo. 243.

átalakulásként érti: „Mielőtt konzekrálásra kerülne, kenyér az; amint azonban Krisztus szavai elhangzanak fölötte, Krisztus teste.”²¹ És még egyszer mondja: „De az a kenyér csak a szentségi szavak előtt kenyér ám. Amint az átváltoztatás megtörtént, a kenyér Krisztus testévé lesz.”²² Ugyanez történik a kehellyel is: „A szentelés előtt másnak nevezték, a szentelés után vér a neve.”²³ Történetileg itt mondja ki „először egy nyugati szerző pontosan, hogy mi által hat a konzekráció, vagyis Jézusnak az utolsó vacsorán kimondott szavai által”²⁴.

A római kánonban ezután – ahogy Szent Ambrus mondja – az „emlékező áldozat” következik: „Megemlékezünk (memores) tehát dicsőséges kínszenvedéséről, halottaiból való feltámadásáról, valamint mennybemeneteléről; és bemutatjuk (offerimus) Neked ezt a szeplőtlen (immaculatam hostiam), igaz (rationabilem), és vérontás nélküli (incruentam) áldozatot, ezt a szent kenyeret és az örök élet kelyhét.”²⁵

Így születik tehát az a gondolat, hogy az Atyaistennek feláldozzuk Fia testét és véréit. Hiszen az utolsó vacsora szavai által történő konzekráció a „memores offerimus”-t Jézus Krisztus testének és vérének az Atyaistennek történő feláldozásaként értelmezteti. Ezt erősíti meg Jungmann is: „Felajánljuk neked (...) az ő testét és véréit.”²⁶ Így került az áldozat gondolata az egész ünneplés középpontjába: „A teljes miseliturgia központi áldozati imádsága előtt állunk, azon tény elsődleges liturgikus kifejezése előtt, hogy a szentmise egy áldozat.”²⁷

AZ ÁLDOZATTÁ VALÓ ÁTÉRTELMEZÉS

Az úgynevezett hippolütoszi és a gallikán kánonnal szemben a római kánon egy teológiai jelentős átértelmezést mutat ezen a ponton, vagyis hogy az Atyaistennek saját Fia testét és véréit ajánljuk fel. Nyilvánvalóan azonban a római kánon is úgy értette a „memores offerimus”-t, hogy „emlékezünk Jézus Krisztus küldetésére, és magunkhoz vesszük a kenyeret és a bort”. Hiszen a *panem et calicem* szavak egyértelműen a kenyeret és a bort mint a felajánlás elemeit jelentik²⁸, ezek a „Teremtő adományai” (de tuis donis ac datis), amelyekkel mi – mondja Jungmann – „a teremtés urának azt ajánljuk fel, amit ő maga

²¹ AMBROSIVS, *De sacramentis*, 4,23. i.m. 97.

²² Uo. 4,14. i.m. 94.

²³ Uó., *De mysteriis* 54. Magyar forrás: Szent Ambrus, *A szentségekről. A misztériumokról*. Ford. Kühár Flóris Budapest, Jel 2004, 139.

²⁴ SCHMITZ, J., *Einleitung zu Ambrosius' De sacramentis*. In: *Fontes Christiani* 3,57.

²⁵ AMBROSIVS, *De sacramentis* 4,27. i.m. 98.

²⁶ JUNGSMANN, i.m. 272.

²⁷ Uo. 277.

²⁸ SCHULZ, H.-J., *Ökumenische Aspekte der Darbringungsaussagen in der erneuerten römischen und in der byzantinischen Liturgie*. In: *ALW* 19 (1978) 7–28,12.

alkotott”²⁹. Az, hogy az adományokat nem az emberek ajánlják fel Istennek egy áldozati aktus során, megmutatkozik továbbá abban is, hogy Isten emeli fel magához a Fiú áldozatát, hiszen az angyalok azok, akik őt odaviszik, hogy a hívők részesülhessenek benne a mennyei oltárnál.

Ezzel megállapíthatjuk, hogy egykor a római kánonnak is – amennyiben megbízhatóan rekonstruálható – ugyanolyan általános alapszerkezete volt, amely hálaadásból, az utolsó vacsora szavaiból, anamnézisből és epikléziszből állt. A mai megváltozott formája egy külön fejlődés eredménye, ezt láthatjuk, ha a keleti liturgiákat szemügyre vesszük: semmi jel nem utal arra, „hogy a felajánlási szöveg valami másra vonatkozna, mint a kenyérré és a borra, amely adományokat a Szentlélek általi megszentelésre készítettek elő.” Krisztus felajánlása vagy az utolsó vacsora szavainak ilyen értelmezése ki van zárva a keleti anaforák gondolatmenetéből.³⁰

KLERIKÁLIS „FELÁLDOZÁS”

Még egy harmadik irányváltás mutatkozik meg a római kánonban. Mint egyszeri különlegességet állapította meg Jungmann: „Az emlékezetnek nemcsak a papban, hanem az egész összegyűlt közösségben élőknek kell lennie.”³¹ A római kánonban hangsúlyozottan jelenik meg az emlékezés alanyaként a pap és a nép is (nos servi tui, sed et plebs tua sancta)³². A „mi” pappá és néppé történő specifikálása világossá teszi, hogy különbség nélkül mindnyájan felajánlják a lelki áldozatot, és önmaguk áldozatával kapcsolódnak be Jézus Krisztus áldozatába. Ez az együttség igaz az ambroziánus–metabolikus értelmezésre is, vagyis hogy mindenki, az egész Egyház ajánlja fel az áldozatot.

Éppen ezt a szempontot vonják vissza azonban és írják át klerikális értelművé a kora középkorban. A klérus és a nép összessége helyett a pap lép elő a tulajdonképpeni áldozatbemutatóvá. Az élőkről való megemlékezésnél az eredetileg mindenkit egybefoglaló „akik számodra ezt a dicsérő áldozatot felajánljuk” szakaszt klerikális értelművé javítják át: „akikért mi felajánljuk” (pro quibus tibi offerimus)³³. Ez azt jelenti tehát, hogy a celebráns pap „felajánlja

²⁹ JUNGSMANN, i.m. 279.

³⁰ BUDDE, A., *Die Darbringung im Gedankengang des Eucharistischen Hochgebetes. Eine entwicklungsgeschichtliche Skizze*. In: *Das Opfer. Biblischer Anspruch u. liturgische Gestalt*, szerk. A. Gerhards u. K. Richter (QD 186) Freiburg 2000, 185–202, 195.

³¹ JUNGSMANN, i.m. 277.

³² Uo.

³³ *Sacramentarium Gregorianum 6*, szerk. J. DESHUSSES, *Le Sacramentaire Grégorien. Ses principales formes d'après les plus anciens manuscrits 1: Le Sacramentaire, le Supplément d'Aniane*, Fribourg 1971, 87, A. 6.

számára”. Végül ez a klerikalizálás még azzal is tovább erősödött, hogy a pap a kánont halkán imádkozta: „A pap egyedül lép be a kánon szentségébe”, és „szent hallgatás uralkodik”³⁴.

Ez az egyszerű, ártatlannak hangzó megállapítás, amely a megfelelő forrásszövegekben gazdagon alá van támasztva, végső soron az ószövetségi főpapra utal, aki – ahogy ezt a Zsidókhoz írt levél (9,7) tulajdonképpen Jézus Krisztusra értelmezi át – egyedül lép be a szentélybe, hogy saját magáért és a népért az engesztelő áldozatot felajánlja. Így a misét celebráló pap is egyedül lép be a kánon terébe, és a népet kívül hagyja. Ez a gondolat, hogy a pap egyedül ajánlja fel a szentmiseáldozatot, az egész középkoron átívelt. Így amikor XII. Piusz pápa 1947-ben a „Mediator Dei” című enciklikájában a papok és a laikusok egységére mint áldozatot bemutatókra emlékezett, ez kisebb forradalomnak számított. Joseph Ratzinger évekkel ezelőtt megpróbálta egyszer a kiemelt papi szerepet „demitizálni”³⁵: „A papot földön túli magasságba emelték; ő kezével felajánlja Istennek a kiengesztelődés áldozatát, úgy dicsőítik, mint az embert, akinek hatalmat adtak arra, hogy az átváltoztatás szavaival Istent lekényszerítse az oltárra. Ez a kép végérvényesen összetört”³⁶ – hiszen az Újszövetségben „a pap kultikus teljhatalmát közvetlenül nem említik”³⁷. Ennek ellenére a római kánonban mind a mai napig az a megfogalmazás áll, hogy a pap a közösségért mutatja be az áldozatot: „akikért (közösség) mi (papok) felajánljuk (pro quibus tibi offerimus)”. Aki tehát a római kánont imádkozza, már a „Mediator Dei”-vel is szembe kerül, még inkább a II. Vatikáni Zsinat *Isten népe teológiájával*.

A változások, amelyek a római kánonban megmutatkoznak, az Eucharisziából a szentmisébe való átmenetre jellemzőek – ahogy Jungmann is mondja –, és igazából itt van a későbbi mise lényegi megértésének kulcsa. Az 5. század vége felé Jungmann „az eucharisztikus áldozat gondolatában látja azt a pillanatot, amikor a közbenjárás és az áldás befogadása előtérbe lép... Az áldásosztás számos formája közül a legfontosabbnak és a leg súlyosabbnak azt ismerjük el, amely az Eucharisztia ünneplésében történik”³⁸. Jellemző rá a késő ókorban elterjedt ‘mise’ elnevezés, mely az elbocsátáskor (missa) osztott záró áldásból ered³⁹. Vallástörténetileg nézve az áldás egy épp annyira egyszerű,

³⁴ Jungmann, i.m. 174.

³⁵ RATZINGER, J., *Zur Frage nach dem Sinn des priesterlichen Dienstes*, in: GuL (Geist und Leben) 41 (1968) 347–376, 348.

³⁶ Uo.

³⁷ Uo.

³⁸ JUNGSMANN, J. A., *Von der “Eucharistie” zur “Messe”*, in: ZKTh (Zeitschrift für Katholische Theologie) 89 (1967) 29–40, 39.

³⁹ MEYER, H. B., *Messe (I. Name)*, in: LMA (Lexikon des Mittelalters), 6. kötet, 557–558, 557.

mint amennyire általános vallási elem is: „Az áldás Isten jóságos hatalmát (üdvözítő erejét) mondja ki másokra.”⁴⁰

Mivel elsődlegesen Isten áldásáról van szó, ezért az áldást hozó szentmisét lehetőleg gyakran kell ünnepelni, sőt olykor naponta többször is. A szentmise úgyszólván mindenre jó, épp ezért lett a számos kérő- és votívmise. Ezen kívül a szentmiseáldozat kiengeszteli Isten haragját, és „vezekel” az emberek bűneiért. Ezért a misében az elgondolható legértékesebb áldozati „anyagot” ajánljuk fel, vagyis az Isten Fiának testét és véréát, amelynek áldozata alól az Atyaisten nem vonhatja ki magát. Ezek a jellemző sajátosságok, amelyek a misefelfogás összességében meghatározóvá váltak, ismételten fellelhetők a római kánonban: a kérő- és engesztelő jelleg, és ehhez kapcsolódva az áldozatot bemutató pap dominanciája.

Láthatjuk: összehasonlítva a korai liturgikus hagyománnyal és különösen a gallikán és részben a keleti liturgiával, a római liturgia a kánonnál éppen nem az eredeti régít őrizte meg, hanem utat engedett a korabeli tendenciáknak. Így épp a római kánon az, amely feladta a régi formát, és ezáltal jelentősen megváltozott, ezért nem lehet tanúja az organikus fejlődésnek, hanem törést mutat.

A római kánonnal kapcsolatos átértelmezések olyannyira mélyen beépültek a köztudatba, hogy ennek fényében készültek a II. Vatikáni Zsinat liturgia-reformjakor az új kánonok is. Az úgynevezett hippolütoszi kánon az utolsó vacsora szavai elé megkapta az átváltoztatási epiklézist: „Kérünk, szenteld meg ezt az adományt, áraszd le rá Szentlelkedet, hogy számunkra a mi Urunk, Jézus Krisztus teste és vére legyen” (ld. II. kánon). Következésképpen az aktuális „emlékezés” most már nem azt jelenti, mint eredetileg, hogy az ünneplők, mint Jézus, kezükbe veszik a kenyeret és a bort, és kérik Istentől az átváltoztatáshoz a Szentlelket, hanem felajánlják azokat: „felajánljuk neked, Istenünk, az élet kenyerét és az üdvösség kelyhét”. A többi új kánon is ugyanezt az értelmezést követi, legerősebben a negyedik: „felajánljuk neked testét és véréát, amely előtted kedves áldozat, és az egész világ üdvösségére szolgál.”

ORGANIKUS FEJLŐDÉS ÁTALAKULÁS ÉS VESZTESÉG NÉLKÜL?

Nem csak történeti szempontból okoz nehézséget a római kánon. Jelenlegi formájában igazán „problémás imádság” is. Mivel valójában nem az „organikus liturgiafejlődés” régi, tiszteletreméltó formája, hanem a történelmi változások során oly erőteljesen átalakult, sőt olyannyira átváltozott, hogy megértéséhez ma – ahogy Jungmann mondja – speciális liturgiátörténeti ismeretekre van

⁴⁰ AUFFARTH, Ch., Segen, in: Metzler Lexikon Religion, 3. kötet (1999) 278.

szükség. Pedig nem a liturgia alapimádságának kellene lényegét és felépítését tekintve oly „egyszerűnek” lennie, hogy mindenféle speciális ismeretek nélkül is együtt tudjuk imádkozni? Maga az evangélium „megfordítását” jelentené, ha az Eucharisztia központi imádsága egyedül a bölcsek és okosak számára volna hozzáférhető, a kicsinyek elől azonban elzárnánk (vö. Mt 11,25).

Karl Rahnertől SJ származik a „hit rövid formájának” ötlete, vagyis hogy a kereszténységtől elidegenült világban a keresztény hitnek rövid formát kell adni. És alapvető tanokat, mint amilyen a kánon értelme, koherens, mindenki számára érthető gondolatmenetként kellene megfogalmazni: hálaadás az Atya-istennek Fiáért, Jézus Krisztusért, aki a Szentlélekben megjeleníti önmagát a kenyér és a bor színében, hogy mi is hozzá igazodjunk, és hogy eljuttasson minket halála által feltámadásába és a mi feltámadásunkba. Egy ilyen magától értetődő megfogalmazást nyújt az úgynevezett hippolütoszi, valamint a gallikán kánon, amely alapformák egyben rövidek is a római kánonhoz képest.

Hogy mennyire kérdéses még a római liturgiának alárendelt „organikus fejlődés”, az abban is megmutatkozik, hogy lényeges darabok elvesztek, illetve megcsonkultak, amely ugyancsak történeti, teológiai és jámborságbeli problémákat vet fel. Így például a kenyértörés, amely az Újszövetségben már az úrvacsora kiemelt elnevezéseként jelenik meg, jelentését veszti. A kis fehér ostyák bevezetése óta, amelyek kovásztalan kenyérként jelentek meg a kora középkorban, a kenyér szétosztása már csak egy alig észrevehető papi ostyatöréssé redukálódott, és az „Agnus Dei” éneklése miatt szinte elhomályosult. Az elsődleges jelentés, hogy mindnyájan az „egy” kenyérből részesülünk, ezáltal teljesen elveszett. A kehelyből való áldozás, amelyet a trentói rítus nem engedélyezett, olyan fontos volt, hogy Nagy Szent Leó pápa (†461) eretnek cselekedetnek nevezte, ha lemondtak róla⁴¹. A szentmiseáldozat helyettesítő, engesztelő hatásának kiemelése (ami önmagában nem vitatható) olyan túlsúlyba került az utolsó vacsora ünneplésével szemben, hogy a katolikus Európában a 18. században évente körülbelül százmillió befizetett gyászmisét celebráltak, többnyire hívek nélkül, egyedül a miséző pap áldozásával⁴². Ráadásul a nép részvétele nélkül ünnepelt „sine populo” szentmise⁴³ mindig is tiltott volt, és csak a Trentói Zsinat utáni időkben vált szokássá. Röviden összefoglalva tehát az átalakulás és veszteség nélküli organikus fejlődés ténye történetileg nem igazolt.

⁴¹ LEO DER GROBE, *Tractatus* 42,5, zit. nach CChr.SL 138 A, 247²⁰⁰.

⁴² P. HERRSCHE, *Muße u. Verschwendung. Europäische Gesellschaft u. Kultur im Barockzeitalter*, Bd. 1. Freiburg 2006, 517.

⁴³ XVI. BENEDEK, i.m., 2. cikkely.

A „SZOKÁS” BÁLVÁNYOZÁSA ELLEN

Aki a nyelvre történő áldozást ma az alapvetően egyetlen formának tartja, az közvetlenül a régi liturgiával szakít. Nemcsak azért, mert az első évezredben Rómában kézbe áldoztak, sokkal inkább Jézus kinyilatkoztatásának egy lényeges újításával szakítana, mégpedig a kultikus tisztaság legyőzésével. A minden vallásban megtalálható eredendő tisztátalanságra gondolunk, amely állapotba főként halottak érintése vagy szexuális érintkezés következtében lehetett kerülni, és amely meggátolta a kultikus cselekedetekben való részvételt, erre utal a „tisztátalan kezek” kifejezés is. Jézus túllépett ezen: nem az teszi tisztátalanná az embert, amit szervezete kiválaszt, hanem ami „a szívből származik, ez teszi tisztátalanná az embert” (Mt 15,18). Ezáltal a tiszta kezek egyetemes vallási elgondolása átalakult erkölcsi tisztasággá, mint ahogy az Ószövetség késői fázisában is. A középkorban ismét előjött a tiszta kezek általános megkövetelése. Először csak a nőknek kellett egy kis kendővel az ostyát megfogniuk, később aztán minden laikus keze tisztátalannak számított, és bevezették a nyelvre történő áldozást⁴⁴. Ilyen értelemben a nyelvre történő áldozáshoz való alapvető ragaszkodás jelentős törést jelent.

A RÉGIHEZ VALÓ RAGASZKODÁS

Végül még egy szó a „régiközeli” ragaszkodással kapcsolatban. A régi dolgok újbóli megbecsülését nem nehéz megmagyarázni. Ez az általános vallási vágyakozás az örök dolgok után: „Miképpen kezdetben, most és mindörökké.” Ebből az igényből ered a minden vallásban megfigyelhető nézet, miszerint a rítusnak is „öröknek” kell lennie: nem kell, hogy megértsük, csak legyünk biztosak benne, hogy „mindig” érvényes. Ezt az elgondolhatatlan időfogalmat határozza meg Benedek pápa: „Ősidőktől fogva és a jövőben is igazodni kell...”⁴⁵

Kétségtelen, hogy az örökkévalóság érzékelését a liturgia számára egy hatalmas valláspszichológiai tényezőként lehet értékelni, még hozzá annyira hatalmasnak, hogy egyházszakadások is származtak belőle, ahogy ez a veszély most is fenyeget, és amelynek elhárítása minden fáradságot megér. De szabad, hogy ez a régi dolgokhoz való ragaszkodás váljon irányelvvé? Ellene szól az az ősegyházi elv, miszerint nem a szokás, hanem az igazság a döntő. Joseph Ratzinger a *„Bevezetés a keresztény hit világába”* című művében ezt az elvet „az

⁴⁴ ANGENENDT, A., *Pollutio. Die „kultische Reinheit” in Religion u. Liturgie* (in: ALW)

⁴⁵ XVI. BENEDEK, i.m.

egyházatyák teológiájában kimondott igazán nagyszerű kijelentésnek⁴⁶ nevezni. Akkoriban a pogány „consuetudo romana” (római szokásjog) bálványozásáról volt szó. Mivel a liturgia sem volt eleve felvértezve „elhasználódás” ellen, ezért az „igazság” szempontjából nézve is meg kell vizsgálni.

De elég a kifogásokból. Az „actuosa participatio”-ra (a hívők tevékeny részvétele) való felesküdtötség mellett is marad azonban a kérdés, vajon az új liturgiában nincs-e túl sok *előolvasás, előéneklés, előimádkozás és előljárás*. Nem kell-e megállapítanunk, hogy a belső részesedés inkább visszaszorult? A liturgia magát érinti, amire Benedek pápa jogosan figyelmeztet: „hogy Krisztus Egyháza az Isteni Fölségnek méltó kultuszt ajánljon fel *Nevének dicséretére és dicsőségére* és az egész *Anyaszentegyháza javára*.”⁴⁷

FELÜLTETVE EGY LEGENDÁNAK

Ebben az értelemben kívánhatnánk, hogy az új liturgia használatossá vált gyakorlatában néhány dolgot kijavítsanak. Például a bevezető rész gyakran nem kielégítő, a köszöntés a Fiútól az Atyán át a Szentlélekig „vibrál”. Vagy az igeliturgiájában az egybegyűlt közösség a celebránsokkal együtt részesüljön az isteni szó erejéből.⁴⁸ Valóban, elsősorban az új liturgiával van baj? A trentói liturgia eleve jobb volt? Döntő az *ars celebrandi*, a liturgia ünneplésének művésze, amely az új liturgiában egész különös követelményeket támaszt mind a celebránsokkal, mind pedig a közösséggel szemben. E ponton nem ritkán panaszolják a Martin Mosebach által kritizált „formanélküliség eretnekségét”.

Az utolsó szó térjen vissza még Nagy Szent Gergely pápához (†604), aki a *motu proprio* következtében a „liturgikus egység pápájának” tűnik, és elrendelte, „hogy pontosan határozzák meg a szent liturgia – mind a szentmise, mind a zsolozsma – Rómában végzett formáját, és ezt kövessék.”⁴⁹ Itt a *motu proprio* „felült” egy középkori legendának. Történetileg Gergely pápa – ahogy ma minden egyházi lexikonban olvasható – sem „gregoriánus” szakramentáriumot nem tett közzé, sem a „gregorián” éneket nem szabályozta, és semmi esetre sem írt elő kötött liturgiát. Épp ellenkezőleg: Nagy Szent Gergely a „liturgikus szabadság” utolsó pápája volt. A következőt tanácsolta az Angliába küldött Ágoston misszionáriusnak, aki elbizonytalanodott a Galliában megismert másfajta liturgia láttán: „Amondó vagyok, hogy amit vagy a római egy-

⁴⁶ RATZINGER, J., *Einführung in das Christentum* München 1968, 106. Magyar forrás: RATZINGER, J., *Bevezetés a keresztény hit világába* Vigília Bp., 2007, 120.

⁴⁷ XVI. BENEDEK, i.m.

⁴⁸ HOPING, i.m., 578.

⁴⁹ XVI. BENEDEK, i.m.

házban, vagy a gall egyházban találsz, és ami a Mindenhatónak jobban tetszene, azt gondosan válaszd ki. Tehát ami az egyes egyházakban Istennek tetsző, jámbor és helyes, azt válaszd...⁵⁰ Gergely pápa tehát alapvetően azt vallotta: „In una fide nil officit sanctae ecclesiae consuetudo diversa” – A különféle szokások nem csökkentik a hitbéli egységet a szent egyházban.⁵¹ Egyébként Nagy Szent Gergely volt az utolsó pápa, aki az újszövetségi erkölcsi tisztaságot megvédte a vallástörténeti fizikai tisztasággal szemben. Őt, a liturgia pápájaként megdicsőült Gergelyt kellene szabadságában tovább követnünk!

Fordította: Bognár Eszter

ÉLETRAJZI ADATOK: *Arnold Angenendt* német teológus és egyháztörténész 1934. augusztus 12-én született Gochban (Észak-Rajna-Vesztfália). Teológiát és történelmet tanult Münsterben, ahol 1963-ban pappá szentelték. További tanulmányait Bonnban, Rómában és Párizsban végezte. 1975-ben teológiából doktorált. Tanított Torontóban a Pontifical Institute of Toronto-n, Bochumban a Ruhr-Egyetemen, valamint Münsterben a Vesztfáliai Wilhelm-Egyetemen. 1999-ben kapta meg a professor emeritus címet. Vendégprofesszorként tanított Princetonban és az École des Hautes Études en Sciences Sociales-on Párizsban. 1997-ben az Észak-Rajna-Vesztfáliai Tudományos Akadémia tagjává választották. 1999-től a svédországi Lund Egyetem díszdoktora. Ő volt az első pap, akit meghívtak, hogy tartson előadást Moszkvában az Orosz Tudományos Akadémián. Legnagyobb érdeme, hogy a német egyháztörténet-írásba mentalitás- és társadalomtörténeti elemeket is belevitt (ld. *Geschichte und Religiosität im Mittelalter*, 1997). Magyarul is megjelent műve: *A kora középkor. A nyugati kereszténység 400-tól 900-ig*. Szent István Társulat, Budapest, 2008. Jelen tanulmánya a *Stimmen der Zeit* 2010/10, 651–661. oldalán jelent meg. (arnold.angenendt@uni-muenster.de)

⁵⁰ BEDA, *Historia ecclesiastica* I, 27; Beda der Ehrwürdige, Kirchengeschichte des englischen Volkes, szerk. Spitzbart (Darmstadt 1997) 86.

⁵¹ I. GERGELY PÁPA, *Registrum epistularum* I, 41; MGH. Epp I, 57¹⁸.

KÜRNYES RÓBERT

A Szentírás olvasása Húsvét éjszakáján

Liturgikus források és húsvéti teológia az V. századig

Húsvét éjszakájának megünneplése az egész liturgikus év központja. E számunkra legfontosabb éjszaka liturgiájának szerkezete hosszú fejlődés eredménye. A különböző szertartáselemek fokozatosan kerültek be a liturgikus cselekménybe. A Szentírás olvasása azonban kezdetektől jelen van a Húsvét megünneplésében, hiszen gyökereit a zsidóság pászkaünnepében találjuk. Az első századokban a zsidó vallás kultusza jelentős befolyással bírt a keresztény liturgia fejlődésére, hiszen a keresztény közösség első tagjai éppen a zsidóságból megtért keresztények voltak, akik magukkal hozták hitük és kultuszuk örökségét. Éppen ezért befolyásuk jelentős volt a keresztény Húsvét kialakulásában is. A IV–V. század folyamán azonban egyre szembetűnőbbek lesznek a különbségek, és a keresztény Húsvét liturgiája saját fejlődésnek indul.

Azt vizsgáljuk, hogy a Szentírás olvasása a zsidó húsvét ünnepén hogyan megy át a keresztény Húsvét liturgiájába, s az hogyan változott az első öt évszázad során. Felkutatni a zsidó, ill. a keresztény húsvéti liturgia során felolvasott szakaszokat azonban korántsem könnyű, hiszen források csak szűkösen állnak rendelkezésünkre. Összegyűjtve azonban a fellelhető adatokat, szemünk elé tárul egy csodálatos húsvéti teológia, amelyben a Szentírás és a liturgikus cselekmények kölcsönösen áthatják és sajátos jelleggel gazdagítják egymást.

1. SZENTÍRÁS OLVASÁSA A ZSIDÓ LITURGIÁBAN

A Szentírás olvasása a liturgikus cselekmények során nem pusztán a keresztény liturgia sajátossága. A Törvény szavai, amelyeket a hagyomány szerint Mózes maga írt, minden időben különleges jelentőséggel bírtak: a zsidó vallásban folyamatosan olvasták és magyarázták őket. Az Úr törvénye ez, amely Mózesen keresztül jutott el az emberekhez: az Úr saját szava. De hogyan is lehet gyakorlatra váltani mindazt, ami elő van írva? A próféták voltak azok, akik segítettek megérteni a Tóra szavait. Ők is Isten küldöttei voltak, még ha jelentőségük nem vetekedhetett is Mózesével. A szombat és más jelentős események megünneplése mind-mind arra szolgált, hogy emlékeztesse a választott népet az Istennel kötött szövetségre. A Tórát olvasva a választott nép Isten

szavait hallotta, az olvasottak magyarázatában pedig a prófétai mű aktualizálódott újra.

Ahhoz, hogy megértsük azokat a keresztény liturgiában kialakult olvasmány-rendszereket, amelyek a római liturgiában a húsvéti vigília ünneplése során létrejöttek, szükséges, hogy visszatérjünk azok gyökereihez is, s szemügyre vegyük, hogy milyen szerepet kapott a szent iratok felolvasása a legfontosabb zsidó ünnepen, a Húsvéton.

A hívő zsidó ember számára a megélt hit és a liturgia szétválaszthatatlan kapcsolatban álltak egymással. Az élet folytonos liturgiává válik, amikor át-szövik az imádság különböző órái. Ezáltal a liturgia erőforrás lesz, mely a jövőre vonatkozó ígéretek fényében segít hűségessé maradni a szövetséghez. A mi liturgia szavunk jelentéséhez hasonló a héber *Tefilà* szó, ami szó szerint azt jelenti: *imádság*, de az értelme ennél sokkal tágabb¹. A *Tefilà* arra irányul, hogy megvalósulhasson az Istennel és az embertársakkal való tökéletes egység, mintegy első szövetséggként, amely az időben és a történelemben kiteljesedve az imádság minden pillanatát a megváltás eseményeihez köti.

A zsidó közösségi imádság saját gyökereit a teremtésben találja meg, amely egyszerre liturgikus cselekmény és üdvtörténeti esemény. Isten maga dicsőíti és szenteli meg a szombatot, mint a teremtés betetőzését (Ter 2,3)². A zsidó közösségi összejövetelek sorában azokat kell elsősorban szemügyre vennünk, amelyeken olvasták és magyarázták a Törvény szavait. Már magában a Szentírásban megtaláljuk az első tanúbizonyságokat a Tóra folyamatos olvasására vonatkozóan. A Kiv 24,7-ben³ maga Mózes hirdeti a népnek a Törvény szavait. Ez a tény azért érdekes, mert liturgikus környezetben hangzanak el ezek a szavak: az oltár felállítása és az áldozat után, s a vérrel való meghintés előtt Mózes Isten saját szavaival emlékezteti az egész népet a szövetségre.

Jézus idejében létezik már a Szentírás heti felolvasása is. Ennek nyomát találjuk meg a Lk 4,16 sköv szakaszban: Jézus a názáreti zsinagógában felolvassa Izajás könyvének egy szakaszát. A Törvény felolvasása itt nem jelenik meg, de feltételezhető, hogy a szokásoknak megfelelően az is megtörtént.⁴ A II. századi zsinagógai liturgiában a Tóra olvasásának két változatát találjuk. Az első az ún. palesztinai rendszer, mely három éves ciklusra osztotta fel a Törvénykönyvet, míg a másik, a babilóniai, éves ciklust irányoz elő. A hároméves palesztinai ciklus olvasmányainak száma nem határozható meg pontosan (Perrot sze-

¹ Vö. FUMAGALLI, Francesco: *La proclamazione della parola di Dio nella liturgia ebraica del Sabato*, Ephemerides liturgicae 1984, 241–269. 243.

² Vö. FUMAGALLI, Francesco: *La proclamazione della parola di Dio nella liturgia ebraica del Sabato*, 247.

³ (Mózes) „majd vette a szövetség könyvét és felolvasta a népnek”.

⁴ Vö. PERROT, Charles: *La lecture de la Bible dans les synagogues au premier siècle de notre ère*, Le Maison Dieu 126 (1976) 24–41. 32.

rint 154–158⁵, Fumagalli szerint 175⁶), azt azonban tudjuk, hogy a babiloni ciklusban 54 olvasmány szerepelt⁷.

A Törvény felolvasása a folyamatos olvasás módszere alapján történt, amely a könyvek Bibliában szereplő sorrendjét követi. Ez a folyamatos olvasás azonban már ismerte a válogatás elvét is, amikor bizonyos esetekben egyes szakaszokat kihagytak⁸. A próféták olvasása sokkal szabadabb és rugalmasabb volt: általában nem a *lectio continua* elv szerint olvasták őket, hanem a Törvényből felolvasott szakaszhoz alkalmazva választották ki őket⁹. Az egyes prófétai iratok felolvasása már a próféták idejében elkezdődik¹⁰. A második templom idejétől kezdve a Törvénykönyvet csak az ünnepi napokon olvasták fel. Persze a Biblia liturgiában való előfordulása nemcsak a szakaszok felolvasását jelenti, hanem azt a tényt is, hogy nagyon sok bibliai kifejezés kerül át a liturgikus cselekményekbe. Erre példa az *'amidà* kifejezés, amelyet a 18 áldás során használnak (ld. Sir 50–51). A bibliai szakaszok inspirációt jelenthettek egyes verses alkotások (*piyyut*) vagy közbenjáró imádságok (*selihoth*) keletkezésénél¹¹.

A szombat liturgiáját vizsgálva különböző bibliai szövegeket találunk. A legfontosabbak az *'amidà* és a *shemà* imádságaiban jelennek meg. A szombat érkezésekor alkalmazott rítus idézi az Énekek énekét, majd hat zsoltár következik (Zsolt 95–99; 29). Szombat reggel a dicsőítő zsoltárokat imádkozták (Zsolt 100; 19; 34; 90; 91; 135; 136; 33; 92; 93; 145–150), majd felolvasták a 1Krón 29,10–13; Neh 9,6–11 és a Kiv 14,30; 15,1sköv. szakaszokat. A szombati zsinagógai liturgiában pedig felolvassák a *parashà*-t, ami a Tóra egy szakasza, valamint a *haftarà*-t, ami pedig prófétai vagy történeti könyvből vett szakasz. A délutáni és az esti imádságban is találunk különböző zsoltárokat¹².

2. A KIV 12 JELENTÉSE A ZSIDÓ HÚSVÉTBAN

A Kiv 12 és a MTörv 16 a legalapvetőbb bibliai tanúbizonyságai a Húsvét eredetének. A két elbeszélés két különböző hagyományt képvisel¹³. A MTörv 16

⁵ Vö. PERROT, Charles: *La lecture ...*, 34–37.

⁶ Vö. FUMAGALLI, Francesco: *La proclamazione ...*, 255.

⁷ Vö. PERROT, Charles: *La lecture ...*, 29–30.

⁸ Vö. PERROT, 30–31.

⁹ Vö. PERROT, 32–33.

¹⁰ Vö. Jer 36,8.10: „Nerija fia, Báruk úgy is tett, ahogy Jeremiás próféta megparancsolta neki: felolvasta az Úr szavait a könyvtekercsből a templomban. A Jeremiás diktálta szavakkal olvasta fel őket a tekercsből (...) az Úr temploma Új-kapujának bejáratánál található felső udvarban, ahonnan az egész nép jól hallhatta.”

¹¹ Vö. FUMAGALLI, Francesco: *La proclamazione ...*, 249.

¹² Vö. FUMAGALLI, 250–258.

¹³ Vö. CANTALAMESSA, Raniero: *La Pasqua della nostra salvezza*, Torino 1971, 13.

annak az időszaknak a Húsvétját mondja el, amikor a kultusz a jeruzsálemi templomban zajlott, s az már jól kifejlődött. Pontosan ki vannak jelölve az egyes szertartáselemek: meg van határozva az állatok feláldozásának pontos ideje, az élesztő használatának, sőt látványának tilalma, s hogy csak a papok ajánlhatják fel a húsvéti áldozatot. A szöveg utal a Kiv 12-re, amikor ebben látja az ünnep magyarázatát (MTörv 16,1). A Kiv 12 az alapítóig visszamenve mutatja be az ünnep eredetét. Megindokolja azt is, hogy miért éppen így ünneplik azt: Isten akarja így. A szöveg a legrégebbi hagyományt tükrözi: a templom még nem épült meg, s a nép még vándorol. A kultusz nem központosul egyetlen helyre. A szöveg maga a papi hagyományra megy vissza.¹⁴ A Kiv 12-ben leírt történet jelentősége nem pusztán egy múltbeli esemény felidézése. Azt az éjszakát meséli el, amely Jahve átvonulásának éjszakája. Isten maga cselekszik, hogy megszabadítsa népét. Mind a Kiv 12-ben olvasottak, mind pedig a húsvéti ünneplés újra aktualizálódnak. Azért kell ezt megünnepelniük a következő nemzedékeknek is, hogy újra átélhessék az üdvösség történetének e nagyszerű pillanatát. A Kiv 12 elmondja az ünnep eredetének történetét. Ez nem pusztán egy szent olvasmány, hanem maga a történelem, amely a zsidó ember életében újra jelenvalóvá válik.

A Húsvét értelmezése az idő múlásával megváltozott. A Kiv 12-ben a Húsvét Jahve átvonulását jelenti, amely meghozza a szabadságot a választott népnek. A MTörv 26,5–9-ben azonban – mely Izrael kiválasztásának összefoglalása, ami éppen az Egyiptomból való szabadulását tartja központi történetnek – a Húsvét már a nép vonulását jelképezi; azét a népét, melyet Isten megszabadított. Ezért is jelenik meg itt a többes szám első személy használata, a „húsvéti mi”. Minden ember részesévé válik az Úr Húsvétjának: az első Húsvét népében minden zsidó ember képviselve van, minden zsidó ember megtette a szolgaságból való kivonulás útját. Ezért is fogalmaz úgy: mi, nem pedig úgy, hogy ők. A nép útja a szabadságba leginkább az Egyiptomból való kivonulás és a Vörös-tengeren való átkelés történetében (Kiv 14) kerül bemutatásra.¹⁵ Itt érdemes megjegyezni, hogy a Kiv 14 megtalálható már az első teljes keresztény olvasmányos rendszerben, melyet a húsvéti vigíliára állítottak össze: az örmény lektionáriumban, majd más későbbi római forrásokban (pl. *Gelasianum Vetus*, VIII. századi *Gelasianum*-ok és a *Hadrianum*) is. A Kiv 14 tehát egy olyan szentírási szakasz, amely már ezt az új húsvéti gondolkodásmódot testesíti meg. Valószínűleg ezért is kaphatott helyet a keresztény liturgiában is.

A Kiv 12 értelmezésében egy másik szentírási szakasz segíthet, mégpedig a MTörv 7,6–9. Ez a szöveg egy későbbi időszakban keletkezett, s arról tanúskodik, milyen fontos volt annak tudata, hogy a választott nép az egyetlen Isten

¹⁴ Vö. CANTALAMESSA, Raniero: *La Pasqua ...*, 17–21.

¹⁵ Vö. CANTALAMESSA, 23–24.

által lett kiválasztva. E szakasz segítségével megtaláljuk a Húsvétban az Ószövetség összes jelentős bibliai témáját: kiválasztás – hűség – szövetség – megváltás. Ebben a folyamatban – amelynek célja a megváltás – lehet megtalálni a választott nép történelmét. A népet Isten választotta ki, s ha hűségesek maradnak hozzá, Isten szövetséget ajánl nekik. Ez a momentum nélkülözhetetlen a választott nép megmaradásához. Ebben a megélt hűségben lesz a kiválasztottakból igazi nép. A népet tehát maga Isten hozza létre, aki így nem csak a világ Teremtőjévé válik, hanem a választott nép Teremtőjévé is: Isten saját maga számára teremt egy népet. Ez a gondolat megtalálható a prófétáknál is, pl. Iz 44,24-ben, majd pedig mint a húsvéti teológia szerves része, a Haggadában is. A teremtés témája így kerülhet a keresztény húsvéti vigíliába, amikor a megváltás meghirdetése után (Exsultet) a teremtés történetét olvassák fel. Ez a második olyan szöveg, mely meghatározó jelentőségű a zsidó Húsvét ünneplésében, s megtalálható a keresztény Húsvét liturgiájában is.

A Kiv 12 szövege csak közvetett módon jelenik meg az ősi zsidó húsvéti ünneplésben, főleg néhány utaláson keresztül. A Jézus korából való tanúbizonyságokból – Húsvéti Haggada a Misnában, vagy pl. a Jubileumok könyve – tudjuk, hogy az ünneplés során válaszolva a legfiatalabb kérdésre: *Miben különbözik ez az este a többi estétől?* elmesélték Isten üdvösséget hozó tettét. A történelmi esemény e felidézésében található utalások és idézetek a Kiv 12-ből, nem található meg azonban a szöveg megszakítás nélküli felolvasása¹⁶.

Említésre méltó továbbá a Targumból a négy éjszakáról szóló vers¹⁷. E szerint Húsvét éjszakáján négy eseményre emlékezik vissza a választott nép: a világ teremtésére (Ter 1), Ábrahám áldozatára (Ter 22), az egyiptomiak elsősülöttjeinek megölésére (Kiv 12) és a Messiás dicsőséges eljövetelére az idők végén. Ezen események említése azért is érdekes, mert az első három meggyezik az első keresztény olvasmányos rendek három olvasmányával. Látuk, hogy a Kiv 12 csak utalások és idézet formájában volt jelen a zsidó húsvéti ünneplésben. A Ter 1 csak akkor jelenik meg, amikor megtörténik a Húsvét-nak a teremtéssel való összekapcsolása. Elképzelhető, hogy a Ter 22 keresztény liturgiában való megjelenésére vonatkozóan a forrás éppen a Targum lehet. E szakasz kiválasztása nehezebben indokolható, feltételezhetően az áldozat témája miatt csatolták a Húsvét megünnepléséhez. A negyedik téma, a Messiás várása minden húsvéti ünneplésben kézzelfoghatóvá válik. E témának az ünnephez való társítása az ünnep eszkatologikus jellegét hangsúlyozza.

¹⁶ Vö. TOAFF, Alfredo S. (szerk.): *Haggadah di Pasqua*, Unione delle Comunità Israelitiche Italiane, Roma 1985, 15. 25. 37–38. 45.

¹⁷ Vö. LE DÈQUT, Roger (szerk.): *Targum du Pentateuque*, Sources Chrétiennes 256. Paris 1979, 97–98.

3. A KERESZTÉNY HÚSVÉTI LITURGIA KEZDETEI

Amikor az éves Húsvét megjelenik az ősegyházban, már létezik a liturgikus ünnepléseknek egy bizonyos ritmusa. Megtalálható az egyéni és a közösségi imádság, a kenyértörés és a keresztség, a hét csúcspontja pedig a vasárnap. Ez a ritmus azonban még korántsem végleges, s az első századok során sok új liturgikus cselekmény kapcsolódik hozzá, s így elkezdi formálódni a liturgikus év. Az első évszázadokban a keresztények sok olyan elemet megőriznek liturgiájukban, melyek a zsidó vallásból származnak. Mindez érthető, hiszen nagyon fontos számukra az eredet és a zsidó gyökerek. Egy ilyen példa lehet az éjszaka végzett imádság, még akkor is, ha a zsidóságban az sokkal inkább egyéni jellegű volt, semmint közösségi¹⁸. Az éjszakai közösségi imádság csak a középkor kezdetén jelenik meg a zsinagógai gyakorlatban. Ennek felépítése nagyon hasonló a keresztény vigíliához. Az első keresztény közösségek a II. század vége és a III. század eleje között megtartják ezt az éjszaka végzett imádságot.

Ebben az időben kezd kialakulni az éves Húsvét ünneplése is. Az első tanúbizonyságok között találjuk a legősibb húsvéti homíliákat: Szárdeszi Meliton és az Anonymus Quartodecimanus-ként számon tartott szerző írásait, melyeken még nagyon érezhető a zsidó húsvéti ünneplés hatása. Az ószövetségi Húsvét mint Krisztus Húsvétjának előképe jelenik meg ezekben a homíliákban.

Húsvét éves ünnepén a keresztények egyetlen liturgiát ünnepeltek, mégpedig az ünnep éjszakáján, a hajnali kakasszóig. A várakozás és a virrasztás nem volt ismeretlen a zsidó-keresztények előtt, virrasztásuk azonban közösségi jelleget kap már az I. századtól kezdve. Ez a vigília a későbbi századok során folyamatosan különböző elemekkel bővül, míg majd ennek a vigíliának a formájára alakítják az összes többi nagyobb ünnephez kötődő vigíliát. Az első forma tehát az éves Húsvét megünneplésére a szombatról vasárnapra való éjszakai virrasztás volt. A Húsvétvasárnap megünneplése csak egy későbbi szinten jelenik meg valamikor az V. században.¹⁹ A quartodecimánus homíliák mellett további fontos tanúbizonyságok: *Epistula Apostolorum* 15, *Didascalia Apostolorum* 5, *Traditio Apostolica* 33. fej. (az éves Húsvétról), 20. fej. (a vigíliáról és az olvasmányokról), Dionysius Alexandrinus: *Epistula as Basilidem* 1. A Húsvét ünneplésének első formája nagyon hasonlít a zsidó *pessah* ünnephez. A leglényegesebb különbség az ünneplés befejezésének idejében található: a *pessah*-nak éjfélre véget kellett érnie, miközben a keresztény *pessah*-ot hajnalig ünnepelték.

¹⁸ Mk 1,35; Lk 6,12; ApCsel 16,25.

¹⁹ Vö. NOCENT, Adrien: *Il tempo pasquale, Anàmneseis* 6: L'anno liturgico, Genova 1998, 131.

4. BIBLIAI OLVASMÁNYOK A KERESZTÉNY HÚSVÉT LITURGIÁJÁBAN

A Szentírás olvasása természetesen nem csupán a zsidó húsvéti liturgia sajátossága, hanem a keresztény liturgiáé is. Már az I. században találunk említést arra vonatkozóan, hogy a Szentírás különböző szakaszait olvasták fel a keresztény húsvéti ünneplés során. De hogy melyek voltak pontosan ezek a szakaszok, azt a források sajnos nem említik. A II. század közepétől azonban már pontos perikópákat tartalmazó leírások állnak rendelkezésünkre.

4.1 Általános tanúbizonyságok a húsvéti olvasmányokról

Néhány forrásban megtalálható a húsvéti virrasztás leírása. Ezek a források közös jellegzetessége, hogy mind megemlítik szentírási szakaszok felolvasását az éjszaka során, de pontos szakaszokat egyik sem jelöl meg.

A *Didascalia Apostolorum*²⁰ szövegében található meg a Húsvétal kapcsolatos szabályok. A fejezet elsősorban a böjtről szól, de találhatóunk néhány utalást a húsvéti vigíliára vonatkozóan is. A szakasz a szent éjszaka leírásában a következő elemeket említi: virrasztás és böjt, könyörgés, próféták, evangéliumi szakasz és zsoltárok felolvasása, majd áldozat és szeretetlakoma²¹. Ez a szakasz arról tanúskodik, hogy a szentírási szakaszok szerves részét képezik a vigíliának, mégpedig meghatározott helyen: böjt – olvasmányok – agapé. A húsvéti ünneplés ezen első formájában igen erős a zsidó liturgiában megfigyelt *átvonulás* gondolat hatása. Az egész cselekmény *átvonulás* a szolgaságból a szabadságba, a halálból az új életbe, a böjtölésből a szeretetlakomába. Az ünneplés másik jellegzetessége a várakozás az Úr érkezésére. A liturgikus ünneplés egyes elemeivel kapcsolatban a *Didascalia Apostolorum* részletes leírást ad. A szentírási szakaszokat vizsgálva azonban látjuk, hogy konkrét szentírási szakaszok nincsenek megadva ebben a szövegben. Feltételezhetjük azonban, hogy a *prophetas* kifejezés valószínűleg nem csupán a prófétai iratokat jelenti, hanem magába foglalja a Törvénykönyv felolvasását is²².

²⁰ FUNK, Franciscus Xaverius (szerk.): *Didascalia et Constitutiones apostolorum*, Paderbornae 1905.

²¹ *Didascalia Apostolorum* 5,19: „Congregati estote in unum et insomnes ac vigilantes totam noctem precantes ac orantes et legentes Prophetas et Evangelium et Psalmos cum timore ac tremore et diligenti supplicatione usque ad horam noctis post sabbatum tertiam, et tunc solvite ieiunium vestrum. [...] Et postea offerte sacrificia vestra, et tunc manducate et laetamini ac gaudete et exultate, quoniam pignus resurrectionis nostrae Christus resurrexit.” FUNK, Franciscus Xaverius (ed.): *Didascalia et Constitutiones apostolorum*, Paderbornae, 1905. 290. 292.

²² Vö. BAUMSTARK, Anton: *Nocturna laus*. Typen frühchristlicher Vigilienfeier und ihr Fortleben vor allem im römischen und monastischen Ritus. Liturgiewissenschaftliche Quellen und Forschungen 32, Münster Westfalen, 1967, 35–38.

Egy következő dokumentum, a *Constitutiones Apostolorum*²³ összefoglalja a *Didascalía* tanítását. A szentírási szakaszok olvasásához itt csupán ószövetségi szakaszokat találunk, az evangéliumot nem²⁴. Ezek a dokumentumok tehát leírják a húsvéti vigília ünneplésének a rendjét, azzal a résszel együtt, amelyben az olvasmányok is elhangzottak. Mivel pontos szentírási szakaszok itt nem állnak rendelkezésünkre, szükséges a húsvéti homíliák vizsgálata is.

4.2. A húsvéti homíliák

Húsvéti homíliák név alatt azokat az írott forrásokat értjük, amelyek húsvéti liturgiákból származnak, vagyis részét képezték a liturgikus cselekménynek, s nem a liturgiától független tanítások. Témánk szempontjából két ilyen húsvéti homília fontos: Szárdeszi Meliton²⁵ és az Anonymus Quartodecimanus-ként ismert szerző²⁶ homíliája. A húsvéti homíliák felépítésének közös jellegzetessége, hogy a szentírási szakasz felolvasása után a felolvasottak magyarázata is következik. Ez a magyarázat két szempontból történik²⁷:

Történeti szempontból: a beszéd megmagyarázza azt, amire ezen a napon emlékeznek. Isten maga lép közbe népe történelmében, s írja elő a Húsvét és a kivonulás megünneplését (Kiv 12). S hogy emlékezetbe idézzék mindezt, felolvassák a húsvét rendelkezéséről szóló ószövetségi szakaszt.

Annak szempontjából, amit hirdetnek: azt fejt ki, hogy miért is lett a keresztény Húsvét továbblépés a zsidó Húsvéttal szemben, s hogy a zsidó Húsvét miképpen lehet előképe a keresztény Húsvétnak. A húsvéti homíliák a zsidó Húsvétot is Krisztusra vonatkoztatva magyarázzák.

A húsvéti homíliák nem a liturgikus cselekmények leírásai, de megtudhatjuk belőlük, hogy mely szentírási szakaszokat olvasták azon a napon, amelyen elhangzottak. Mindez azt jelenti, hogy első alkalommal a II. század végén találunk jelzést arra vonatkozóan, hogy mely konkrét szentírási szakaszt olvasták a húsvéti vigília során. A Kiv 12 tehát – mint láttuk – zsidó öröksége a keresztény liturgiának, s ez egyben az első szentírási szakasz, mely megjelenik benne.

²³ FUNK, Franciscus Xaverius (szerk.): *Didascalía*

²⁴ VÖ. BAUMSTARK, Anton: *Nocturna laus*..., 35–38.

²⁵ PERLER, Othmar (ed.): *Mélon de Sardes: Sur la Paque et fragments*, Sources Chrétiennes 123. Paris 1966.

²⁶ NAUTIN, Pierre: *Homélie Pascales I. Une homélie inspirée du Traité sur la Pâque d'Hippolyte*, Sources Chrétiennes 27. Paris 1950.

²⁷ VÖ. FLORES, Juan Javier – MAZZA, Enrico – PARENTI, Stefano: *Teologia liturgico-sacramentaria (kézirat)*, Roma 2003, 16.

4.2.1. Szárdeszi Meliton húsvéti homíliája

Meliton a hagyomány szerint a lídiai Szárdesz püspöke volt a II. században, s a quattodecimánusok csoportjához tartozott²⁸. Művei közül csak a húsvéti homíliát és néhány más műve töredékét ismerjük.²⁹ Húsvéti homíliájában találjuk az első említést a keresztény Húsvét ünneplése során felolvasott szentírási szakaszról: *A zsidók kivonulásáról szóló szakaszt felolvasták, és a misztérium szavait kifejtették.*³⁰

Ez a mondat a homília bevezetésében található. A szakasz felolvasását követően először annak történeti magyarázata következik, majd pedig a kommentár, mely Krisztus misztériumára vonatkozik. Bár a Kiv 12 a pászka és bárány feláldozásának rendelkezésére vonatkozik, Meliton magyarázata új fényben láttatja ezt a szakaszt, amikor Krisztusra utal, s magyarázatában mindent Krisztusra vonatkoztat. A Kivonulás könyvében szereplő Húsvétot Krisztus halálának megjövendöléseként értelmezi. A húsvéti bárány Krisztus halálának előképe, így a Krisztus által hozott megváltás már jelen van az Ószövetségben is. Éppen ez a bibliai szakasz keresztény értelmezésének újdonsága³¹. A *Húsvét misztériuma*³² kifejezés a homília 11. pontjában szerepel először: *Ez Húsvét misztériuma, ahogy megírták a Törvényben, s ahogy most olvastuk. Most pedig kifejtem a Szentírás szavait.*³³

A következő szakaszokban számtalan idézetet és utalást találunk a Kiv 12-ből³⁴. Így a szentírási szakasznak nemcsak magyarázatát találjuk meg, hanem a prédikátor az eredeti szöveghez tér vissza, s a folytonos utalásokkal segít annak mélyebb megértésében.

4.2.2. Anonymus Quartodecimanus homíliája a szent Húsvétra

Ez a homília a II. századból Kis-Ázsia területéről származik. Szerzője ismeretlen, de gyakran Pszeudo-Hyppolitosz vagy Pszeudo-Krizosztomosz néven említik. Műve nagyon hasonló Melitonéhoz. A homília bevezetője után az első részében bemutatja beszéde tartalmát: az Ószövetségről fog beszélni. Megjelennek olyan tipikus ószövetségi és húsvéti témák, mint a Törvény, Egyiptom

²⁸ Bővebben a quattodecimánusokról vö. LOI, Vincenzo: *Quartodecimani*. DI BERNARDINO, Angelo (dir.): *Dizionario patristico e di antichità cristiane* 2. Casale Monferrato 1983, 2963–2964.

²⁹ Vö. QUASTEN, Johannes: *Patrologia* 1. *Fino al Concilio di Nicea*, Casale 1980, 217.

³⁰ Ἡ μὲν γραφή τῆς Ἑβραϊκῆς ἐξόδου ἀνέγνωσται, καὶ τὰ ῥήματα τοῦ μυστηρίου διασέσφηται. PERLER, Othmar (ed.): *Méilton de Sardes: Sur la Paque et fragments*, 60.

³¹ Vö. FLORES, Juan Javier – MAZZA, Enrico – PARENTI, Stefano: *Teologia liturgico-sacramentaria (kézirat)*, 16.

³² τοῦ πάσχα μυστήριον, PERLER, Othmar (ed.): *Méilton de Sardes: Sur la Paque et fragments*, 64.

³³ Τοῦτο ἐστὶν τὸ τοῦ πάσχα μυστήριον, ζαθὼς ἐν τῷ νόμῳ γέγραπται, ὡς μικρῶ πρόσθεν ἀνέγνωσται. Διηγήσομαι δὲ τὰ ῥήματα τῆς γραφῆς. PERLER, Othmar (ed.): *Méilton ...*, 64. 66.

³⁴ 12. sz.: Es 12,3.5.6.10.11; 13. sz.: Es 12,3.8.11.14.27; 14. sz.: Es 12,7.12.29; 17. sz.: Es 12,29.30.

és a pászka. Az 5. pontban írja: *Elsősorban magát a Szentírás szövegét vesszük elő, hogy lépésről lépésre eljuthassunk annak mélyére, ami figyelmünkre érdemes.*³⁵

Ezt követi a Kiv 12,1–15.43–49 teljes szövege. A szöveg felolvasásának szerepe, hogy felfedezhető és érthető legyen a szöveg mély értelme. Éppen ezért állítja szembe a prédikátor a zsidó Húsvétot az új Húsvétal. Itt is megtaláljuk a gondolatot, hogy az új Húsvét megértéséhez elengedhetetlen a régi Húsvét ismerete. Az új Húsvét esetében nem valami teljesen új dologról van szó. A szerző rámutat a különbségekre és a hasonlóságokra egyaránt. *Az isteni iratok titokzatosan előre hirdették a szent ünnepet. Rajtunk a sor, hogy alaposan, pont-ról pontra megvizsgáljuk az olvasottakat, s imádságotok segítségével megkíséreljük a Szentírásban elrejtett titkok mélyére hatolni, anélkül, hogy tönkretennénk a leírtak igazságát, hanem inkább szemlélve a titkok pontos jelentését.*³⁶

Ebben a részben meg is találjuk az éppen elvégzett szentírási szakasz magyarázatának kritériumait. Bár az ószövetségi prófécia megértésére a tipológikus értelmezést alkalmazza a szerző, a szöveg szó szerinti értelme nem tűnik el. A liturgikus ünneplésben a szöveg sajátos környezetet nyer, ez pedig maga a Húsvét. A szó szoros értelmében tehát nem exegézist végez a szerző, hanem a Húsvét előképének magyarázatát adja, vagyis hogy mily módon vonatkozik a Kivonulás könyvének szövege Krisztus Húsvétjára.

A szerző számára elsősorban a húsvéti bárány szerepe meghatározó. Szerinte ugyanis ha valamit egy előkép szerint rendelt el Isten, akkor azt az előképnek megfelelően kell magyarázni is. Ha a húsvéti bárány Krisztus előképe, akkor ha Krisztus haláláról szeretnénk beszélni, a Kiv 12-vel kell kezdenünk mint annak előképével. Ezért alapvető a Kiv 12 olvasása a keresztény Húsvét során.³⁷

4.2.3. A Húsvéti homíliák összegzése

Mindkét húsvéti homíliában megtalálhatjuk a Kiv 12 szakaszt, amely a keresztény Húsvét ünneplésének alapját képezi. A szerzők ezzel az olvasmánnyal a régi és az új Húsvét közötti kapcsolatra mutatnak rá, mely kikerülhetetlen lesz az új Húsvét megértése során. Habár a húsvéti ünneplés felépítéséről nem adnak konkrét tanúbizonyságot ezek a szerzők, biztosan állíthatjuk, hogy a

³⁵ Παραφύσμεν δὲ πρῶτον αὐτὴν τὴν γραφήν, ἵνα ἐκ παραβολῆς καὶ ἐκ παραθέσεως ἕκαστα βλέπωμεν τῶν θεωρημάτων. NAUTIN, Pierre: *Homélie Pascales I. Une homélie inspirée du Traité sur la Pâque d'Hippolyte*, 125.

³⁶ Ἡ μὲν γραφὴ οὐζῶς μυστικῶς τὴν ἱερὰν ἐορτὴν προεθέπισεν, ἡμεῖς δὲ ἤδη καθ' ἕκαστον ἀκριβῶσομεν τῶν ἀνεγνωσένων, εὐχαῖς ὑμετέραις ἐραυνῶντες τῶν γραφῶν τὰ κεκρυμμένα μυστήρια, καὶ τὴν μὲν ἀλήθειαν τῶν γεγραμμένων οὐκ ἀναροῦντες, τὴν δὲ ἀκρίβειαν τῶν μυστηρίων διὰ τῶν τύπων θεωροῦντες. NAUTIN, Pierre: *Homélie Pascales I...*, 129.

³⁷ Vö. FLORES, Juan Javier – MAZZA, Enrico – PARENTI, Stefano: *Teologia liturgico-sacramentaria (kézirat)*, 18–19.

Szentírás olvasása részét képezte a húsvéti ünneplésnek, mint ahogyan más liturgikus cselekményeknek is. A Kiv 12 az első szakasz, ami bekerül a húsvéti vigília ünneplésébe. Habár a szakasz a zsidó örökséget testesíti meg, szerepe mégis megváltozott a keresztény ünneplés során. Az már nem pusztán Jahve csodás tettének aktualizálása, hanem prófécia Jézus Krisztus Húsvétjára vonatkozóan.

A zsidó törvények és hagyományok elhagyása a keresztény közösségben nem történt meg egyetlen szempillantás alatt, főként egy olyan környezetben, melyben a zsidó vallás jelenléte meghatározó volt. Sokkal inkább a zsidó hagyományt helyezik új fénybe, s ez az új fény Krisztus misztériuma.

4.3 Órigenész

Más tanúbizonyságokat is találhatunk a húsvéti liturgia és a Szentírás kapcsolatáról, mégpedig a III. századi Egyiptomból, Órigenész írásaiban. Egy 1941-ben felfedezett dokumentum, a Turai papirusz tartalmaz néhány töredéket Órigenész húsvéti homíliáiból³⁸, bár a szó szoros értelmében ezek nem homíliák, sokkal inkább a Kiv 12-ről való magyarázatok.

Az első ilyen homíliában Órigenész kifejti a Húsvét szó jelentését mind zsidó, mind pedig keresztény használatban. A zsidó ünneplésről beszélve az alapvető szöveg számára éppen a Kiv 12. Többször szó szerint idézi a szöveget, sokszor pedig utalást tesz a szakaszra. Megjelennek a zsidó Húsvét tipikus témái is: teremtés, kiválasztás és a húsvéti bárány feláldozása. Tulajdonképpen az egész írás a Kiv 12 magyarázata, szinte szóról szóra, versről versre³⁹.

A második homíliában Órigenész újra felvet néhány témát, melyeket az első szövegben már kifejtett, így az sokszor csak az első homília ismétlésévé válik. Később azonban, amikor Krisztus feláldozását magyarázza, csak a keresztény Húsvétra koncentrál, így a Kiv 12-ből vett idézetek is kevesebb-szer fordulnak elő⁴⁰.

Órigenész húsvéti teológiájának középpontjában Krisztus áll, aki a mi Húsvétunk, s akit értünk feláldoztak. Habár nem találunk utalást arra vonatkozóan, hogy mely szakaszt olvasták a húsvéti vigília során, vagy hogy egyáltalán olvastak-e szentírási szakaszokat (ha elfogadjuk, hogy e két mű nem homília), észrevesszük a szoros kapcsolatot a Húsvét és a Kiv 12 szakasza között. Hogy meg tudja magyarázni az új Húsvét jelentését és értelmét, Órigenésznek a zsidó Húsvétból kell kiindulnia. Ezért adja meg a Húsvét alapításának exegézisét.

³⁸ NAUTIN, Pierre: *Homélie pascales II. Trois homélie dans la tradition d'Origène. Sources Chrétiennes* 36, Paris 2003.

³⁹ Vö. SGHERRI, Giuseppe (ed.): *Origene: Sulla Pasqua. Il papiro di Tura*, Milano 1989, 28–33.

⁴⁰ Vö. SGHERRI, Giuseppe (ed.): *Origene...*, 33–42.

5. A HÚSVÉTI LITURGIA FEJLŐDÉSE A IV–V. SZÁZADBAN

A III. század végén és a IV. század elején a keresztények nem kötődnek már olyan szorosan a zsidó hagyományokhoz, mint a korábbi századokban. Ezt a változást különböző tények indokolják, elsősorban a keresztények elutasítása és üldözése a zsidók részéről. Másfelől azonban meghatározó, hogy az az első generáció, mely még zsidó vallásos nevelésben részesült, lassan eltűnik, s az új nemzedékek számára a zsidó gyökerek már nem tűnnek olyan fontosnak, mint korábban. Egy harmadik indok pedig az lehet, hogy egyre inkább előtérbe kerülnek a két vallás között a hittartalomban jelenlevő különbségek, melyek aztán világosan megjelennek a liturgiában is.

Az éves Húsvét ünneplése ebben az időszakban rohamos fejlődésnek indul. A húsvéti vigília mellett, mely korábban az egyetlen húsvéti liturgia volt, megjelennek más liturgikus ünneplések is, főleg Húsvét vasárnapjára, mely a IV. században már *Dies resurrectionis*⁴¹ néven szerepel. A húsvéti vigília szertartásába bekerül a lucernárium és a beavató szentségek ünneplése. Elkezd kialakulni a *Triduum Sacrum*, a nagyhét és a nagyböjti időszak. A Pünkösöd ünnepe is egyre meghatározóbbá válik.⁴²

Ez a fejlődés különféle módon és különféle formában valósul meg az egyes helyi közösségekben. A források között a liturgikus könyvek mellett megtalálhatók a húsvéti és a misztagógikus katekézisek, valamint a már említett húsvéti homíliák. Ebben az időszakban lesz a húsvéti vigília *mater omnium vigiliarum*⁴³. Megjelennek az ige liturgiájának pontos leírásai, a felolvasott szakaszok megjelölésével. A különböző helyeken és időkben különböző olvasmány-rendszerek alakulnak ki, melyekben még a felolvasott olvasmányok száma is nagyon különböző, legtöbbször 5 és 12 között változik.

5.1. Az egyházatyák tanúbizonyságai

Az egyházatyáktól származó források legnagyobb része nem ad pontos eligazítást a húsvéti liturgikus ünneplés során felolvasott szakaszokról. A különböző szövegekben azonban hasznos adatokat találhatunk. Megvizsgálva a bibliai idézeteket és utalásokat, valamint az ünnep értelméről szóló magyarázatokat, képet alkothatunk – még ha csak nagyon általánosat is – a Húsvét éjszakáján bármilyen módon meghatározó jelentőségű szentírási szövegekről. Feltételez-

⁴¹ Pl. nem sokkal később: *Ordo Romanus* 1,15

⁴² Vö. AUF DER MAUR, Hansjörg: *Feiern im Rhythmus der Zeit I. Herrenfeste in Woche und Jahr. Gottesdienst der Kirche. Handbuch der Liturgiewissenschaft* 5, Regensburg 1983, 114. NOCENT, Adrien: *Il triduo pasquale e la settimana santa*, 131–133.

⁴³ AUGUSTINUS: *Sermo* 219, MIGNE, J.P. (ed.): *Patrologia Latina* 38, Paris 1861, 1088.

zük, hogy a liturgikus ünneplés során is csak olyan szövegeket választottak ki, melyek megfeleltek az ünnep értelmének. E szövegek között megtalálható mindenekelőtt az evangélium beszámolója Jézus haláláról és feltámadásáról. Ezt egyetlen egységként olvasták fel, kiemelve így a húsvéti misztérium egységét. A következő egyházatyáknál találunk utalást a Húsvét éjszakáján felolvasott szöveggel kapcsolatban: Antiochiában Krizosztomosz⁴⁴, Rómában I. Leó pápa⁴⁵, Észak-Afrikában pedig Ágoston⁴⁶.

A legelső húsvéti homíliák központi szakasza, a zsidó húsvét alapításának elbeszélése (Kiv 12) állandó részét képezi a liturgikus ünneplésnek ebben az időszakban is, még akkor is, ha előfordul néhány forrás, amelyekben ez a szakasz nem jelenik meg. Megtaláljuk azonban Jeruzsálemben, a *Rituale armenorum*-ban⁴⁷, Antiochiában Krizosztomosznál⁴⁸, Szíriában az ősi szír lecionáriumban⁴⁹ és Kappadóciában Asterios Sophistes⁵⁰ művében. Az V. században megjelennek az első olvasmány-rendszerek Húsvét éjszakájára. A források bemutatnak néhány ilyen szisztémát, pl. Jeruzsálemben vagy Kelet- és Nyugat-Szíriában.

5.2. A jeruzsálemi liturgia

Az ősi jeruzsálemi liturgiát több forrásból is megismerhetjük. Ezek: az örmény lecionárium, mely 417 és 439 közötti időre datálható, valamint egyes atyák írásai, pl. Esichius, aki Jeruzsálemben élő pap és prédikátor volt, valamint Jeruzsálemi Cirill misztagógikus katekézisei⁵¹. A jeruzsálemi liturgiában felfedezünk olyan elemeket, melyeket már korábban megismertünk főleg a *Didascalia*

⁴⁴ *Homilia in Matthaem* 87,1: „ut in solemnitate maxima, cum viri mulieresque magno numero adsunt, omnesque omnino in magna Paschatis vespera, tunc haec omnia leguntur: [...] quod pro nobis eo usque descendere dignatus sit, illaque pati, ut nos in omni virtutis genere institueret”; MIGNE, J. P. (ed.): *Patrologia Graeca* 58, S.P.N. Joannes Chrysostomus: *Homilia in Matthaem* 87, Paris 1862, 770.

⁴⁵ *Sermo* 59,1: „Totum quidem, dilectissimi, paschale sacramentum evangelica nobis narratio praesentavit...; cum textus historiae evidenter ostenderit qua Dominus Jesus Christus impietate traditus, quo iudicio addictus, qua saevitia crucifixus, et qua sit gloria suscitatus.” LÉON LE GRAND: *Sermons*. Tome III. *Sources Chrétiennes* 74. Paris 1961. 128–129.

⁴⁶ *Sermo Denis* 5: *Miscellanea Agostiniana I. Sancti Augustini sermones post Maurinos reperti*, Romae 1930, 23–29.

⁴⁷ CONYBEARE, M. A. (ed.): *Rituale armenorum*, Oxford 1905. 507–532.

⁴⁸ *Homilia in Matthaem* 87 e la 3^a Keresztelési katekézis (Wenger számozása alapján). MIGNE, J. P. (ed.): *Patrologia Graeca* 58, 770–774. ; WENGER, Antoine (ed.): Jean Chrysostome: Huit catéchèse baptismales inédites, *Sources Chrétiennes* 50. Paris 1957. 151–167, elsősorban 158–160.

⁴⁹ Vö. AUF DER MAUR, Hansjörg: *Feiern im Rhythmus der Zeit I. Herrenfeste in Woche und Jahr*, 72. A lecionáriumot mindeddig nem publikálták.

⁵⁰ In Psalmo 15, RICHARD, M. *Asterii Sophistae Commentariorum in Psalmos quae supersunt accedunt aliquot homiliae anonymae*, Oslo 1956. 223–227.

⁵¹ Vö. TALLEY, Thomas J.: *Le origini dell'anno liturgico*, 46–47.

Apostolorum szakaszaiban, s elsősorban a struktúrára vonatkozóan: imádság, ószövetségi olvasmány és zoltározás.

A legősibb fennmaradt jeruzsálemi hagyományban a lucernárium után 12 ószövetségi olvasmány hangzott el. Ebben a szisztémában nem találunk zoltárokat, de találunk utalást a zoltárok imádkozására a lucernárium és az első olvasmány között, amikor a 118. zoltárt imádkozzák a 24. vers antifonális ismétlésével: „Ezt a napot az Úr szerezte”. Így feltételezhető, hogy Jeruzsálemben a zoltárok nem az olvasmányokat követték, hanem azok előtt imádkozták őket. Említésre méltó, hogy az idézett zoltárvers megjelenik Róma liturgiájában, s helyet kap a bizánci liturgiában is. A 118. zoltár az ún. Hallel zoltárok részét képezni, melyek a 113–118. zoltárokat foglalják magukba. A zoltárok e csoportja már a zsidó Húsvét során is előfordult, legfőképp a 25–29 versek miatt, melyek bizonyos értelemben a Messiás eljövételének liturgikus elővételezését jelentették. A 24. verset először Krisztus dicsőséges visszatérésének napjaként értelmezték, majd Jeromostól kezdve a keresztények Krisztus feltámadását értették rajta⁵².

Az örmény lekciónárium olvasmányos rendszere a következő szentírási olvasmányokat tartalmazza a húsvéti vigílián:⁵³ (Zsolt 118,24); Ter 1,1–3,24; Ter 22,1–18; Kiv 12,1–24; Jón 1,1–4,11; Kiv 14,24–15,21; Iz 60,1–13; Jób 38,1–28; 4Kir 2,1–22; Jer 31,31–34; Józ 1,1–9; Ez 37,1–14; Dán 3,1–90 (LXX); 1Kor 15,1–11; (Zsolt 30,1), és Mt 28,1–20.

Ebben a lekciónáriumban található szisztéma tehát a következőképpen épül fel: Zsolt 118, majd 11 olvasmány, feltételezhetően mindegyik után egy-egy könyörgés, végül pedig a Dániel könyvből vett szakasz a három ifjú énekével. Ez a szisztéma, amely az egyik legősibb, más olvasmányos rendszereket is befolyásolt. Megfontolandó, hogy az itt található első három olvasmány megjelenik a Targum négy éjszakáról szóló énekében, valamint hogy megtalálható a Kiv 14 is, mint tanúbizonyság a korábban látott húsvéti teológia későbbi zsidó értelmezésére⁵⁴.

E lekciónáriumban nem találhatók meg a könyörgések szövegei, sőt, nincs is jelezve bármiféle könyörgés. Feltételezhető azonban, hogy minden egyes ószövetségi olvasmányt egy könyörgés követett térdre borulással, kivéve a tizenkettedik olvasmányt⁵⁵, mely után beléptek a templomba az újonnan megkereszteltek a püspök kíséretében, s mely után már az eucharisztia liturgiája

⁵² Vö. TALLEY, Thomas J.: *Le origini...*, 57–58.

⁵³ CONYBEARE, M. A. (ed.): *Rituale armenorum*, 522–523.

⁵⁴ Lásd 2 fejezet.

⁵⁵ Vö. BAUMSTARK, Anton: *Nocturna laus. Typen frühchristlicher Vigilienfeier und ihr Fortleben vor allem im römischen und monastischen Ritus*, 39.

következett⁵⁶ az azt bevezető szentírási szakaszokkal: 1Kor 15,1–11 és Mt 28,1–20. A liturgikus ünnep végén az *Anastasis*-hoz vonultak, ahol az üres sír előtt felolvasták a Jézus feltámadásáról szóló részt. Bár feltételezhetően minden olvasmány előtt elimádkoztak egy zsoltárt vagy kantikumot⁵⁷, ezek közül azonban csak a 118. zsoltár, valamint a Kiv 15-ben és a Dán 3-ban található kantikum kerül említésre.

A kereszténység és a zsidóság szoros kapcsolata nyilvánvaló az első évszázadokban, hiszen az első keresztények magukkal viszik zsidó hagyományukat keresztény közösségükbe is. Ezek a hagyományok a liturgia terén is érvényesülnek. A Szentírás olvasása liturgikus ünneplés keretében már a zsidóságban is létezett. A *Tefilà* már tartalmaz különféle olvasmányos struktúrákat, melyeket a szombatokon olvastak. Ezekben nem csupán a Tóra olvasását találjuk, hanem a prófétákat és a történeti írásokat is. A zsoltárok imádkozása is nagyon gyakori volt. A Szentírásnak e szeretete hat majd a keresztény közösségekre is.

Az év legfontosabb ünnepe a Húsvét volt, mivel ennek alapítása Istenre vezethető vissza. Az egyik első leírást a zsidó Húsvét ünneplésére vonatkozóan a Kiv 12-ben találhatjuk meg, mely ősi hagyományból származik. E szakasz teológiája a következő meghatározásokkal fejezhető ki: kiválasztás – hűség – szövetség – megváltás. A Húsvét megünneplésének parancsa a zsidókat néppé tevő cselekedet, s igazán ettől a pillanattól hívható a zsidóság a szó szoros értelmében népnek. Ezen a ponton jelenik meg a Ter 1 szakasza, mely kapcsolatban marad a Húsvétal a keresztény liturgiában is. A Targum négy éjszakaról szóló énekében négy utalást találunk olyan bibliai eseményekre, melyekről megemlékeznek a zsidók Húsvét éjszakáján. Ezek a világ teremtése, Izsák feláldozása, az egyiptomi elsőszülöttek halála és a Messiás eljövetele. Az első három szöveg ezek közül megjelenik majd a keresztény Húsvét ünneplésében. Megtalálható a Kiv 14 felolvasása is, mint tanúbizonyság a Húsvét értelmének újragondolásáról. Ez az új felfogás most már a nép vonulását helyezi előtérbe, szemben a régi elgondolással, mely Jahve átvonulását hangsúlyozta.

Az első keresztény források a II. század közepéről származnak. A szentírási szakaszok szerepéről a húsvéti liturgikus ünneplések során elsősorban a *Didascalia Apostolorum* és a *Constitutiones Apostolorum* szól. Konkrétan megnevezett szentírási szakaszokat először Szárdeszi Meliton húsvéti homíliájában és az Anonymus Quartodecimanus-ként említett szerző húsvéti homíliájában találunk. Mindketten a Kiv 12 szakaszt olvassák és magyarázzák. A III. század-

⁵⁶ Vö. TALLEY, Thomas J.: *Le origini dell'anno liturgico*, 57.

⁵⁷ Vö. BAUMSTARK, Anton: *Nocturna...*, 39.

ből Órigenész két homíliaként számon tartott műve nyújt adatokat, bár elképzelhető, hogy műfaját tekintve ezek nem homíliák, hanem inkább bibliai kommentárok. Ennek ellenére mindkettő jelentős, mert megmutatja a kapcsolatot a keresztény Húsvét és a Kiv 12 szentírási szakasz között.

A IV–V. században az éves Húsvét ünnepe egyre inkább kibontakozik. Az atyák írásaiban utalást találunk az ünnepelt titok egységére (halál és feltámadás), de a Kiv 12 ószövetségi szakasz jelentőségére is. Megjelennek a húsvéti vigília első olvasmány-rendszerei. Ezek közül az egyik első teljes rendszer a jeruzsálemi szisztéma. Jeruzsálem liturgiájából ismerjük a liturgikus ünneplés szerkezetét és a konkrét olvasmányokat, melyeket felolvastak a húsvéti liturgia során. Az örmény lecionárium 12 ószövetségi olvasmányt sorol fel. Valószínűleg minden egyes olvasmányt térdre borulás és könyörgés követett, s mindegyiket megelőzte egyes zsoltárok imádkozása. Az újszövetségi szakaszokat az újonnan megkereszteltek templomba való bevonulása után olvasták fel. Jelen források a legfontosabbak abból a szempontból, hogy a zsidóságból erednek, de átmennek a keresztény használatba is, s később jelentős befolyással bírtak a római liturgiára is.

ÉLETRAJZI ADATOK: a szerző 1977-ben született, a Szombathelyi Egyházmegye lelkipásztora. 2002-be szentelték pappá Szombathelyen. Szaklicenciátust 2004-ben szerzett liturgikából a római Pápai Liturgikus Intézetben. Jelenleg az ottawai Szent Pál Egyetem doktorandusz hallgatója. (kurnyek.robert@martinus.hu)

*„Adj nekem, jóságos Jézusom, Téged megértő értelmet, Téged átélő érzelmet,
Hozzád siető lelket, irántad buzgó bensőséget, Rád bukkanó bölcsességet,
Téged felismerő világosságot, Érted égő szeretetet, Benned élő szívet,
Téged dicséző tetteket, a Te szavaidra hallgató fület,
a Te szépségedet szemlélő szemet, a Te fölségedet magasztaló nyelvet,
Neked kedves életmódot, a Tőled küldött bajokat elviselő békességet,
Hozzád vágyó hű kitartást, és adj, Jézusom, boldog halált!
Jutalmazz jelenléteddel, fényes feltámadással,
és az örökké boldog életben add jutalmul magadat! Ámen.“*
(SZENT BENEDEK MINDENNAPI IMÁDSÁGA)

PALLAI BÉLA

A bizánci egyház liturgikus ruhái

BEVEZETÉS

Minden vallásnak megvan a maga szertartásaihoz szükséges ruhatára, amely a saját történelme során alakult ki és rendeltetéséhez méltó jelentőséggel bír. Saját előírási szabályzat határozza meg, ki, mikor, hol, hogyan viselheti. Már az ősi pogány vallások is kultuszkörük hagyományos ruháit viselték.¹ Az ószövetségi papi öltözetek úgy jelennek meg, mint egyfajta isteni intézmények, a megszabott aprólékos részletekkel, melyeket Mózes törvénye írt elő (Lev 16,4,13; Kiv 28; Lev 8,7–9; Sir 45,8–12).² Másrészt pedig külsőleg is kifejezik a klerikusok különleges helyzetét egy közösségben, amelyben a klerikusok ezeket megkülönböztető, esetenként hatalmi jelként is viselik, olykor még a mindennapi életben is; egyfajta hivatali kosztümmé váltak, ami más, mint a laikusi, civil viselet, mind formailag, mind színben egyaránt.³ Mint szent, papi ruhák, egyfajta erőteljes benyomást keltenek a hívőkre is, tiszteletadást és méltóságot sugallva azok viselői iránt, ünnepi légkört sugároznak. Sőt, a vallásos kultusz lelki szépségének fokozásához is hozzájárulnak, gazdag szimbolikával teszik ünnepélyesebbé a szent cselekmények végzését. Liturgikus ruhán tehát azt a speciális öltözetet értjük, amelyek az oltárszolgálathoz szükségesek a nyilvános szent cselekmények idején, ez „az istentiszteleten szolgálók hivatalos ruházata”,⁴ viselete. A két tüdővel lélegző egyetemes egyház⁵ sok közös vonása és felbecsülhetetlen értékeik gazdag történelmi múltja, ezek feltárása mindig időszerű és a tudatosítás szempontjából is feltétlenül fontos. Kelet és

¹ A pogány papság viseletére Ovidius, Vergilius és Tibullus munkáiban találunk utalásokat.

² „Az Ószövetség főpapjának öltözéke a papi ruha fölött sötétkék köntös volt, melyet arany csengőcskék és gránátalmák szegélyeztek; ezen volt az efod, melyet több színű öv fogott össze, erre erősítették a melltáskát. A főpap fejét szalag övezte; közepén a homlokdíszre (korona) rá volt írva: Jahve szent. TIMKÓ, I., *Az egyházi ruhák története 1, Ószövetség*, jegyzet; TIMKÓ, I., *Az egyházi ruhák története 2, Ószövetség*, jegyzet.

³ Vö.: BERGER, R., *Lelkipásztori liturgikus lexikon*, Budapest 2008, 299.

⁴ BERGER, *op. cit.*, 299.

⁵ „Az egyháznak mindkét tüdejével lélegeznie kell” – írta II. János Pál pápa *Ut unum sint* kezdetű enciklikájában a keleti egyházakkal kapcsolatban. II. János Pál pápa továbbá az *Oriente Lumen – Kelet világossága* – című, 1995. május 2-án kelt apostoli levelében, amely kimondja, hogy az „Egyház két tüdővel lélegzik”, ez a két „tüdő” a keresztény Kelet és Nyugat. A cél a két egyházrész kölcsönös megértése, egységben való növekedése.

Nyugat értékei csokorként díszítik az Egyház ünnepeit, valamint hétköznapjait. De ezen belül még szorosabbra kell vonnunk a magyarázatot, hisz Kelet vallási sokszínűsége nagyon tág fejezet lenne. Ezért csak a bizánci egyház területén maradványok most szemügyre a szakrális téren használt ruhaviseletet.

A LITURGIKUS RUHÁKRÓL ÁLTALÁBAN

Szakrális közegben, ha konkrétan egy liturgián⁶ veszünk részt és megszentelt helyre, templomba⁷ lépünk, úgy illik, hogy a helynek megfelelő ruhát (Mt 22, 11–12) öltünk magunkra, illő és a mennyei viselethez igazított öltözetben jelenjünk meg. Ez a profán jellegtől való másság egyfajta különbséget jelent a vezető és vezetettek, a szent cselekmények végzője és a vallást gyakorló hívő között is. A különféle meghatározott alkalmakra a Liturgia, illetve más egyházi szolgálatok, szent cselekmények és szertartások végzésekor csak a szent szolgálatot végző egyházi személyek jogosultak magukra öltetni a liturgikus ruhákat. Ezek az öltözetek különleges módon illetik meg azok viselőit, s csak fontos okok esetén megengedett annak világi öltözettel való fel- és lecserélése,⁸ vagy más egyházak – talán ugyanolyan jelentéssel bíró – ruháinak viselése. Ezt egyházi törvény írja elő, s hangsúlyozottan figyelmeztet az attól való eltérés veszélyeire.⁹ A liturgikus ruha viselőjének helyét is jelzi a liturgián.¹⁰

A kereszténységben a katekumenek hétköznapi ruhában érkeztek a keresztségre, ahol annak felvétele után fehér sztiháriot kaptak, a tisztaság szim-

⁶ A továbbiakban a *Liturgia* szót nagy kezdőbetűvel írva a bizánci egyház szóhasználata szerint szorosabb értelemben, a legszentebb istentisztelet kifejezésére használom, kifejezve ezzel a Szent Liturgia elsőbrendűségét. Amikor a liturgia szó kis kezdőbetűvel jelenik meg, tágabb értelemben használom, beleértve az egyház összes hivatalos szertartását. Vö. IVANCSÓ, I., *Görög katolikus liturgikus kislexikon*, Nyíregyháza 1997, 37.

⁷ „Az istentiszteletek végzésére elkülönített hely, melyet Isten különleges módon való jelenlétére megszentel”. Lásd: IVANCSÓ, *Görög katolikus liturgikus kislexikon*, 55.

⁸ *Katolikus lexikon* IV., Bp. 1933, 118.

⁹ „A CCEO arról is szól, hogy a Szent Liturgia bemutatása előtt az áldozópapok által végzendő imádságokat, az eucharisztikus böjt megtartását, a liturgikus ruhákat, a bemutatás idejét és helyét, valamint minden más hasonló dolgot minden egyes sajátjogú egyház részleges jogában szabályozott módon kell megtartani. (...) A *Liturgikus Instrukció* ezt pontosan meghatározva mondja ki: „sok keleti katolikus egyház ezen a területen olyan, silány minőségű, inkább közönségesebb, saját hagyományuk kívánalmaitól és jelentőségétől idegen nyugati hatásoknak lett alávetve. A hibridizmus és a szertartások belső ellentmondásainak elkerülésére lényeges feladat a saját szokások szerves visszanyerése. A tér, a képek, a liturgikus ruhák és a berendezések fölötti rendelkezéseket nem lehet rábízni egyes személyek vagy csoportok ízlésére, hanem ezeknek meg kell felelniük a szertartások belső követelményeinek, és egymáshoz is szervesen kell illeszkedniük”. Lásd: SALACHAS, D. – GALLARO, G., „A Keleti Katolikus Egyházak Liturgikus Instrukciója”, in *Athanasiana* 16 (2003).

¹⁰ Vö. IVANCSÓ, I., *A magyar görögkatolikuság körlevélben közölt liturgikus rendelkezéseinek forrásgyűjteménye*, Nyíregyháza 1998, 72.

bólumát, a feltámadt Krisztus jelképét. Később az ikonográfiában Krisztus is sztiháronban jelenik meg a feltámadás és a színeváltozás jeleneteiben. Egyes aliturgikus ruhadarabok, mint például a reverenda színének változtatása a török időkre megy vissza. A keresztény klérus alázatát ellensúlyozva, különféle csillogó, rikító, feltűnő színű reverendák láttak napvilágot. A török elnyomás alól megszabadult bizánci egyház felhagyott a színes reverendahasználattal, amit az orosz, szláv klérus továbbra – a mai napig is – megtartott. A görögök-nél találkozunk krémszínű, szürke, sárgás, bronzszínű, bézs színekkel, ez talán a trópusi éghajlat, egyenlítői, mediterrán égövvel magyarázható.

A LITURGIKUS RUHÁK SZÍNE

A liturgikus ruhák kezdetben mindig fehérek voltak, később három liturgikus alapszín használata vált gyakorlattá: a bíborvörös, az arany és a világos.¹¹ Keleten az örmény rítus az, ahol elsőként váltják fel a diakónusi fehér sztiháront vörös dalmatikára, a Szentlelket jelképezve ezzel. Innen veszi az ihletést a bizánci egyház, és bevezeti a dalmatikát. A római rítus megőrzi a fehér sztiháront (alba) és ehhez társítja a színes dalmatikát. A szlávok már festik a papi sztiháront is, hozzáigazítva a felonion színéhez, ami idegen maradt más rítusok számára. Nagy többsége a hívő közösségeknek az egyházi kórusok tagjait is különböző színű sztiháronba öltöztetik, úgy Keleten, mind Nyugaton. Említésre méltó még a román ortodox egyház gyakorlata, mi szerint a nagycsütörtöki kínszenvedési evangélium olvasásakor a ruhatárban létező teljes szín-skálában pompázó ruhákat felveszi a pap, kezdve a legvilágosabbtól egészen a legsötétebbig. A **fehér** az öröm jele (Jel 3,5), az ártatlanság és a papi tisztaság szimbóluma, amely analóg az angyalok és a szentek öltözkéivel (Jel 8,14). Húsvétkor, fényes héten,¹² húsvéti időben, az Úr ünnepein, nem vértanú szentek ünnepein, zarándoklaton, a testnélküli angyalok, az Istenszülő ünnepein viselendők.¹³ A **bíborvörös, bordó, piros** a szeretet színe, a vértanúk vérére jelképező szín. Nagyböjtben és más böjti alkalmakkor, a vértanúk ünnepein, Pünkösdkor (amikor a lángnyelvek alakjában megjelenő Szentlelket jelképezi), az Úr szenvedésének ünnepein hordják. A **zöld** (annak minden árnyalatában) a tavasz, reménység, a fiatalság¹⁴ jele. Szokás Virágvasárnap, Pünkösdkor és a Szentháromság ünnepén viselni, ezenfelül az aszkéták és Istenért balgagat szentek emléknapjain. A **kék** az ég és a vízre emlékeztet, és az élet forrá-

¹¹ Vö.: IVANCSÓ, *Görög katolikus liturgikus kislexikon*, 51.

¹² Ilyenkor még a temetési szertartást is fehérben, sőt teljes liturgikus díszben végzi a pap.

¹³ Vö. A Gör. Szert. Kath. Egyház *ünnepeinek értelmezése*, Eger 1878, 58.

¹⁴ DUMEA, C., *Simboluri liturgice*, Iași 1995, 55.

sát szimbolizálja. Az Istenszülő ünnepein, Paraklison, esetleg Vízkeresztkor használatos. A világoskéket az angyalok és az Istenszülő ünnepein, a sötétkéket böjtben is lehet viselni.¹⁵ A **fekete** a gyász szimbóluma. Gyászmiséken, egyes helyeken nagyböjtben, temetés előestéjén, temetéskor, Nagypénteken lehet hordani. Egyes helyeken a nagyböjt szombatjain és nagyböjtre eső ünnepeken is feketét visel az oltár szolgálatát teljesítő, lehetőleg arany/aranyozott szegéllyel. Manapság – talán divat hatására – elterjedt a teljes liturgikus dísz feketében történő tévesen alkalmazott kialakítása, fekete sztihárionnal együtt. Az **arany** szín a gazdagságot, a királyi dicsőséget jelzi, és emelkedettebbé teszi az ünneplést. A narancssárga helyenként az Apostolok böjtjén, valamint máskor a Főapostolok ünnepétől egészen Úrszínváltásig használatos. A **viola** színű ruhát Jézus körülmetélése ünnepén, Karácsony és Vízkereszt előestéin, a Szent Kereszt ünnepein, húshagyó, vajhagyó és a Karácsonyt megelőző két vasárnapon, vajhagyó szombaton, a nagyböjt s a többi időszak böjtök hétköznapjain, Keresztelő Szent János fejevétele s fejének megtalálása ünnepein kell viselni.¹⁶ A böjt idején viselt ruhák színe helyenként változik (bíborvörös, bordó, piros, fekete), a nagyböjtre és a Nagyhétre érvényes szent szomorúság és bánat színei az egész világ és a természet gyászát hangsúlyozzák.

A DIAKÓNUS LITURGIKUS ÖLTÖZETE A BIZÁNCI EGYHÁZBAN

A *sztiháron* hosszú, keskeny, ingszerű, bő ujjú, az egész testet betakaró, nyaknál szorosan zárt, egészen bokáig érő, vászonból vagy selyemből¹⁷ készült köntös.¹⁸ Lehet: egyszerű, hímzett, csipkézett, különféle díszelemekkel ellátott. Görögül: *στοιχάριον* vagy *στυχάριον*, jelentése lépést tenni. Viselője szabályszerűen, pontosan, mérték szerint jár el az isteni szolgálatok végzésekor. Ha a *στοιχάριον*, *στέιχω* „sorolni, elrendezni” jelentést nézzük, a diakónus az aki elsorolja az ekténiákat.¹⁹ A fehér szín az isteni világosság ragyogását, a redők

¹⁵ Megjegyzendő, hogy a magyar görög katolikus egyház által kiadott 1918-as *Szertartási Utasításban* megjelent általános rendelkezés – igaz csak zárójelben – a bizánci egyház gyakorlatára vonatkozóan kijelenti, hogy „a kék és a sárga nem egyházi szín”. Vö. *Utasítás a nyilvános istentiszteletek végzésére a hajdúdorogi egyházmegye számára az 1918. évre*, Nyíregyháza 1917, 8.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Vö. IVANCSÓ, *Görög katolikus liturgikus kislexikon*, 53.

¹⁸ A diakónusi ruha több, mint ing. A köntös szimbolikus jelentésében szorosabban kötődik a Teremtés könyvének 37. fejezetében szereplő köntöshöz, amit József atyjától kap, ami tarka, de többféle színű dolog is lehetett. Tény, hogy előképként a kecskegida vérével átitatott köntös az egyházaatyák szerint tökéletlen módon jelképezi Krisztus szenvedését, aki már saját vérével színezi köntösét. Vö. OROSZ, A., *A görög atyák bibliája korabeli elemzésekkel*, I. kötet, *A teremtés könyve*, Nyíregyháza 2000, 286.

¹⁹ Vö. CIREȘANU, B., *Tezaurul liturgic al Sfintei Biserici creștine ortodoxe de Răsărit*, București 1911, 418.

a Krisztus oldalából kifolyó vért és vizet szimbolizálják. Ugyanakkor a gyolcsot, amely Krisztus testét fedte sírbatételkor (Mt 27,59; Mk 16,46; Lk 23,53; Jn 19,40), de a Tábor hegyi (Mk 9,3) világosságát is.²⁰

Az *orácion* (οράριον) a diakónus rendi jelvénye. Az elnevezés a görög ὄραση (látni), ορατός (látható) szavakból eredhet, mert azok, akik oráciont hordtak, megemlékeztek mindarról, ami a szent helyen, a templomban történt. Ezzel a „kendővel” jelzi a diakónus mikor kell áment mondani.²¹ Amikor fennhangon énekel, homlokmagasságba emeli, figyelmeztet, hogy a hívek vele együtt imádkoznak, végezetül a bal karjára engedi le.²² Utalás arra a vászonkendőre is, amelyet a diakónus a vállán tartott, az áldozásra közeledő keresztények szájának megtörlésére. Aranyszájú Szent János szerint az orácion hasonló az angyalok szárnyához, és a szolgálatvégzők felkészültségét jelenti, mellyel Isten akaratát teljesítik. Tesszaloniki Szent Simeon megjegyzi: „az orácion az angyalok láthatatlan természetét jelenti, és a vállon való átvetése azok szárnyait jelzi», ezért van ráírva az angyalok háromszor szent éneke: Szent, Szent, Szent a Seregek Ura (Iz 6,3)”.²³ A Szent Liturgiában, a Miatyánk közben a diakónus kereszt alakba²⁴ fonja magára az oráciont, jelezve, hogy az a magasztos pillanat közeledik, amikor szeplőtelen lélekkel, tisztán és a szentséghez méltó félelemmel, a Szent Titkok fölött tanúsított lelkülettel kell közeledni.²⁵

A *kézelők* (τὰ ?πιμανίκια) jelentése „a csuklóra rá”, mint mandzsetták, fűzős, zsinóros védők fogják össze a reverendának a bő ujjait, hogy a kezek szabadságát, rugalmas használatát biztosítsák ezáltal. Nem keverendő össze a nyugati egyház manipulálásával, ebből ugyanis csak egy van, övön hordták vagy bal kézen tartották.²⁶ Egyesek szerint a sztiháciont díszítő ujjvégi hímzésekéből váltak le,²⁷ miután ezeket levágták, külön formát nyertek, ezáltal külön ruhadarabbá is váltak. A kézelők Isten hatalmát jelentik, amely megerősíti a szent cselekedeteket végzőket, utalnak Krisztus megkötözésére, ahol a zsinórok (melyekkel csuklóra szorítják a kézelőt) a Krisztus oldalából kifolyó vér jelképei.

²⁰ Tesszaloniki Szent Simeon: „Krisztus isteni ragyogó világosságát, mely az ő szent színében való átváltozásakor mutatkozott meg a Tábor hegyén és ruhája fehér lett, mint a fény, másrészt a papi élet tisztaságát, amint az kiderül az öltözködési imákból. Az ima szövege nem az öltözködés jelentését, hanem inkább azt a befedést fejezi ki, mely a hibátlanság, a vétek nélküiség gazdagságát és az élet tisztaságát jelzi, arra az időre, amíg a szolgálat tart”. Vö. CIREȘANU, *op. cit.*, 623.

²¹ VINTILESCU, P., *Liturgiherul explicat*, București 1972, 100.

²² Vö. BRANIȘTE, E., – NIȚOIU, G., – NEDA, G., *Liturgica teoretică*, București 2002, 126–127.

²³ Vö. BRAUN, J., „Die liturgische Gewandung und die Riten des Ostens”, in *Katholische Blätter*, Freiburg im Breisgau 1900, 174; CIREȘANU, *op. cit.*, 640; BRANIȘTE, E., *Liturgica generală cu noțiuni de artă bisericască*, București 1985, 517; TESALONICULUI, S., *Despre Sfânta Liturghie*, cap. 81 (trad. rom. 91.). Lásd: BRANIȘTE, *op. cit.*, 517.

²⁴ BRAUN, J., *Handbuch der Paramentik*, Freiburg im Breisgau 1912, 281.

²⁵ Vö. CIREȘANU, *op. cit.*, 640.

²⁶ Vö. MIHÁLYFI, Á., *A nyilvános Istentisztelet*, Budapest 1916, 268–269.

²⁷ Vö. BERGER, *op. cit.*, 11.

Az áldozópap liturgikus viselete a bizánci egyházban: a sztiháron, az epitrakelion,²⁸ az öv, a kézelők, a felonion.²⁹ Ezeket a pap a reverendára veszi fel. A papi sztiháron, a szerpapokéval ellentétben, vékonyabb, ingszerű, alsó ruha, nem pedig felső, nem annyira látványos.³⁰ Legjobban a latin egyház albájához hasonlít. Neve is mutatja, hogy a riza (риза), tehát a felonion alá kell felvenni.³¹ Gyapjúból, gyapotból vagy selyemből készül, de vászon sztiháron is létezik.³² A fehér vászomból készült inget a tehetősebb ókoriak alul pajzs alakú színes díszekkel ékesítették, ennek helyébe került később a csipke.³³ Innen ered a bizánci egyházban elterjedt, a sztiháron alsó részét arasznyi sávban, a felonion anyagából készült, kereszttel hímzett díszítő sáv. A járás megkönnyítése céljából két oldalt, lent, kivágás van. Deréktájra úgyszintén nyílás kerül, aminek gyakorlati célja van, a zseb és az öv miatt. Nyaki részen, elöl zsinór, kapocs vagy cipzár használatos. Az ujjai szűkebbek, amit a végére erősített zsinórral szorítanak csuklóra.³⁴ A pap ezekkel a szavakkal ölti magára a sztiháront: „Örvendezzen lelkem az én Istenemben, mert az üdvösség ruházatába öltöztetett és az igazság öltözetével környezett meg engem, mint koronával felékesített vőlegényt és mint függőivel felcsinosított menyasszonyt”.³⁵ Ez az üdvtörténeti jelentőséggel bíró papi ruhadarab a szeráfi hatalmat ábrázolja.³⁶

Az „epitrakelion az áldozópapi rendet jelképező liturgikus ruha”,³⁷ ami átfogja a nyakat, széles szalagként, a vállról előre lehull, mellkason 15-15 cm-s sávban, mindkét végével arányosan térden alul ér. Mintegy a diakónusi oráron kettéhajtott, elöl szalagokkal, csatokkal vagy gombokkal összekötött változata ez. Egyes helyeken egy darabból álló, kb. 20 cm vastag,³⁸ nyakkendőszerű ornátus.³⁹ Anyaga megegyezik a liturgikus viselet anyagával, gazdagon díszített,

²⁸ Vö. BUZALIC – FARCAȘ – BUDA, *Tipicul bisericesc*, 406.

²⁹ Lásd: TAFT, R. – SCHULZ, H. J., *A bizánci liturgia*, Budapest 2005, 307. Lásd még: SOLOVEY, M. M., *The Byzantine Divine Liturgy*, Washington 1970, 116.

³⁰ *A templom, egyházi szerek, liturgikus ruhák az orosz orthodoxia rítusában*, 25.

³¹ *A templom, egyházi szerek, liturgikus ruhák az orosz orthodoxia rítusában*, 37.

³² MIHÁLYFI, *A nyilvános Istentisztelet*, 269.

³³ Vö. VAJK, É., *Majláth Ornátus, a budapesti Egyetemi templom kincsei*, Budapest 2002, 20.

³⁴ Vö. MÂNDIȚĂ, N., *Poarta raiului*, București 1998, 374.

³⁵ *Liturgikon* 102.

³⁶ Vö. TAFT – SCHULZ, *A bizánci liturgia*, 240.

³⁷ Vö. IVANCSÓ, *Görög katolikus liturgikus kislexikon*, 19; BRANIȘTE, E. – NIȚOIU, G. – NEDA, G., *Liturgica teoretică*, București 2002, 127. Lásd még: PARRY, K. – MELLING, D. J. – GRIFFITH, S. H. – HEALEY, J. R., *The Blackwell Dictionary of Eastern Christianity*, 1999, 182. Lásd még: SZEMERSZKY, J., „A görög egyház liturgikus ruhái és színei”, in *Keleti Egyház* 4 (1934) 120. Lásd még: *A templom, egyházi szerek, liturgikus ruhák az orosz orthodoxia rítusában*, 37. Lásd még: VÁRNAGY, A., *Liturgika*, Abaliget 1995, 540. Lásd még: BRANIȘTE, E. – NIȚOIU, G. – NEDA, G., *Liturgica teoretică*, București 2002, 127. Lásd még: ONASCH, K., *Liturgie und Kunst der Ostkirche in Stichworten*, Leipzig 1981, 136.

³⁸ MIHÁLYFI, *A nyilvános Istentisztelet*, 269.

³⁹ „Megkettőzött orár”, anyaga nincsen elvágva. Vö. *A templom, egyházi szerek, liturgikus ruhák az orosz orthodoxia rítusában*, 37. Lásd még: *Lexikon für die Theologie und Kirche* 6, Freiburg im Breisgau, 999.

keresztekkel,⁴⁰ hímzéssel, szentek ikonjaival és alul függő bojtokban⁴¹ végződik, aminek a rojtjai azoknak a híveknek a lelkeit jelzik, akik az áldozópapra vannak bízva.⁴² Elöl két paszománttal jelzett különálló vízszintes csík látható, melyek között, ha az epitrakelion egy darabból van varrva, egy, ha két darabból, akkor kettő kereszt található, a felső paszománt térd alatti,⁴³ és a papi rangot jelenti. Az orárionból kifejlődött epitrakelion jelzi, hogy a pap ennek viselésével nem mentes a diakonusként ráruházott szolgálat alól, sőt minden liturgikus szolgálatnál viselnie kell.⁴⁴ Tesszaloniki Simeon tanácsa az, hogy ha nincs kéznél epitrakelion, akkor az övet kell nyakába vennie a papnak, s legrosszabb esetben egy zsinórt vagy kötelet, de semmiképp ne végezzen liturgikus papi feladatot epitrakelion nélkül. De ezeket a „kényszer eszközöket” később nem használhatja világi dolgokra.⁴⁵ Mivel nyakban hordott ruhadarabról van szó, a papság mint Krisztus édes igája (Vö. Mt 11,29–30) nehezedik súlyként a papra. Legfőképp azt az isteni kegyelmet szimbolizálja, amiben a szenteléskor részesül. Ez minden alkalommal eszébe kell jusson, amikor megcsókolja az epitrakelion nyaki részén lévő keresztet, áldást ad a szent ruhadarabra s ezt imádkozva magára veszi: „Áldott az Isten, ki kegyelmét kiöntötte papjaira, mint fejre a kenetet, mely lefoly a szakállra, Áron szakállára, mely lefoly ruhája széleire”.⁴⁶ Ezenkívül eszünkbe juttatja azt a kötelet, mellyel Krisztust a szenvedés éjszakáján megkötötték, jobb vállra eső szára a nádszálat, bal vállra eső szára pedig a kínszenvedés keresztjét.

Az *öv* (η ζώνη) nem egy közönséges bőrvö vagy fonott fonal, hanem „az a négy-öt ujjnyi széles ruhadarab,⁴⁷ amellyel a teljes liturgikus dísz magára öltő áldozópap vagy püspök”⁴⁸ deréktájon köti át a sztihároniont és az epitrakeliont, hogy azt minél jobban a testhez szorítsa,⁴⁹ illetve ne akadályozza a mozgásban.

⁴⁰ Az epitrakelionon hét kereszt van. Vö. PARENTI, S., *Liturgia delle ore italo-bizantina*, Città del Vaticano 2001, 280. Lásd még: VÁRNAGY, *Liturgika*, 540. Lásd még: PILTZ, E., „Liturgische Gewänder im byzantinischen Ritus”, in *Byzantinoslavica*, Prague 2009, 256.

⁴¹ Vö. MIHÁLYFI, *A nyilvános Istentisztelet*, 270. Lásd még: *The new schaff-herzog religious encyclopedia* 172.

⁴² Vö. VINTILESCU, P., *Liturghierul explicat*, București 1972, 106.

⁴³ FARRUGIA, E. G., *Dizionario enciclopedico dell'oriente cristiano*, Roma 2000, 277.

⁴⁴ BUZALIC, A. – FARCAȘ, C. – BUDA, B. V., *Tipicul bisericesc*, Târgu Lăpuș 2007, 406. Lásd még: MIHÁLYFI, *A nyilvános Istentisztelet*, 269.

⁴⁵ Vö. VINTILESCU, *Liturghierul explicat*, 105.

⁴⁶ *Liturgikon* 102.

⁴⁷ A négy-öt ujjnyi (tenyérnyi) szélességet és deréknyi hosszúságot, ezek arányát különböző méretben határozzák meg a liturgikus szerzők: „1/2 m hosszú és 6-8 cm széles”, vö. BRANIȘTE, *Liturgica generală cu noțiuni de artă bisericească*, 523. „5 centiméter széles”, vö. MIHÁLYFI, *A nyilvános Istentisztelet*, 270. Máshol „1 méter hosszú és kb. 6-7 cm széles”, vö. PILTZ, *Liturgische Gewänder im byzantinischen Ritus in Byzantinoslavica*, 253.

⁴⁸ IVANCSÓ, *Görög katolikus liturgikus kislexikon*, 45.

⁴⁹ Az öltözködésnél alkalmazott sorrenddel kapcsolatban az 1920-as magyarországi *Liturgikon* az öv felvételét az epitrakelion elé helyezi, ami csupán nyomdai hiba lehet, mert épp a prakti-

Az övet mint papi ruhát ugyanezzel az elnevezéssel az ószövetségi papság ruhái között is megtaláljuk (vö. Kiv 28,8; 28,39; 28,40; 39,5; 39,29).⁵⁰ Izaiás prófétánál szimbolikus jelentésű utalást (Iz 11,5) kapunk ezzel kapcsolatban, és a Jelenések könyvében leírt látomásban az Emberfia öltözetének ruhakellékeként is szerepel. Tesszaloniki Simeon amikor a papi és főpapi ruhák közé sorolja az övet, szimbolikus jellemezi: „a főpapnak Istentől kapott hatalmát testesíti meg, és ugyanakkor a szolgálat kötelességét, mert aki szolgál, az fölöveztetik, ezért az öv arra a kendőre is emlékeztet, melyet a Megváltó felkötött a Vacsora estéjén, amikor megmutatva alázatosságát, megmosta tanítványainak lábát”.⁵¹ Körülövezi magát vele a pap, jelezve az érzékek megfékezését és az uralkodást azok felett: „Áldott az Isten, ki körülvelt engem erősséggel és feddhetetlenné tette utamat, ki olyanokká tette lábaimat, mint a szarvasokéi és magas helyre állított engem”.⁵² „A lelki erősséget és az Isten szolgálatára való készséget jelképezi”,⁵³ Krisztus uralkodói fenségét, ami a papra vetítve a szolgálathoz szükséges hatalmat és méltóságot jelenti.⁵⁴

A *kézelők*, hasonlóan a sztihárióhoz, ugyanúgy megtalálhatók az egyházi rend mindhárom fokozatának ruhakellékei között. A pap, hasonlóképpen, mint a püspök, a sztiháriójának ujjait fogja össze és köti szorosra vele, a kezek szabadságát, rugalmas használatát biztosítva ezáltal.

A pap *felonionja* (φαιλόνης, φαιλόνια) az áldozópap szertartási palástja, amelyet felső ruhaként a többi ornátus fölé vesz.⁵⁵ Szent Liturgián és egyes szertartásokon, mint például keresztelés, házasságkötés, temetés, körmenetek alkalmával, processzió, kötelező a használata. „Isten házáat” jelképezi, melybe a pap az összes keresztény erénnyel lép be. Szláv területen alakjára nézve, elől a nyaki részen nincs elvágva, csak a fejnek van helye kibújni rajta, elől – hogy a kezek mozgását könnyebbé tegye – rövidebb, hátul pedig tarkónál magasított, merev állású. Rendszerint kúp alakú,⁵⁶ hátul földig, bokáig ér. Oldalt teljesen kivágott, nincs külön gallérja.⁵⁷ Körös-körül paszománttal szegélyezett, hátoldala keresztel vagy hímzett ikonnal díszített. A görög pap felonionja rendszerint harang alakú, elől is földig ér, „brokátból készül, a nyaknál csat kapcsolja össze”.⁵⁸

kus ok miatt, mind a sztiháriónt, mind pedig az epitrakeliont köti le vele az áldozópap. A Zsolozsmáskönyv szerint viszont a sorrend helyes. Lásd: *Dicsérjétek az Úr nevét! Görög szertartású katolikus ima- és énekeskönyv*, Miskolc 1938, 248.; Lásd még: KŐSZEGHY, *Magyar művelődéstörténeti lexikon*, 49.

⁵⁰ Vö. TIMKÓ, *Az egyházi ruhák története* 2, 39.

⁵¹ BRANIȘTE, *Liturgica generală cu noțiuni de artă bisericească*, 523–524.

⁵² *Liturgikon* 102.

⁵³ KŐSZEGHY, *Magyar művelődéstörténeti lexikon*, 49.

⁵⁴ Vö. VINTILESCU, *Liturgierul explicat*, 107.

⁵⁵ BUZALIC, A. – FARCAȘ, C. – BUDA, *Tipicul bisericesc*, 407

⁵⁶ PARENTI, *Liturgia delle ore italo-bizantina*, 281.

⁵⁷ Vö. VÁRNAGY, *Liturgika*, 540.

⁵⁸ IVANCSÓ, I., *A keleti liturgiák*, Nyíregyháza 2002, 107.

A hátkereszt arra emlékeztet, hogy Krisztus is magára vette a keresztet, és örök igazságot kifejezve, követésre kész teti papjait. Erre utal a felonion felöltésekor mondott imádság is: „Papjaid öltözzenek igazságba és a te szentjeid örvendezzenek, mindig, most és mindenkor s örökkön örökké. Ámen”.⁵⁹

Az *epigonátion*⁶⁰ (το επιγονάτιον) kb. 30 x 30 centiméteres négyszögletes, két sarkánál felfüggesztett, hímzett ikonokkal vagy kereszttel díszített, köröskörül paszománttal beszegett kemény lap, amelyet a Szent Liturgián az övre akasztva⁶¹ vagy a felonion fölött, a jobb térd irányában⁶² viselhet a pap mint püspöktől kapott kitüntetést. A nabedrednik viselhető vállon átvetve is, de akkor jobbról bal felé.⁶³ Azokról a csücskökről, melyekhez a felfüggesztés miatt nincs zsinór erősítve, bojtok csüngnek. A papi epigonátion hasonlít az urasági huszárok dísztarsolyához.

Az áldozópap *koronát* is viselhet, főpásztorától kapott kitüntetetés gyanánt, de ezen nincs kereszt. Eredetileg enchirionnak (το ενχειριον) nevezték, s kizárólag csak a püspök liturgikus díszje volt.⁶⁴ A papi korona is egy kör alakú talpazatra, kereszt alakban fektetett, két abroncsból álló, selyemmel borított, ikonokkal, gyöngyökkel és drágakövekkel kirakott fejdísz.⁶⁵

A püspök liturgikus ruhái a bizánci egyházban: sztiháron, epitrakelion, öv, kézelők, szakkosz, omoforion, epigonation, korona, mandíasz, szindon. Hasonló liturgikus ruhadarabokat ölt magára, mint a pap, még díszesebbeket. A püspöki sztiháront például egész hosszában vörös vagy sötét sávok díszítik. Az epitrakelionján nem kettő, hanem három csík található (érseknél egyenesen öt is). Epigonátionjára Krisztus-ikon kerül. Ha feloniont ölt magára, polisztavriont visel.

A *szakkosz* (σάκκος) a papi feloniont helyettesíti, dalmatikaszzerű, széles ujjú püspöki szertartási ruha.⁶⁶ Hasonlít az ószövetségi főpapi efodhoz, amely két, elől-hátul leomló félből állott, vállszalagokkal összekötve. A bizánci császárok is használták, csak rangos személy viselhetette,⁶⁷ ünnepélyes Liturgia közepette együtt mondta a hitvallást a főpappal.⁶⁸ Ez a sok kereszttel díszített,

⁵⁹ *Liturgikon* 102.

⁶⁰ Az epigonátion és a korona nem kifejezetten ruha, hanem inkább liturgikus dísz, de két okból is ide sorolom ezeket: 1. a liturgikus könyvek felsorolása hasonlóképpen ide sorolja; 2. nem egyszerű ékszerek, mint például a panágia, illetve gyűrű, hanem hasonló színű és anyagból készült megítisztelő jelvények.

⁶¹ Vö. IVANCSÓ, *Görög katolikus liturgikus kislexikon*, 19.

⁶² Vö. MIHÁLYFI, *A nyilvános Istentisztelet*, 270.

⁶³ Vö. *A templom, egyházi szerek, liturgikus ruhák az orosz orthodoxia rítusában*, 40.

⁶⁴ MIHÁLYFI, *A nyilvános Istentisztelet*, 270.

⁶⁵ Vö. IVANCSÓ, *Görög katolikus liturgikus kislexikon*, 34–35; MIHÁLYFI, *A nyilvános Istentisztelet*, 272.

⁶⁶ IVANCSÓ, *Görög katolikus liturgikus kislexikon*, 50.

⁶⁷ MĂNDIȚĂ, N., *Poarta raiului*, București 1998, 397.

⁶⁸ *A templom, egyházi szerek, liturgikus ruhák az orosz orthodoxia rítusában*, 39. Vö. Nagy Konstantin császár Makáriosz jeruzsálemi pátriárkának adományozott először szakkoszt, mintegy különle-

zsákszerű öltözet rövidebb a sztiháronnál. Az ujjak alatt mindkét oldalon 6-6, összesen 12 kis csengővel kötik össze, a legértékesebb selyemből készül, helyenként bársonyból. Bármennyire is ünnepélyes ruha, mégis az alázat jelképe marad, Krisztus szenvedéseire is utal, ugyanakkor az uralkodói jelleg is ki-domborodik, hisz minden püspök az örök főpapot jeleníti meg az egyházban.

„Az *omofor* a püspöki rend jelvénye. Széles, mindkét vállat befödő, elől-hátul a földig érő ruhadarab, amelyet csak a püspök viselhet, szertartások alkalmával”.⁶⁹ Két fajtája ismert: a kis és nagy omoforion. A püspök omoforionja⁷⁰ (ομοφόριον) a diakónus orárionja, amelynek az áldozópap előtt mindkét szarát párhuzamosan előre engedi, a püspök pedig még egyszer átveti a vállán, s elől-hátul arányosan lelóg, egészen a szakkosz aljáig ér. Az Y alakú, 3-5 méter hosszú és 25 cm széles selyemszövetet 5 keresztel díszítik, mindkét végénél csíkok jelzik a püspöki, érseki rangot. A nagy omoforion praktikusabb változata a kis omoforion, amely leginkább az epitrakelionhoz hasonlít, sokkal szélesebb és nincs összevarrva, összekötve, mint egy sál omlik le a püspök mellkasára. Három ikon is díszítheti, mellmagasságban mindkét száron, valamint a nyaki tarkó részen. A nagy omoforiont a Liturgia kezdetétől az evangéliumolvasás kezdetéig⁷¹ viseli a püspök, majd felcseréli a kis omoforionra. Ilyenkor egy áldozópap viszi azt a nagybemenet alkalmával.⁷² Nem helyes a nagy omoforionnak az egész Szentliturgia folyamán, megszakítás nélkül történő viselése.⁷³ A két vállon hordott omoforion az elveszett bárány jelképe, a Krisztus által megváltott emberi nemre utal, és jelentheti az elveszett bárány bőrét is.⁷⁴ A ruhán lévő keresztet nemcsak Krisztusnak a szenvedés óráin viselt keresztjét jelölik, hanem kifejezetten a Szent Lukács evangéliumának utasítását jelzik, miszerint „aki követni akar, tagadja meg magát, vegye fel keresztjét minden nap és úgy kövessen” (Lk 9,23).

Az *epigonation* itt a hit kardját szimbolizálja, ami a hitvédelem során bátor helytállást – a történelem tanúsága szerint kemény harcot – kíván annak viselőjétől, valamint Isten szavát is, amivel a püspök úgymond felfegyverzi magát.

ges tisztelet jeléül. Lásd: BRANIȘTE, E. – NIȚOIU, G., – NEDA, G., *Liturgica teoretică*, 129. Később a konstantinápolyi pátriárka is kapott ajándékba. Vö. MIHÁLYFI, *A nyilvános Istentisztelet*, 271. SZEMERSZKY, „A görög egyház liturgikus ruhái és színei”, 120.

⁶⁹ IVANCSÓ, *Görög katolikus liturgikus kislexikon*, 44.

⁷⁰ Vö. MIHÁLYFI, *A nyilvános Istentisztelet*, 271.

⁷¹ Tesszaloníki Simeon szerint a nagy omoforiont a Liturgiának csak egyes pillanataiban viseli a püspök, akkor, amikor Krisztust képviseli. Evangéliumolvasásra leemelik a válláról, jelezvén ezzel, hogy szolgálása megmarad, amit az evangéliumi élet szerint kell megélnie. Lásd: BRANIȘTE, E. – NIȚOIU, G., – NEDA, G., *Liturgica teoretică*, 129. Lásd még: DUMEA, *Simboluri liturgice*, 52.

⁷² Vö. MIHÁLYFI, *A nyilvános Istentisztelet*, 272.

⁷³ Vö. TAFT, R., *op. cit.*, 37.

⁷⁴ Lásd: VINTILESCU, *Litughierul explicat*, 111.

Krisztus feltámadását is jelzi, s ezért legtöbbször a feltámadás ikonját festik vagy hímezik valamelyik oldalára.

„A korona a királyi koronához hasonló fejdísz, amit a püspök istentiszteletek alkalmával visel”.⁷⁵ Abban különbözik a papi kitüntetésként viselt koronától, hogy kereszt van a tetején.⁷⁶ Ószövetségi elődje a főpapi fejdísz, melyet a Septuaginta kidaris-nak, a Vulgata pedig cidarisnak nevez, de részletesebb leírás nem található róla az ószövetségi könyvekben.⁷⁷ A korona királyi jelvény, a királyság és hatalom jele, de Krisztus töviskoronájára is emlékezteti a püspököt.

„A mandíász hosszú, egész, testet beborító, lila selyemből készült, sokrácú köpeny, amit a püspök a templomba bevonulva és onnan eltávozva visel”.⁷⁸ A püspök mandíásza (μανδύας) elől nyitott, hátul földig érő – olykor uszályként leomló – ujjnélküli palást. Viola, máskor vörös színű aranyozott, fehér sávokkal, legalább két, de négy ikon is díszítheti (mellkas tájékon és elől a sarkokon). Ezek közül a pajzsok⁷⁹ közül a felső kettő az ószövetségi törvény tábláit, az alsók az Ó- és Újszövetséget jelképezik. Ez utóbbi kettő csattal, kapocccsal, láncocskával történő összekötése jelzi a két szövetség kapcsolatát, amely Krisztus által lett eggyé. A paláston található csíkok a Krisztusból forraszó élő vizet (Vö. Jn 7,38) jelképezik, a tanítást, mely folyamatosan árad a főpaptól. A mandíász kezdetben császári ruhakellék volt amit az uralkodó adományozott a pátriárkának. De az is lehet, hogy a monasztikus rendből szentelődött püspök megtartotta s gazdagon díszítve viselte tovább.⁸⁰

A szindon vagy szündon⁸¹ (σινδών), bő, fehér vászonból készült ingszerű ruha, amelyet a templomszentelést végző püspök visel, különösen az oltárszentelésnél, hogy ünnepi öltözetét megkímélje az esetleges szennyeződésektől.⁸² Bár nevében és anyagában semmiben sem különbözik a hasonlóképpen megnevezett lenvászontól, illetve gyolcstól, ami a Krisztus holttestét bepólyált lepelre utal,⁸³ itt egészen más a jelentése és a szerepe. Formáját tekintve egy orvosi műtőköpenyhez hasonlít, hátul zsinórral kötik össze, ujjai a végeknél szorosán zártak, vagy ugyancsak zsinórral csuklóra szoríthatók. Színe hófehér, nyaki részére aranyozott paszománt kerül. Az oltármosás után ezt a ruhadarabot 7-8 cm csíkokra vágják fel s minden szentelésen részvevő áldozópap kap belőle, amit az ikonok sarkára tűznek vagy az evangéliumos könyvbe helyez-

⁷⁵ IVANCSÓ, *Görög katolikus liturgikus kislexikon*, 34.

⁷⁶ Vö. IVANCSÓ, *Görög katolikus liturgikus kislexikon*, 34–35; MIHÁLYFI, *A nyilvános Istentisztelet*, 272.

⁷⁷ TIMKÓ, *Az egyházi ruhák története* 1, 22–23.

⁷⁸ IVANCSÓ, *Görög katolikus liturgikus kislexikon*, 38.

⁷⁹ *A templom, egyházi szerek, liturgikus ruhák az orosz orthodoxia rítusában*, jegyzet, 50.

⁸⁰ Vö. *Ευχολογιον. Rituale Graecorum complectens Divinae Liturgiae, Officiorum, Sacramentorum, Consecrationum, Benedictionum, Funerum, Orationem... Juxta Ritum Orientalis Ecclesiae. Opera Jacobi Goar ... editio secunda Expurgata, accuratior*, Venetiis MDCCXXX, 495.

⁸¹ *Magyar Katolikus Lexikon*, <http://lexikon.katolikus.hu/S/sz%C3%BCndon.html>

⁸² IVANCSÓ, *Görög katolikus liturgikus kislexikon*, 52.

nek, esetleg ezzel kötik az oltárhoz a *katasztarkion*-t.⁸⁴ Sok helyen egyszerű fehér kötényt kötnek magukra a szentelő személyek, alkarjukra pedig ugyancsak fehér anyagból készült mandzsettavédőt húznak.

BEFEJEZÉS

A szent ruhákba történő beöltözés mindig ünnepélyes, felejthetetlen pillanat és azt a létező kapcsolatot tükrözi, amely a felszentelés szentségének megszentelő kegyelme és a kultikus megnyilvánulás konkrét formái között van. Innen származik az a megkülönböztetett gondozás is, melyet a szent szolgálatokhoz szükséges ruhák megkövetelnek, valamint a beöltözéshez szükséges előkészület megkíván. Minden alkalommal, amikor a ruhák felvételére kerül sor, a szolgálattevőnek tudnia és lelkében éreznie kell azt a mély jelentéstartalmat, amelyet ezek hordoznak.⁸⁵ Jézus példabeszédében kivetik a külső sötétségre azt az embert, aki nem megfelelő ruhában érkezett a menyegzőre. Sokak közmegegyőződése természetesnek tartja, hogy az élet különböző alkalmaihoz illő ruházatot kell viselni. Ennek formáit az adott korokban alakították ki, amit a későbbiekben megtartottak, elvetettek vagy módosítottak. Így érthető, hogy a mára kialakult forma hosszú évszázadok fejlődésének eredménye. Egy hímmzett ikon, egy gondosan megtervezett motívum, díszes felirat, vagy csak egy keresztbe varrt paszománt, az öltözködési imák, ünnepélyesebbé teszik a szent cselekményt. Mindezek szakralitásukkal nemcsak azok viselőit, de környezetüket is kiemelik a profán világból, még ha csak addig is, amíg egy szertartás, Szent Liturgia, liturgikus ténykedés zajlik. Ezért mindig megfelelő hangsúlyt kell helyezni – a kor vívmányait is figyelembe véve – arra a viseletre, amelyekbe az isteni titkokat kiszolgáltató papság öltözködik. Nem színházi divatbemutató, hanem igenis tudatos megjelenítése annak, hogyan lehet a szentet a földön kinyilvánítani.

ÉLETRAJZI ADATOK: A szerző Szatmárnémetiben, papi családban született 1974-ben. A teológiát Nyíregyházán, a Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskolán végezte, 2001-ben szentelték pappá Szinérváralján. Licenciátusi diplomáját 2010-ben Nyíregyházán, a GKHF-n szerezte. Jelenleg nagypeleskei görög katolikus parókus, a PPKE HTK doktorandusz hallgatója, két gyermek édesapja. (pallaibela@yahoo.com)

⁸³ VARGA, Zs. (szerk.), *Görög-magyar szótár az újszövetségi iratokhoz*, Budapest 1992, 867.

⁸⁴ Vö. <http://ro.orthodoxwiki.org/T%C3%A2rnosire>. Máshol a templomszentelést követően az apróra vágott *savanon*-ból minden résztvevő kap, mintegy antidór gyanánt. Vö. http://kwvestments.com/church_goods.html

⁸⁵ MĂNDIȚĂ, *Poarta raiului*, 374–382.

IRIS MARIA BLECKER-GUCZKI

A kicsinyek ajka

Kisgyermek a liturgiában

„Kisdedek és csecsemők szájával hirdeted dicséretedet ellenségeid előtt” (8. zsoltár). – „Hogyan? Magatokkal akarjátok vinni a gyereket a húsvéti vigíliára?” – Ilyet és hasonlókat hallottunk, ahogy közeledett a Húsvét. Még az ünnepi pillanatokban is szkeptikus pillantások szegeződtek ránk, amikor kétéves kislányunkkal együtt a húsvéti tűz mellett álltunk. – Mégis, amikor leányunk két és fél órával később, gyertyával és éneklapokkal a kezében boldogan sétált végig a templomon, sok barátságos pillantás követte. A hosszú húsvéti vigíliát ébren ünnepelte velünk: lenyűgözve nézett az égő húsvéti gyertya lángjába; az olvasmányok alatt nyugodtan megült az ölemben; érdeklődve figyelte két felnőtt megkeresztelését; az evangélium és misekánon alatt közöttünk állt, és az orgona játékára hangosan énekelte az „Alleluját”.

„LITURGIAKÉPES?”

Ez a tapasztalat is megerősíti, hogy a kisgyermek is „liturgiaképesek”. Éppen a gyermekeknek van éber érzékük a liturgiához: Szeretik a rituálét, az ismétlődő elemeket, a zenét és az éneket, az árnyék és a fény váltakozását, az egyszerű és átlátható „játékszabályokat”. A gyermekek a liturgiát a legjobb értelemben véve „szent játékként” élik meg (a kifejezés Romano Guardinitől származik 1918). Amíg a célirányos cselekvés egy más célra irányul, az értelmes tevékenység súlypontja a cselekvésen nyugszik. A liturgia szent játék: konkrét céltól mentes, maximálisan értelmes tevékenység. A gyermekek számára ez a dimenzió közvetlenül hozzáférhető – egy lényeges feltétel mellett: az istentiszteletet oly módon kell ünnepelni, hogy az számukra értelmes és minden érzékükkel közvetlenül megtapasztalható legyen. Kislányunkkal azt tapasztaltuk, hogy ez leginkább a normális vasárnapi misén sikerül neki. A „nagy Egyház” visszatérő, kézzelfogható szimbolikus cselekvései sokkal erősebben lenyűgözik, mint a túlságosan beszédes, „gügyögő” gyermek-katekézis vagy a falra vetített képek a „gyerekmisén”. Az egészen kis gyermekeknek tartott mise is sokkal inkább katekétikus tevékenység, mint cél nélküli, kézzelfogható ünneplés.

Amennyiben komolyan vesszük a II. Vatikáni Zsinat liturgiатеológiai kijelentéseit, amelyek alapján az egész Egyház a mindenkor összegyűlt közösség alakjában egyszerre alanya és hordozója is a liturgiának, úgy ide tartoznak a gyermekek és csecsemők is, akik egy-egy vasárnapi misén velünk együtt ünnepelnek és hordozzák az ünnepet.

A LITURGIA ALANYA

Lányunk kezdettől fogva jelen volt. Miután megéreztem, hogy a hasamban lévő gyermek reagál a zajokra és a zenére, egészen máshogy ünnepeltem az istentiszteletet: abban a tudatban, hogy ő is ott van, figyel, érez, velünk ünnepel. Ebben a vonatkozásban Teresa Bergerhez tudok csatlakozni: „Az apró, bennem növekvő embert az első pillanattól fogva olyan valakiként éltem meg, aki velem együtt járja a hit útját. A gyermekkel együtt (és nem csak a gyermekért) imádkoztam, olvastam a Szentírást, énekeltem, ünnepeltem az istentiszteletet. A bennem növekvő gyermek az Eucharisztia rendszeres vételét is automatikusan 'testközelből' és 'testet öltve' élte át.” (T. Berger 1998).

Kislányunk kéthetes korában vett részt először vasárnapi szentmisén. Azóta is szinte mindig ott van: kezdetben még a babakocsiban aludt, majd ébren ült a karjainkban, később néha pohárral vagy keksszel a kezében is, a teremben fel-alá sétálgatott, és végül már önállóan áll mellettünk, ill. ül meg közöttünk.

A keresztelő nem a születés, hanem az Egyház tagjává válás ünnepe, ezért is döntöttünk úgy, hogy még várunk vele. Előbb ki akartuk ismerni magunkat az új élethelyzetünkben, ezen kívül a keresztelőt a húsvéti időben akartuk ünnepelni. Az azt megelőző időt pedig a keresztségre való felkészülés útjaként akartuk megtapasztalni. Lányunk útja kezdetén, három hónaposan, külső jelként kapta meg a katekumenek olajjal való megkenését Krisztus mennybemenetelének ünnepén. Egy évre rá, Húsvét éjszakán kereszttették meg. Mindenki számára erőteljes tapasztalat volt ez. Ébren volt a karjainkban és nyitott, érdeklődő szemekkel figyelt. Láta, hallotta és érezte a keresztvizet, érezte a krizma illatát, és kíváncsian nézegette és tapogatta a keresztelő gyertyát. És aztán folytatódott az útja az Egyház tagjaként – az ünneplő közösségben és a családban.

ÜNNEPELNI-TANULÁS

Kísérleteink, amelyekkel gyermekünket már a korai gyermekkorban a vallásos életre próbáltuk buzdítani, kezdetben inkább csalódást okoztak. Az illetékes tanácsadók véleménye szerint elég a gyermekhez szeretettel fordulni és hagy-

ni, hogy ezáltal érezze meg Isten szeretetét. Nekünk ez túl kevés volt. Így hát, még jóval azelőtt, hogy a gyermekünk beszélni tudott volna, elkezdtünk énekelni vele, lapozgatni a Gyermekbibliát, Istenről mesélni neki, esténként együtt imádkozni, és vele együtt járni a templomba. Mindenekelőtt az a fontos számunkra, hogy a lányunknak élő Isten-kapcsolatot közvetítsünk és Istenbe vetett alapvető bizalmat adjunk útravalóul. Ehhez elsősorban hozzátartozik a hála, minden minket körülvevő dologgal szemben. Másodszor hozzátartozik, hogy a sötét tapasztalatokat Isten elé vigyük, legyenek ezek fájdalmak vagy akár a kutyától való félelem. Harmadszor hozzátartozik a másokért mondott imádság.

Megerősítve éreztük magunkat, amikor olvastuk, hogy a kisgyerekek minden területen, a vallásban is, már nagyon korán megfigyelés és utánzás útján tanulnak. Ez egy közvetlen utasítás vagy információ nélküli tanulás, mások viselkedése önmagában adja meg hozzá a kezdő lökést. Először önkéntelenül és reflexió nélkül történik, de később fontos lesz, hogy beszéljünk róla, szavakat kínáljunk a gyermeknek, melyekkel ki tudja fejezni magát, dalokat, melyeket másokkal együtt énekelhet. S még egy fontos vonatkozás jön az előbb említettekhez: a közösség. Egy együtt imádkozó és ünneplő közösségben a gyermek megtapasztalja a szülein túl a számára idegen emberek jelenlétének felerősödését és a szociális megerősítést is, amit a többi ember nyújt, azok, akik ugyanazt csinálják, mint ő, és így a viselkedésében pozitív módon megerősítik.

IRÁNYVONALAINK

Két mondat kísér és bátorít bennünket, mióta a lányunkkal együtt ünnepeljük az istentiszteletet: „Ha egy gyerek jól érzi magát az istentiszteleten, ismét el akar majd menni.” „Ne legyenek szégyenlősek és maradjanak ott a gyermekkel, még ha az néha hangoskodik is!”

Ebből adódtak az irányelveink:

- Nem hagyjuk magunkat az ünnepléstől eltántorítani. Éneklünk, beszélünk, hallgatunk, ide-oda járkálva is.
- A gyerekekkel való törődés testi kapcsolat által történik, csak ritkán a szavakon keresztül. Az istentisztelet alatt a megszokottól eltérő kommunikációt gyakorlunk.
- Az első sorban ülünk, ahol egy térdeplőzsámoly sem hívogat a megmászására, és ahonnan szabad kilátás nyílik az oltártérben zajló eseményekre.

HÚSVÉT ÉJJELE

„Jövőre Jonast is magammal hozom” – szólalt meg mellettem egy fiatalasszony, miután a tavalyi húsvéti vigílián a harmadik „Krisztus világossága” is elhangzott, és a húsvéti gyertya lángját minden ünneplőnek továbbadták. Az asszonyt egy előttünk ülő négyéves fiúcska készítette erre a megszólalásra, akit egészen megigézett a láng, amelyről ő is meggyújthatta a kis húsvéti gyertyáját. Az otthon hagyott Jonas szintén négyéves volt. Már a tűz és a húsvéti gyertya megáldásakor is számos elsőáldozó és néhány kisgyermek állt az első sorban. Később, az igeliturgia alatt, amit a gyertyák pusztá fényénél ünnepeltünk, a gyerekek gyertyáikat szorongatva hallgatták az olvasmányokat, rá-rápillantva a lángokra és az itt-ott lecsordogáló viaszra. Egyikük sem volt türelmetlen, egyikük sem aludt el.

Sajnáltam, hogy a vízszentelés és a keresztségi fogadalom megújítása után nem tartottunk körmenetet a keresztelőkúthoz, hanem csupán a pap hintett szét néhány cseppet egy szenteltvízhintővel közepen. Milyen szép is lett volna, ha a felnőttek és a gyerekek egyesével belemeríthetik a kezüket, és keresztet vethetnek a vízzel! Egy sok évvel ezelőtti ünnep jutott eszembe, egy egykori Húsvétvasárnap, amikor ez még így történt, és ahol ehhez a körmenethez egyfajta felajánlási körmenet is kapcsolódott: Akkoriban ugyanis a résztvevők égő gyertyáikkal a vízhez vonultak, keresztet vetettek, végül a gyertyákat egy homokkal teli tartóba állították jobb és bal felől – mint egyfajta gyertyaáldozatot a keresztségre való emlékezésük és az adományaik felajánlásának metszéspontjában. Az így létrejött két fénytenger maradt az egyedüli fényforrás az ünneplés befejeztéig, amikor is a hajnal első sugarai áttörtek az ablakokon. Abban az időben a gyerekek a résztvevők jó harmadrészét tették ki. Boldogok voltak, és lenyűgözték őket a fény és a víz körüli események. – Tényleg, gyerekeknek nem való a liturgia?

Fordította: Mukics Dorottya

ÉLETRAJZI ADATOK: A szerző 1970-ben, Hildesheimben született, férjhez ment, egy gyerekük van. Teológiai és zenepedagógiai tanulmányait a münsteri egyetemen végezte. 2003 óta a Német Liturgikus Intézet tanácsadója, 2007-ig a Praxis Gottesdienst szerkesztője volt. 2009 óta az intézet levelező tanfolyamának szervezője, vezetője. Cikke a *Gottesdienst extra: Dialog mit dem Auge, Liturgie sehen*, Eduard Nagel tiszteletére 2009-ben készült füzetben jelent meg, Trierben (38–39. lap). (blecker@liturgie.de)

VINCENT CAPUANO SJ

Liturgikus visszaélések

Jezsuita vagyok, a marylandi provincia tagja, és Argentínában dolgozom, az Andokban. Egyszer egy kánonjogász azt mondta egy barátomnak, hogy ötszáz kilométerre a tengertől, ezer méterrel a tengerszint felett nem számít a kánonjog. Nehéz körülmények közt nem könnyű tökéletesnek lenni. Mondtam misét börtönben, üres kápolnában, és olyan helyeken, ahol nincs kápolna, az emberek pedig csak úgy összegyűlnek imádni Istent. Celebráltam misét kisteherautó platóján, a Szent Szív képével, ami a kabinnak volt támasztva, és úgy is, hogy az egybegyűltek között volt egy kecske is. Egyszer a húsvéti szertartásban kávéskannát és vállfát kellett használnunk incenzáláshoz. Sokszor kellett rögtönözni lelkipásztori szükségyszerűségből. Nagyon is értem, hogy szükség van a kulturális körülményekhez való alkalmazkodásra, és figyelembe kell venni a lelkipásztori érdekeket.

Érsekünk, aki az argentin püspöki kar liturgikus bizottságának elnöke, támogatja ezt a fajta rugalmasságot, ugyanakkor arra is figyelmeztet, hogy a szent liturgiát jól kell végezni, előre kigondoltan, ünnepélyes egyszerűséggel, a római egyház előírásainak megfelelően. A legjobbat kell nyújtanunk az Úrnak. Isten szent népe érti ezt. Megindító látni, ahogy az egyszerű szegény emberek előkészítik az oltárt az otthonukban, vagy amint legjobb tudásuk szerint feldíszítik a templomot, minden kis javukat beleadva, mint a bibliai özvegyasszony. Minden nyilván nem lenne korrekt a legaggályosabbak szemében, de az özvegy fillérei, virágai és terítői nagyon értékesek Isten országában.

Vajon miért foglalkozom ezzel? Hat évig olyan helyen éltem és miséztem, ahol a liturgikus szabályokat a nehézségek ellenére fontosnak tartották. Aztán belekezdtem a terciába, és visszatértem a jezsuita közösségbe. A tertia a noviciátus egy része, ami azután jön, hogy 10-15 évet tanult a jezsuita és valamiféle apostoli munkát is folytatott. Ekkor „benzinnel” töltkeztünk, mivel lelki tankjaink könnyen kiürülnek a sok olvasástól. Én Salamancában végzem ezt a kurzust. Mivel a felszentelésem előtt 11 évig állandóan liturgikus visszaélésekkel kellett együtt élnem, nem vártam sokat a salamancai közösségtől e téren. Azt gondolnánk, hogy a liturgikus előírások a kisközösségi misékre is érvényesek. Mégis, számos jezsuita és más szerzetes szabadon kezeli az előírásokat a kisközösségi mise intimitásában, személyességében, és olyan engedményeket

tesz, amelyek egyértelműen megengedhetetlenek volnának egy nyilvános plébániai misén, és valószínűleg a megyéspüspök is fokozott figyelmet szentelne neki.

MIK IS EZEK?

Az ilyen közösségi miséken ugyanis elég gyakori eset, hogy: egészséges hívek ülnek akkor is, amikor állniuk vagy térdelniük kellene; egészséges papok ülve celebrálják vagy koncelebrálják a misét; papok nem koncelebrálnak, pedig jelen vannak a misén. A főcelebráns nem ölti magára a kazulát (miseruhát), pedig volna használható darab; koncelebráló papok nem öltik magukra az albát és a stólát, pedig volna elegendő. A papok szándékosan megváltoztatják az előírt miseszöveget; a pap nem szentírási részletet olvastat fel, hanem valami mást. Gyakori a beszélgetős szentbeszéd, amikor a jelenlévő hívek közbeszólhatnak, megbeszélhetnek valamit; az igeliturgiát tanúságtételekkel nyújtják el; profán helyet használnak, amikor a közelben van felszentelt kápolna, templom. Barbár visszaélés a kávéasztalon való misézés; méltatlan üveg- vagy agyagedények használata a fém helyett. Átváltoztatáshoz nem az előírt, tiszta fehér lisztből készült kenyérfajtákat, hanem furcsa, kenyérféle dolgokat használnak; gyümölcslet használnak bor helyett.

Ki követi el ezeket a visszaéléseket? Körülnézek magam körül, és olyan rendtársakat látok, akik életüket kockáztatják Krisztusért Timorban, mások az Andokban segítik az ottani indiánokat, megint mások Mozambikban miszsióznak. Látok olaszokat, spanyolokat, portugálokat, akik egyre inkább aggódnak a növekvő szekularizmus miatt. A szolgálat és az ima igaz embereit látom, nagyszerű, kedves embereket, akik Krisztust akarják szolgálni. Túl könnyű volna mindenkit, aki liturgikus visszaéléseket követ el, egyszerűen elítélni, és ugyanabba a skatulyába tenni. Tökéletlen világban, tökéletlen vallási közösségekben élünk. A tökéletlenségek leginkább a liturgiában mutatják meg magukat. Gyom nő a búza között.

A liturgikus visszaéléseknek a spirituális okait kell keresnünk. A visszaélések jelensége kulturális probléma, a rossz szokások eredménye, mondhatjuk, hogy vétkek, és az Egyházon belüli szubkultúra részei. Az elkövetők áldozatait az – Szent Ignác szavaival élve – emberi természetünk ellensége kísértéseinek. Peter Krefft úgy mondaná ezt, hogy ők nem az ellenségeink, hanem a pácienseink. Szóval mit tud tenni valaki, aki egy vallási közösségben él, ahol jó emberek kezelik hanyagul a liturgiát?

MIÉRT KÖVETIK EL EZEKET A VISSZAÉLÉSEKET?

Szerintem az elsődleges ok a nem megfelelő felkészítés. Mi, jezsuiták, például hiába tanulunk rengeteget, nem nagyon vagyunk felkészítve a liturgikus szolgálatra. Liturgikus tanulmányaink rövidek, szárazak, lelketlenek, és nincs liturgikus gyakorlat a tanulmányok folyamán. Iskoláink nem szemináriumok. A jezsuita teológiai intézmények úgy tekintenek magukra, mint egy teológiai think-tank tagjai, és úgy képzelik, hogy elsődleges feladatuk új teológiai elméletek gyártása, ahelyett, hogy a jövőendő papjainak felkészítőiként tekintenek magukra, akiknek az igaz hitet kell továbbadniuk. Mivel rengeteg laikus is tanul nálunk, ezért a hangsúly az általános szolgálaton van, nem a papi teendőkön.

Számos előjárónak nincs elképzelése arról, milyennek kellene lennie egy római katolikus papnak. Ennek oka, hogy annyi különféle teológiai és morális álláspont található meg iskoláinkban, hogy általános teológiai-filozófiai zűrzavar uralkodik. A tanárok sokszor rossz példával járnak elől, mivel eltérő véleményüket eltérő liturgiában fejezik ki. Vannak persze rosszindulatúak is, de a többség tényleg azt gondolja, hogy mindez rendben van így. A diákok persze ebbe nőnek bele, és kritika nélkül elfogadják mindezt. Ugyancsak hiányzik a gyakorlat. Tíz éves tanulmányaim folyamán egyszer sem szolgáltam a liturgiában beöltözött akolitusként. Nem hiszem, hogy csak én jártam volna így.

A másik ok „Ádámig és Éváig” megy vissza: ez a gőg bűne. A jezsuitákat, mielőtt még Jézus Társaságának hívták volna őket, csak úgy emlegették, mint „az új, megreformált papság”. Loyolai Szent Ignác nagyon is tudatában volt, hogy a papság akkoriban reformra szorult. Az ellenreformáció élharcosainak szánt jezsuiták elitképzést kaptak, és ma is rengeteget tanulnak. A jezsuiták közt ma is létezik egyfajta felsőbbbségtudat. Számos jezsuita azt gondolja, hogy a másféle liturgia valamiképp a megreformált, új papság kifejeződése, és hogy ők jobban értenek a dolgokhoz, mint a papság többi része, a püspökök és a Vatikán, azok a „tudatlan konzervatívok”. Ha jobban értjük a dolgokat, akkor pedig liturgikus elképzeléseinket is Isten szent népén próbálgatjuk. Ez pedig a klerikalizmus legrosszabb formája. Az eredmény a liturgikus hanyagság és a tudatos visszaélések szubkultúrája.

A VALLÁSI KÖZÖSSÉGEK BELSŐ SOKSZÍNŰSÉGE

A vallási közösségek nem monolitikus, racionális cselekvők, hanem személyek csoportjai, olyan személyeké, akik közös célokat tűztek ki maguk elé, közös ideáik és közös értékeik vannak. Remélhetőleg van közös karizmájuk és hivatásuk. De ugyanakkor tagadhatatlanul nagy különbségek vannak és kevés

az egyetértés a tagok közt néhány olyan alapvető kérdésben, mint például a liturgia. Így aztán egyes csoportok a közösségben élők liturgikus elképzeléseiket, és álláspontjuk gyakran nem találkozik a római egyház hiteles gyakorlatával.

Papként ha egy közösségi misét érvénytelennek gondolok, mondhatok magánmisét. Nem ideális, de még mindig jobb megoldás, mint a szándékosan érvénytelen vagy tiltott gyakorlatot felvonultató mise. Ez azonban újabb problémákat szül. Így ugyanis döntenünk kell, hogy a római katolikus Egyházzal közösségben vagy munkatársainkkal, rendtársainkkal közösségben ünnepeljük az Eucharisziát. Gyakran követem Aquinói Szent Tamás gyakorlatát, aki sokszor mondott magánmisét a konventmise előtt.

A világiaknak azonban nincs ilyen lehetőségük. Sokan a tolerancia hamis felfogásából adódóan fogadják el ezeket a közösségi miséket. Az elkövető pap más téren ugyanis igen kiváló lehet, és a világiak megbocsátják neki ezért a liturgikus visszaéléseket, elnézik neki, ő pedig folytatja azokat. Legrosszabb helyzetben az apácák vannak, nekik nincs más választásuk, és a szabályokat áthágó mise még mindig jobb, mint ha nem lenne miséjük.

KÉRDÉSEK

Ha egy római katolikusnak joga van a római rítus szerinti misét hallgatni, fel kell-e adnia ezt a jogát, amikor belép egy rendbe vagy közösségbe? Róma liturgikus előírásai mindenhol érvényesek, ahol misét celebrálnak, vagy vannak kánonjog-mentes övezetek a nem nyilvános közösségi misék számára? Köteles-e egy hívő részt venni vagy egy pap koncelebrálni olyan misén, amiről előre tudja, hogy nem fog megfelelni az Egyház előírásainak? Ha nem tudja ezt előre, de a főcelebráns eltér az előírt rítustól, elfogadható-e a templom vagy kápolna, illetve a mise helyszínének elhagyása? Vagy kötelező részt venni a tiltott gyakorlatot felvonultató, esetleg érvénytelen misén?

El kell-e fogadnia egy hívőnek a rendje, közössége liturgikus visszaéléseit? Ha az eljárói is elfogadják ezeket a visszaéléseket, vagy nem hajlandók kivizsgálni az ügyet, milyen lehetőségei maradnak az egyszeri hívőnek? Csupán emberszeretetből részt kell-e vennie, és így jelenlétével hitelesítenie kell-e a liturgikus visszaélésekkel mondott misét a hívőnek? Köteles-e jelenteni a hívő a liturgikus visszaéléseket? Ha igen, akkor kinek, és a helyi püspök közbe tud-e avatkozni a pápai intézetekben elkövetett liturgikus visszaélések miatt?

MIT TEHETÜNK EGY VALLÁSI KÖZÖSSÉGBEN?

Ami biztosan nem működik: az a figyelmeztetés. A különböző teológiai álláspontok miatt szinte lehetetlen konszenzust teremteni. A figyelmeztetés nem működik, főleg ha az előjárók sem tartják fontosnak a liturgikus előírásokat. Ugyancsak nem működik az előjárók megkérése, hogy járjanak közben a normák betartásáért. Az előjárók sokszor maguk is a probléma részei.

A probléma kulturális, azaz a közösségi szokásokkal van a baj, jellem és bűn kérdése az egész. Mi vagyunk a nővérek és Krisztus a pszichológus, a visszaélők pedig a pácienseink. Először is: észben kell tartanunk az eredendő bűn dogmáját. Nem elég előírásokat, dokumentumokat írni, be is kell tartatni azokat. Az Istentiszteleti Kongregáció például felállíthatna szankciókat, és megvédhetné a visszaélések miatt panaszt tevő személyeket. Az engedetlenségnek következménye kell, hogy legyen. Például fel lehetne függeszteni valakinek a jogát arra, hogy közösségi misét mondjon. Esetleg lehetne a közösséget arra kötelezni, hogy egy ideig csak mindenki számára látogatható misét mondhatnak, így a közösség gyakorlata átláthatóbb lesz.

Továbbá az Istentiszteleti Kongregáció szabályozhatná a közösségi misék rendjét, vagy a közösségek, rendek felterjeszhetnék a maguk liturgikus szabályait, amit a kongregáció vagy elfogad, vagy nem. A domonkosoknak és a karthauziaknak a középkor óta saját rítusuk van. De az igen kicsi közösségek miséit is szabályozni lehetne, például úgy, hogy az ünnepélyesség különböző fokozatait dolgozzák ki, legalul a kisközösségekre vonatkozó szabályokkal.

Továbbá rendes liturgikus képzést kell előírni a novíciusok számára. Ha a liturgia az egyetemes Egyház liturgiája, az egyetemes liturgia szolgáinak kiképzése nem volna szabad, hogy egyes csoportok kezében maradjon. Talán a helyi püspököknek kellene felügyelnie a rendi növendékek liturgikus képzését. A liturgia túl fontos ahhoz, hogy a „liturgikusok” kezében maradjon. A liturgiát pedig a professzorral együtt taníthatná egy igényesen miséző plébános is. Vagy a különböző rendek időnként részt vehetnének egymás miséin. És megtörténhetne az is, hogy egy Opus Dei-pap miséjén akolitusként szolgál egy jezsuita növendék.

Az első lépés a jó gyakorlat felé a gonosz szellem, gonosz indíték megtalálása és megnevezése. Az első hely, ahol ezt keresni kell, a saját szívünk és a saját közösségeink.

Fordította: Szilvay Gergely

ÉLETRAJZI ADATOK: a szerző pittsburghi születésű, ott is szentelték pappá 1998-ban. Mielőtt a jezsuita rendbe lépett, vezető kosárlabda-edző volt. Dolgozott regensként a chilei teológiai főiskolán. Írása az *Adoremus Bulletin* 2006/2. Vol. XI, No. 10. számában található. Első magyar változata: az *Igen* honlapján: 2010. szeptember 6-án jelent meg.

PÁKOZDI ISTVÁN

Oltár és élet

*Harminc éve hunyt el Szunyogh Xavér bencés,
a magyar liturgikus megújítás apostola*

Nemzedékek nőttek fel a kis fekete magyar-latin misszále napi forgatásával,¹ amit ő készített, és ami szövegeivel, magyarázataival sokak számára hozta közel a liturgiát. A bevezetők, ünnep-magyarázatok némi módosítással ma is használhatók. Pályája, munkássága, élete egészen rövid képekben és dokumentumokban követhető a Szent Szabina kápolna mellett álló Bencés Tanulmányi Ház folyosóján látható tárolóban.² A Pannonhalmi Főkönyvtárban pedig hatalmas iratgyűjteményt képez szellemi hagyatéka. Ha egész életében mást sem csinált, csak írt volna, akkor is óriási teljesítmény lenne! Pedig emellett mennyit utazott, tanított, beszédeket, lelkigyakorlatokat tartott, szervezett, imádkozott!³

1895. május 13-án született a Nógrád megyei Tereskén, ahol a középkorban bencés apátság volt⁴. A keresztségben a János nevet kapta. A családban három fiúgyermek volt, János volt az első, utána István következett, majd József. Volt a szülőknek egy befogadott „kosztos fiuk” is, Ernő, akivel úgy bántak, mintha saját gyermekük lett volna. Később a szomszédból még két lányt is gondjaikba vett az édesanya.⁵ Pesten a Dembinszky utcában laktak először,

¹ Magyar–latin *Misszále az év minden napjára*, Szent István Társulat Bp., 1933, majd második kiadás: 1944.

² A tároló a földszinti folyosó falán kitéve. – Személyes irataiból a kor meghurcoltatásai ellenére szinte minden érintetlenül megmaradt összegyűjtve Pannonhalmán a Főkönyvtár Bk 709/I–II. dossziéjában.

³ Vö. GALAMBOS Ireneusz OSB: *Szunyogh Xavér Ferenc OSB (1895–1980)*, in *Szolgálat* 41 (1981. Kisboldogasszony), 102. – Halálának harminc éves évfordulójára rövid megemlékezést írt ROSDY Pál: *A liturgikus mozgalom magyar apostola*, Új Ember 2010. december 5, 8.

⁴ 1216-ból származó oklevél és a kolostor megmaradt romjai igazolják létét. Talán ez a tény is egy kis „ér” lehetett a hely szülöttjének később bencés szerzetessé válásában. Vö. JUHÁSZ József utószava Szunyogh Xavér Ferenc: *A Lét bölcselete* című könyvéhez (Novum Pocket Kiadó Sopron 2010, 195).

⁵ Igen részletes életrajzi adatokkal szolgál KISS Ilona Adeodata tv.: *Szunyogh Xavér életműve* (gépírási összeállítás), Pannonhalma Főkönyvtár B 709/158. jelzetszámmal, 3-7. A szerző gépíró-nője és hűséges kísérője volt, aki „a háttér ismeretlenségében, hihetetlen áldozatkészséggel gépelte beszédeit, gyűjtötte írásait és a rá vonatkozó anyagot” (SOLYMOS Szilveszter OSB: *Ezer év száz bencése*, Pannonhalma 1997, 455). – Hálás köszönet *Ásványi Ilonának*, a könyvtár vezetőjének a kézírásos anyagok aprólékos előkészítéséért és a kutató munkában való készséges közreműködéséért!

a 37., majd a 38. számú házban, a Városliget közelében. Elemi iskolába az Aréna útra járt, középiskoláját a Barcsay utcai, majd a Madách gimnáziumban végezte. Sokat olvasott. Igen hatott rá Prohászka Ottokár: *Diadalmas világnézete* és a *Magasságok felé*. Naponta olvasta az *Elmélkedések az Evangéliumról* című művét. Hatodikos és hetedikes korában díjnyertes volt hittanpályázaton. Németül, latinul tanult, aztán saját szorgalmából franciául, angolul, olaszul. Saját szavai szerint őt „Isten lelki mindenevőnek teremtette”.⁶

Pesten a család közelében volt az otthona a *Regnum Marianum*nak, Majláth Gusztáv püspök, Prohászka Ottokár és Shvoy Lajos lelkeségi mozgalmának, ahol kongreganista lett. Diákéveiben nagy hatást gyakorolt rá a század elejének idealista, Zászlónk-lelkületű és kiváló papi nemzedéke, amelynek fiatalos dinamizmusa életét mindvégig jellemezte.⁷ Prefektusként már ott az eucharisztikus élet fellendítésén fáradozott.⁸ Papi hivatásának talaját egészen biztosan édesanyja mély vallásossága egyengette. 1894 augusztusában, Nagyboldogasszonykor a tereskei búcsún fogadalmat tett, hogy gyalog elzarándokol Vácra, a Hétkápolnához Mária neve napján, és ha Isten fiút küld neki, akkor azt papnak fogja nevelni.⁹ Még beszélni is alig tudott a kis Janika, amikor arra a kérdésre, hogy mi lesz belőle, ha nagy lesz, azt válaszolta: „pak”. Oltárt készített magának, díszes takaróból miseruhát, talpas pohárból misézett. Már mint cserkész jelentkezett a Bencés Rendbe, ahol 1913. augusztus 6-án beöltözésekor a *Xavér Ferenc* nevet kapta.¹⁰ Novíciusként nagyon megragadta őt a pannonthalmi ebédlő egyik falfestménye, amelyen egy agár kerget és fog meg gazdája számára egy nyulat. A fölirata: „Non sibi, sed Domino” (nem magának, hanem Urának). E kép segítségével értette meg a bencés regula tanításának lényegét.¹¹

1918. május 26-án tett ünnepélyes örök fogadalmat, és június 29-én szentelték pappá Pannonhalmán. Újmiséjét (az egyiket) a *Regnum Marianum* pesti kápolnájában mutatta be július 3-án, amelyen a szentbeszédet Prohászka Ottokár tartotta.¹² Már kispap korában sokat fordított és több munkája megjelent nyomtatásban.¹³ Hamar kitűnt kiváló képessége és újító szándéka, ami miatt egyszer majdnem elbocsátották a rendből. Hajdú Tibor főapát akkor azt mondta neki: „Fiam, látom, hogy benned van a buzgóság az újítás iránt. Azt

⁶ Kiss Ilona A.: *Szunyogh...* 6–7.

⁷ SOLYMOS Szilveszter OSB: *Ezer év száz bencése*, Pannonhalma 1997, 455.

⁸ Házuk a VII. kerület Damjanich utca 50. számban volt a *Regnum kápolnával*. Vö. Kiss I., 8.

⁹ Az út 30 km. Ld. Kiss I., 9–10.

¹⁰ Xavér atya életének és bibliográfiájának összefoglalását megtaláljuk VICZIÁN János szerkesztésében a *MKL XIII. kötetében*, Szent István Társulat Bp., 2008, 512–514. A Bangha-féle korábbi *Katolikus Lexikon* IV. kötete értelemszerűen még csak éppen megemlíti, Bp., 1933, 299.

¹¹ Ld. Kiss I., 13–14.

¹² A teljes beszéd megvan a B 709/II-2. dossziében.

¹³ „Béke és öröm” címmel (1917–18-ban).

tanácsolom, magad ne ajánlj semmit, amit előbb legalább három évig gyakorlatban ki nem próbáltál”.¹⁴ Szaktárgyai a bölcselet, a magyar és a latin lettek. Pannonhalmi tanárai közül Bódiss Jusztin tett rá nagy hatást. A liturgikus vonzódást Várkonyi Hildebrand oltotta bele.

Komáromban lett kezdő tanár, ám ebben az időben is folytatja tanulmányait. Doktori dolgozatát *Szent Benedek és Cassiodorus* címmel írta a bencés iskolák megindulásáról, amit „summa cum laude” eredménnyel védett meg a pozsonyi egyetemen. A húsvéti triduumok tartása ismertté tette őt egész Komáromban. Állandóan jelentek meg írásai a bencés és a liturgikus lelkiség témáiban. Bangha Bélával szervezte a Felvidéken az „Új Szív” katolikus összejáratást.¹⁵ A trianoni diktátum idején őt is kitiltották Csehszlovákiából, ám nem szűnt meg lelkipásztorként tevékenykedni, közreműködött a komárom-újvárosi templom megalapításában¹⁶ és létrehozta a *bencés oblatúra* intézményét. Szemben állt a katonai és politikai hatóságokkal, menekülnie kellett Komáromból, hiszen a Nemzeti Hadsereg századosi rangban lévő katonalelkésze is volt ekkor. A Dunát átúszva szökött Magyarországra, hiába lőtték utána, nem találták el. Veszélyhelyzetéből Pannonhalma úgy tudta megmenteni, hogy 1921-ben behívta rendi számvevőnek, amit nehezen viselt. Majd hamarosan Kőszegre került a rend új gimnáziumába, itt hat éven át tanított.¹⁷ Innen helyezték azután a rend budapesti gimnáziumába tanárnak, ahol húsz éven át dolgozott. A bencés diákok százait oktatta, nevelte, akik mindig szívesen emlékeztek vissza szuggesztív egyéniségére, gyakorlatias instrukcióira, életközelségére.¹⁸

1922-ben lehetősége nyílt arra, hogy külföldi utazásokat tegyen. Járt Németországban, kapcsolatba került *Romano Guardianivel*, akitől megkapta műveinek fordítási és kiadási jogát. Az augsburgi, beuroni, Maria-Laach-i apátságokban járva ismerte meg *Odo Caselt*, az osztrák bencéseken keresztül pedig a klosterneuburgi ágostonos kanonokot, *Pius Parschot*, a liturgikus mozgalom újabb kimagasló egyéniségét. Rajtuk keresztül nyílt meg előtte az út az akkor már egyre erősödő liturgikus „forradalomba” kapcsolódásra, a Szentírás és a liturgia jobb megismerésére és gyakorlati terjesztésére. Hazatérve ő kezdte el Magyarországon először a „missa conferata” műfajának gyakorlatát. Megrendezte az első liturgikus kurzust Pápán, majd liturgikus heteket tartott Pesten is a papságnak és a híveknek (a Központi Szeminárium dísztermében).¹⁹

¹⁴ Kiss I., 14.

¹⁵ Kiss I., 21.

¹⁶ Vö. JUHÁSZ József: *Utószó*, in *A lét bölcselete...*, 197.

¹⁷ Vö. SOLYMOS Szilveszter OSB: *Ezer év száz bencése*, Pannonhalma 1997, 455–456; valamint MKL XIII., SzIT Bp., 2008, 513.

¹⁸ Vö. SOLYMOS Sz., *Ezer év...*, 456.

¹⁹ Neves előadokat tudott mozgósítani: Mihályffy Ákost, Várkonyi Hildebrandot, Kühár Flórist, Koudela Gézát, Sik Sándort, Korompai Józsefet, Tóth Tihamért. Ld. Kiss I., 42; valamint GALAMBOS Ireneusz OSB: *Szunyogh...*, 101.

Ezzel egy időben megkezdte a nyugati liturgikus mozgalom²⁰ legjelentősebb műveinek lefordítását és kiadását. Ekkor indult meg a „Keresztény Remekírók” tizenhat kötetes sorozata Floris és Polikárp rendtársaival, amelynek szerkesztésében és kiadásában ő is részt vett. A vásár- és ünnepnapi miseszövegek változó részeinek kiadása vezette el a teljes Misszále megjelentetéséig.²¹ Számátalan írásával és tizenkétezer beszédével népszerűsítette a liturgiát.²² Bizonyára nagy hatást gyakorolt rá az 1925-ben rendezett rendkívüli szentév, amelynek során eljutott Rómába, sőt a zarándoklat egyik szervezője, olasz tolmácsa pedig a neves író: Németh László volt.²³ Ekkor járt Loretóban, Assisiben, Subiacóban, Monte Cassinóban, Nápolyban, Firenzében, Bolognában és Velencében.

A két nagy esemény periódusa, a szentév és a 38-as budapesti Eucharisztikus kongresszus, amelyen szintén igen aktívan vett részt, tehát a húszas, harmincas évek tanítással, előadások tartásával,²⁴ szociális munkával és a liturgikus szövegek fordításával, magyarázatával, kiadásával teltek el.²⁵ Ekkor indította el az *Oltár és élet* című liturgikus hetilapot, amely azután külön kötetben is megjelent „Elmélkedések a Misszále felett” címmel.²⁶ Megjelent „Gyerekek imák” című imakönyve is.

1928-tól 1948-ig, az iskola államosításáig Budapesten tanított. 1939–40-re tehető munkássága „tetőpontja”, amikor az iskolában heti 17 órában tanított. Foglalkozott az öreg cserkészekkel, lelki napokat tartott, színdarabokat, hangjátékokat írt és rendezett, valamint folytatta a Szentírás könyveihez írt magyarázatait. Sorozatot tartott az ó-antifónákról a Szociális Misszió Társulatban. Kiadta John Henry Newman nagypénteki elmélkedéseit és májusi ájtatosságait a „Lelki élet kis könyvei” sorozatban. A zsolozsma fordításáról és magyarázatáról igen nagy elismerést kapott. Nyisztor Zoltán írta róla: „Szunyognak el-

²⁰ Lsd. RUPERT BERGER: *Lelkipásztori liturgikus lexikon*, Vigilia Kiadó Bp., 2008, 294.

²¹ Vö. 1. lábjegyzet. A német nyelvterületen jól ismert *Schott* miscskönyv magyar változata egyszerűen Szunyogh-Misszáléként terjed el az országban.

²² MKL XIII., 513.

²³ Ld. GALAMBOS I., *Szunyogh...*, 101.

²⁴ Szónoki működése ekkor érte el a tetőpontját: Zugligetben, Szentendrén, Szombathelyen, Jászberényben, a budai Városmajorban, a Testnevelési Főiskolán, a józsefvárosi templomban, a Sziklakápolnában, Pestújhelyen tartott konferenciái országos hírűvé tették; ehhez járult még a rádióban elhangzott beszédeinek híre. 1930-tól a budapesti rádióban kéthetente magyarázta a Szentírást. 1936–37-ben tizenhat helyen tartott kongresszust megelőző előadásokat és lelkigyakorlatokat. Ekkor nevezte ki a hercegprímás az Eucharisztikus Kongresszus előkészítő bizottságába. Majd pedig a kongresszust követően Serédi Jusztinián bíboros oklevéllel tüntette ki. Ld. Kiss I., 98.

²⁵ CSERNOCH János bíboros levélben köszönte meg neki az ünnepi szentmisék magyar-latin szövegkiadását és jelezte, hogy a püspöki kar is örömmel fogadta (3647/1927 sz.). Igaz, a készülő Misszále anyagilag válságba jutott, amelyből Mikes János, majd pedig Mázy Engelbert tihanyi apát segítették őt ki. Ugyanakkor a szentmise-ájtatosságokról írt füzete százezer példányban kelt el.

²⁶ Ld. B 709/30.

évülhetetlen érdemei vannak a magyar liturgikus mozgalomban. (...) A szent zsolozsmáról írt mostani könyve úttörő a magyar irodalomban.”²⁷

1943-ban a Regnum Marianum kápolnában tartotta ezüstmiséjét. „A II. világháború éveiben Szunyogh Xavér Ferenc egy ideig tábori lelkész volt, de háborúellenes szókimondásáért hadbíróság elé állították, és lefokozták egészségügyi tizedessé. 1944 áprilisa és decembere között a bencés apácák Mária utcai rendházában számos zsidó embert bújtatott a nyilasok elől a nunciátúra megbízólevelével, annak védelme alatt álló lelki gondozójaként.”²⁸ Bencésekből kis csoportot szervezett, és a légitámadások végeztével óvóhelyről óvóhelyre mentek feladni a betegek szentségét a haldoklóknak.²⁹ Még 1946–47-ben rádiós szónoklatai által tanította az országot; Tóth Tihamérrel együtt küldték az „éter-üzenetet.” Aktívan részt vállalt a katolikus iskolák megmentéséért: mint a főváros egyik legjobb magyartanára, ekkor még szakfelügyelő. A pannonthalmi egyházmegye rendi könyvcenzori kinevezését a bakonybéli apát írta alá (az esküt és a hitvallást Radó Polikárp kezébe kellett letennie).³⁰ A kommunisták 1948-ban tartóztatták le, ám ezen első alkalommal még felmentették.³¹ Ekkor vette kezdetét életének az a 32 évig tartó szakasza, amelyről volt diákja, jó ismerője találóan állapítja meg: „sokkal inkább hasonlított egy jezsuitáéra, mint saját rendje tagjáéra”.³² Eltiltják a tanítástól, mert nem volt hajlandó állam-escüt tenni.

Ám ezekben a nehéz években is feltalálta magát. 1940–41-ben a Kávai (kamaraerdői) Kápolna-Egyesület létrehozásával³³ az egykori bencés apátság feltárásának szándékával egy újabb nagy mű megvalósulását kezdeményezte. A balatoni műút mentén, a repülőtér felett, a 203. méteres háromszögelési pont mellett, ahol Szent Gellért püspök vértanúhalála előtt utolsó óráit töltötte, a szent halálának 900. évfordulójára, 1946-ra egy megfelelő emlékmű felállítását tervezték, amelyet persze a háború megakadályozott.³⁴ Ez a kezdeményezés azonban érdeklődését és beszűkülő életterét ide, a budai, kelenföldi keretek közé terelte. Tanítványa volt *Körmendi Béla* – később tabáni plébános –, akitől 1948-ban (a politikai izgatás vádja alóli felmentése után) átvette a Szent Szabina

²⁷ Magyar Kultúra 1942, 114.

²⁸ JUHÁSZ J., id. műve, 199–200. A megbízólevelét: B 709/158.

²⁹ Ld. KISS I., 133.

³⁰ 1435/1947. számú levél. Ekkor a Budapest VIII. kerület Baross u. 62-ben lakott.

³¹ Kijelentésével: „bűn az, ha valaki náci, kommunista vagy szabadkőműves párt tagja” 15–16 éves lányokat a kommunizmus és a szabadkőművesség ellen izgatott; 1945/VIII. Ld. MKL XIII, 513.

³² JUHÁSZ J., id. műve, 200.

³³ A Kamaraerdei (kávai) Kápolnaépítő Egyesület alakuló közgyűlésének jegyzőkönyve, Budapest 1941. márc. 21-én, ld. B 709/III-5.

³⁴ Ld. KISS I., 102.

kápolna vezetését.³⁵ A kápolna telkére kicsiny cellát, lakrészt épített, amelyhez szülei járultak hozzá.³⁶ 1949 októberétől költözött ki ide végleg. A puszta földön aludt egy szőnyegen, összes bútora egy rozoga szék volt. Spirituszfőzőn készített magának teát. A zsolozsmát egy a papságra készülő fiatalemberrel végezte kettesben.³⁷ Messzelátó szándéka és kívánsága az volt, hogy majd halála után egy bencés Tanulmányi Ház létesüljön itt fiatal bencés növendékeknek. Ez 1984-re készült el.³⁸

Hamvas Endre csanádi püspök, esztergomi apostoli kormányzó 1950-ben – mint a főegyházmegye szolgálatába felvett papot – templomigazgatóvá nevezte ki. Ekkor rendre megtartotta a teljes zsolozsmát, virrasztást, nagyheti liturgiát, úrnapi körmenetet. Majd a helyzet rosszabbra fordulásakor, 1951. augusztus 16-án a püspök megvonta tőle a hivatalos működési engedélyét.³⁹ Ekkor volt harangozó Máriaremetén, és csak mint sekrestyés térhetett vissza szeretett Szabina-kápolnájába.⁴⁰ 1953-ban volt a szülei gyémántlakodalma, amelyet Tereskén tartottak; sajnos pár hónap múlva meghaltak.⁴¹ 1955-ben lett hatvan éves. Galambos Ireneusz rendtársának újmiséjén primiciás beszéde szinte papi élete „végrendeletének” tekinthető.⁴² Ugyanebben az évben a pannonhalmi perjel-választáson a fiatalok őt jelölték vezetőnek. Az idősebbek azonban félve az állami nyomástól mégsem őt választották.⁴³

³⁵ A kéttornyú 56 m²-es Szabina-kápolnát a korábbi bencés apátság romjaihoz közel 1934-ben építették. 1943-48 között vezette Körmenyi, aki itt liturgikus központ kialakítását tervezte. Az ő meghívására tartott Szunyogh atya itt liturgikus előadásokat és lelkigyakorlatokat. 1948-ban az egyházi főhatóság bízta meg a kápolna vezetésével. Ld. JUHÁSZ J., id. műve, 201. Valamint: SOLYMOS Szilveszter OSB: *Benedictina*, Pannonhalma, 2001. Különös tekintettel: *A Szent Szabina-kápolna története*, 265–270.

³⁶ Édesanyja nyakláncát, édesapja arany óraláncát és karikagyűrűiket adták oda, ezekből fizette ki a gerendákból ácsolt faszerkezetet. A két alapkövet, amelyet diákjaival titokban a régi apátság romjaiból hozott ide, Sárközy Pál főapát 1948. augusztusában, Szent Szabina ünnepén áldotta meg. Ld. KISS I., 152.

³⁷ Ld. KISS I., 152. – Prédikáció Szent Szabina búcsúján (1949. szeptember 4-én), ld. B 709/III-5.

³⁸ Ld. JUHÁSZ J., id. műve 201. Valamint: SOLYMOS Sz.: *Ezer év...*, 459; valamint SOLYMOS Sz.: *Benedictina...*, 269.

³⁹ Sajnálattal közli vele, hogy „további lelkipásztori beosztást nem tud biztosítani számára... az állami rendelkezésnek megfelelően csupán csendes szentmisét végezhet a hivatalos templomi istentiszteleti renden kívül, és a pasztorációba sem kapcsolódhat be hivatalos funkciók vállalásával még kíségetés címen sem” (3452/1951. sz. levél).

⁴⁰ Utódjául az igen beteges Pányik Józsefet nevezték ki. Szunyogh János (így a szerződésben) havi 150.- Ft-ért elvállalta a sekrestyési szolgálatot. Persze ennek ellenére igen sokan felkeresték őt lelki vezetést kérni és szentgyónást végezni. Ld. KISS I., 172.

⁴¹ Ld. KISS I., 175.

⁴² „De jó is papnak lenni – de csak jó papnak! (...) Uram, add, hogy mindegyikünk sírjára föl lehessen írni, amit magam számára is kívánnék: Hittem benned – most látlak téged. Reméltem benned – most bírlak téged. Szerettelek téged – és most csak szeretlek. Mindörökké. Ámen. Alleluja.” Ld. KISS I., 188.

⁴³ Ld. KISS I., 185.

A hatóságok pedig állandóan zaklatták. Az 1961-es egyházellenes perek idején egy házkutatás után „összes irodalmi munkásságával együtt elvitték, lakását lepecsételték”.⁴⁴ Ügyét a Mária Légió magyarországi mozgalmával hozták kapcsolatba, engedély nélküli hitoktatással vádolták, majd 1961 júliusában a Bimbó István tanácselnök vezette tárgyaláson III. rendű vádlottként börtönbüntetésre ítélték, amelyet Márianosztrán a kötélfonóban és a szőnyegszövőben dolgoztatva kellett letöltenie. A 28 havi fogság után 1963 áprilisában a nagy amnesztiával szabadult kilencven paptársával együtt.⁴⁵ Személyes iratai között megtalálhatóak azok az egyházi hatóságtól érkezett iratok, amelyek némi anyagi támogatást juttattak a szabadult szerzetesnek: Schwarz-Eggenhofer Artúr apostoli adminisztrátor nyugdíjának összegét 300.– Ft-ban állapította meg (a maximális nyugdíjellátás összege abban az évben 1000.– Ft volt).⁴⁶ A kormányzó „dicséretes elgondolásnak” nevezi a Szent Szabina celláját, de azt nem ígérheti, hogy egyházi célokra meg fog maradni, „meglepetésként” azonban 500.– Ft-ot küld neki.⁴⁷ A börtönből való szabadulása után már beteg volt, nyugdíjasként az idős papok pannonthalmi otthonába vonult vissza. Volt tanítványai rendszeresen meglátogatták, láthatólag köztük érezte igazán jól magát. A kétszer is elítélt, „megbélyegzett”, félreállított, ugyanakkor lángoló szellemű, kiváló hitszónok támaszai – ezen tizenhét csendes év során – utolsó tanítványai lettek.

Kétségtelenül nem volt könnyű természete, nehezen volt a többiekkel egy sorba állítható; a fiatalok azonban felnéztek rá. Halálához közeledve azt kérte, hogy Tereskén, a szülőfalujában temessék el, az ősi, Árpád-kori bencés apátsági templom feltárt altemplomában helyezték örök nyugalomra. Keserű humorral mondta: ezért kéri ezt, mert egyrészt szeretne szülei közelében maradni, másrészt mert a Boldogasszony kápolnában a sok bencés között lenne az egyik, míg Tereskén az egyetlen bencés lesz.⁴⁸ 1978. július 3-án volt pappá szentelése 60. évfordulója, gyémántmiséje, amelyen a józsefvárosi templomot zsúfolásig megtöltötték tanítványai, tisztelői. Ő maga beszélt ezen, de még a

⁴⁴ Belügyminisztérium Házkutatási jegyzőkönyv (1961): lefoglalt könyvek, Optima táska író-gép, fényképezőgép... (B 709/II-2).

⁴⁵ MKL XIII, 513, valamint JUHÁSZ J., id. műve 202. – „Ebben az időben számos más rend feloszlatott tagjaihoz hasonlóan az alakuló állami körülmények között csak olykor-olykor találkoztunk, és az ilyen alkalomkor is csak ketten voltunk. Két rendtársammal – akik szintén Budapesten éltek – tartottam a kapcsolatot. Xavér atyáról csak közben-közben hallottam, pl. ilyen híreket: prédikációiban gyakran erősen kritikus volt a fennálló helyzettel kapcsolatban. Úgy látszik, ebben lehetett némi igazság, mivel emlékezetem szerint a '60-as évek elején elfogták, és ugyancsak emlékeim szerint 1963-ban szabadult.” (Ld. SZENNAY A. visszaemlékezései.)

⁴⁶ Az Esztergomi Érseki Főhatóság októberben kelt levele, 2523/1963.

⁴⁷ Személyes levél 1963. december 3-án, ld. Bk 709/I-II.

⁴⁸ JUHÁSZ J., id. műve 204.

mise szövegeit is maga állította össze, imafüzetet is készítve hozzá. A jubilánst a magyar püspöki kar elnöke, *Lékai László* bíboros, prímás is szívből üdvözölte. Jubileumi ajándékkul arról is biztosította, hogy gyakorlati bibliamagyarázatai hamarosan megjelennek.⁴⁹ A főapát levele is érdemeit hangoztatta.⁵⁰ Halála Pannonhalmán következett be 1980. október 7-én. Beszentelése is a pesti józsefvárosi templomban volt, ám kívánságának megfelelően szülőfalujában, az Árpád-kori bencés monostor altemplomában helyezték örök nyugalomra.⁵¹

Szunyogh Xavér munkássága alapvetően három témakört ölel fel: *bencés lelkiség, Szentírás, liturgia*.⁵² Összegyűjtött munkáit azonban a pannonhalmi rendi könyvtár – bizonyára az áttekinthetőség miatt – öt kategóriára osztotta:

I. *Benedictina* (a bencés rendre vonatkozó művek): 50 db könyv, nagyrészt fordítások, néhány önálló tanulmány.

II. *Scriptura* (szentírási vonatkozású művek): 13 db könyv (saját fordítások, kommentárok; kiemelkedő az Újszövetség fordítása magyarázatokkal ellátva).

III. *Liturgica* (a katolikus liturgiára vonatkozó művek): 13 kötet (fordítások, saját munkák, liturgikus lelkiség, misemagyarázatok, zsolozsma-magyarázatok, liturgikus lelkigyakorlatok, liturgikus prédikációk, az egyházi év szakaszaihoz fűzött magyarázatok, misztériumjátékok).

IV. *Varia* (különbféle művek): 6 dosszié (rádiós beszédek, cikkek a Katolikus Akció részére, előadások papoknak, kéziratok naplók, feljegyzések, újságcikkek stb).

V. *Imakönyvek* (11 könyv: Missale, Breviarium, Sacramentarium, Oremus, Directorium, Rorate, Gloria, Miserere, Alleluja, Veni! Maranata!)⁵³

A Szunyogh-féle liturgikus fordítások olyan szolid, ugyanakkor tudatosan a római liturgia stílusát, szellemiségét követő és közvetítő formák, amelyekről elmondható, hogy „ha elég alázatosak lettünk volna 1970 táján a Szunyogh fordításból elindulni, s azt tökéletesíteni, ma lényegesen jobb liturgikus szöve-

⁴⁹ Ld. B 709/II-2. jelzetnél.

⁵⁰ „Kedves Xavér Bácsi! Június 29-én, gyémántmiséd napján lélekben együtt ünnepelek Veled! (...) az Istenszolgálat iskolájának tanítója vagy... igazi bencés munka... évtizedeken át fölépített mű... egy élet áldozata...” (1978. június 18-án kelt levél Szennay András főapáttól): Bk 709/II-2).

⁵¹ A temetési szertartást Szennay András főapát vezette. Szinte küszködtek a vékony csigalépcsőkön lefelé haladva a *Pálos Frigyes* kanonok, plébános által igen méltó módon restaurált kriptába. Vö. GALAMBOS Ireneusz OSB: *Szunyogh Xavér...*, in Szolgálat 51, 102.

⁵² GALAMBOS Ferenc Ireneusz OSB: *Adalékok a magyar liturgikus mozgalom történetéhez*, in: *Régi és új a liturgia világából – VETERA et NOVA rerum liturgicarum*, Budapest, 1975, 62–97.

⁵³ Ld. B 709/111/III (összeállította: Kiss Ilona Adeodata nővér). – A MKL XIII. kötetében a művek időbeli felsorolása található, ld. 513–514. – Műveinek tengere részletes feltáró és publikáló munkára vár még a jövőben.

gek hangzanának el templomainkban.”⁵⁴ Bánáss László veszprémi püspök vele szerette volna elkészíttetni a magyar nyelvű Rituálét.⁵⁵ Elsőként vezette be a Szabina-kápolnában mint kísérleti templomban a néppel szembe néző, ún. szembemiséző oltárt (két évtizeddel a zsinat előtt), amelyről fotódokumentáció is készült.⁵⁶ A jövő szentmiséjéről írott vázlatában a kápolnában szerzett tapasztalataiból indult ki: ez az országban az első hely, ahol a szent három napon a szertartásokat megkezdték este végezni... A jövő miséjében elmarad a lépcsőima, a passiót majd nem kell először latinul és csak utána magyarul felolvasni... A szentmise első részében emelvényről olvassák majd fel az evangéliumot. Nagycsütörtökön minden pap végezheti majd a lábmosás szertartását. Az Úr imádságát a pap együtt mondja majd a hívekkel: „*Üdvös parancsolat által készítetve és isteni tanítástól biztatva merjük mondani: Mi Atyánk...*” Ha nagyon sokan vannak, akkor állva is lehet szentáldozáshoz járulni. A szentmise majd az áldással végződik és nem az utolsó evangéliummal. „A jövő miséjében a lényeg: mentől több magyarul és énekelve! Az áldozatba pedig ünnepélyesen bekapcsolódni az adással, hogy adományunk az oltárra kerüljön magunk helyett, és (magunkhoz) venni az Úr testét. Így legyen valóban a szentmise adás-vétel, szent csere: adtam földi kenyeret, emberi életet, és kapok égi kenyeret, isteni életet. Ez az értelme az áldozatnak. Ha én kapok, én is adok... Isten annak ad, akitől kap”.⁵⁷ Egy kézzel írott határidő napló oldalaira megírta az első *Hívek könyörgései* kötetet.⁵⁸

Xavér atya sokoldalú ember volt és határozott, erős egyéniség. Szerette a társaságot, és abban szeretett és tudott középpontban lenni. Amikor még kevés személyautó volt, a főapát engedélyével egy ÁDLER-t vezetett. Büszke volt rá, ha egy templom, zárda előtt tiszteletet parancsoló természetével kiszállt az autóból. Igyekezett kiemelkedni a környezetéből, nemcsak eszével, tudásával, hanem természeti adottságaival, hangjával, erejével is.⁵⁹ Egészséges humorára és két lábbal a földön járó józanságára jellemző az az epizód is, amikor villamoson utazott, és meglátott egy asszonyt, aki ránézett, majd abban a pillanatban a gombjához nyúlt és szorosán fogta. Xavér atya odalépett hozzá, és a saját kabátjának gombját nyújtotta oda neki: „Ezt fogja meg, asszonyom, ennek a

⁵⁴ JUHÁSZ J., id. műve 206. – A Gregorián Társaság kiadásában megjelent *Kulcs a Graduáléhoz* (A Graduale Romanum énekszövegei latinul és magyarul), Szent István Társulat Bp., 2005 is felhasználta Szunyogh Xavér és Nádasi Alfonz fordításait.

⁵⁵ Ld. KISS I., 140.

⁵⁶ Ld. SOLYMOS Szilveszter OSB: *Benedictina...*, 266.

⁵⁷ *A liturgikus újítások szelleméről* (A jövő szentmiséje), Szent Szabina 1960. április 10. (gépelt kézirat, ld. B 709/V.3 jelzetnél).

⁵⁸ Ld. B 709/V.3. – Ld. *A hívek egyetemes könyörgései (Oratio fidelium)*, Szent István Társulat Bp., 1966.

⁵⁹ Ld. JUHÁSZ J., id. műve, 210.

gombja nemesfém, ez jobban vezeti a butaságot”.⁶⁰ Hatalmas munkabírásához, jókedvéhez az erőt rendíthetetlen hite és a liturgia szenvedélyes szeretete jelentette. Számára, aki élete egy nehéz korszakában egyszerűen csak így írta alá a leveleit: *Pater Alleluja!*⁶¹ – Ő maga nem választott mottót, de halála után három évtizeddel ez egészen világos: *Oltár és élet*. E kettő töltötte be életét.

ÉLETRAJZI ADATOK: A *Praeconia* szerkesztője 1955-ben Budapesten született. Tanulmányait a budapesti Piarista Gimnáziumban, az esztergomi Hittudományi Főiskolán és a római Pápai Lateráni Egyetemen végezte. 1982-ben doktorált. Jelenleg a fővárosi rk. egyetemisták és főiskolások lelkésze, a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskolán tanszékvezető tanár és a MKPK TV-referense. (ipakozdi@yahoo.com)

*

A VÍZKERESZTI SZENTMISE KÖNYÖRGÉSÉNEK MAGYAR FORDÍTÁSA

A jelenlegi Miskönyv szerint:

Istenünk, te a mai napon a betlehemi csillag fényével vezeted a nemzeteket, és kinyilatkoztattad nekik Egyszülöttedet. Add meg jóságosan, hogy szent színed látására jussunk az örök dicsőségben, miután a hitből már itt megismertünk téged.

Szunyogh Xavér Misszáléja szerint:

Isten, ki a csillag vezérlete mellett a mai napon kinyilatkoztattad egyszülött Fiadat a pogányoknak, engedd kegyesen, hogy mi, kik téged már hitünk által ismerünk, magasztos színed látására is eljuthassunk.

A változatlan eredeti latin szöveg:

Deus, qui hodierna die Unigenitum tuum, gentibus stella duce revelasti, concede propitius, ut qui iam te ex fide cognovimus, usque ad contemplandam speciem tuae celsitudinis perducamur.

⁶⁰ SZENNAY A., visszaemlékezései.

⁶¹ GALAMBOS I., *Szunyogh Xavér...*, in Szolgálat 51, 102.

XVI. Benedek pápa Romano Guardiniról

(A pápa beszéde a berlini Romano Guardini Alapítvány által szervezett kongresszus résztvevőikhez 2010. október 29-én)

Nagy örömmel köszöntöm Önöket itt, az Apostoli Palotában! Önöket, akik a Guardini Alapítvány által szervezett konferencia alkalmából jöttek Rómába, amely konferenciának témája: „Romano Guardini spirituális és intellektuális öröksége”. Különösen is köszönetet mondok Prof. *von Pufendorf* elnök úrnak a szívélyes szavakért, amelyeket hozzám intézett a találkozó elején. Ebben kifejezte a jelenlegi „küzdelmet”, amely Guardinihoz köt bennünket, és ugyanakkor azt várja tőlünk, hogy továbbvigyük életművét.

Guardini a 80. születésnapja alkalmából tartott ünnepeken 1965 februárjában a müncheni „Ludwig-Maximilian” Egyetemen körvonalazta életfeladatát: „egy folyamatos spirituális eszmecsere által keresni, hogy mit is jelent a keresztény világnézet” (*Stationen und Rückblicke*, 41). Ez az elképzelés, ez a világra vonatkozó átfogó nézet Guardini számára nem egy külső szemlélő nézőpontja volt, vagyis pusztán egy kutatási tárgy. Még csak nem is a lélek történetének távlata volt, a léleké, aki megvizsgálja és felméri, hogy mások mit mondtak vagy írtak egy korszak vallási jellegéről. Mindezek a nézőpontok Guardini szerint nem elegendők. Életéről szóló jegyzeteiben megerősíti, hogy „az, ami engem azonnal érdekelt, nem az a kérdés volt, hogy valaki mit mondott a keresztény igazságról, hanem az, hogy mi az igaz” (*Berichte über mein Leben*, 24). Tanításának ez a megalapozása rázott meg bennünket, fiatalokat, mert mi nem a kereszténységen belül vagy kívül létező vélemények „tűzijátékát” akartuk megismerni, hanem azt, ami van. És akkor ott volt valaki, aki félelem nélkül, ugyanakkor a kritikus gondolkodás minden szigorúságával feltette ezt a kérdést, és segített nekünk együttgondolkodni. Guardini nem akart megismerni valamit vagy sok dolgot, Isten igazsága és az emberről szóló igazság felé törekedett. Ehhez az igazsághoz való közeledés eszköze volt számára a világnézet (világszemlélet, szó szerint: *Weltanschauung*) – ahogy annak idején hívták –, amely a világgal és az emberekkel való élő eszmecsereből valósul meg. A keresztény sajátosság abban áll, amit az ember az Istennel való kapcsolatban lát, aki megelőzi őt, és akitől nem tud elválni. Nem a gondolkodásunk az az alapelv, amely meghatározza a mércét, hanem Isten az, aki túl van min-

den általunk felállított mércén, és akit nem lehet egy általunk kreált egységre korlátozni. Isten kinyilatkoztatja magát mint igazság, de Ő maga nem elvont, hanem a konkrét élő valóságban található és végül Jézus Krisztus alakjában. Aki viszont látni akarja Jézust, az igazságot, „sávot kell váltania”, ki kell lépnie az önkényes gondolkodás autonómiájából a meghallgatás készsége felé, ami befogadja azt, ami van. Ez a hátrafelé irányú haladás, amelyet megtérésében tett meg, átjárta gondolkodását és egész életét, mint egy állandó kilépés az autonómiából a meghallgatás, a befogadás felé. Mindenesetre az Istennel való hiteles kapcsolatban az ember nem mindig érti meg, mint mond Isten. Szüksége van egy fegyelmező eszközre, és ez a másokkal való eszmecseréből adódik, ami a minden korszakban élő Egyházban hiteles formára talált, amely összekapcsol mindenkit egymással.

Guardini a párbeszéd embere volt. Művei szinte kivétel nélkül egy többnyire belső párbeszéd eredményei. A Berliini Egyetemen a vallásfilozófia és a keresztény világszemlélet professzorának órái a 20-as években elsősorban a gondolkodástörténet alakjaival való találkozásokat jelentettek. Guardini olvasta más szerzők műveit, meghallgatta őket, megtanulta tőlük, hogy hogyan látták a világot, és párbeszédbe kezdett velük, hogy ezen keresztül fejlessze ki mint katolikus gondolkodó azt, amit mondani akart gondolkodásmódjukról. Ezt a szokását Münchenben is folytatta, és előadásainak sajátos stílusa is azt mutatta, hogy párbeszédben áll a gondolkodókkal. Kulcsszava volt: „Nézzék!”, mert el akart vezetni bennünket oda, hogy „lássunk”, és ő maga is közös, belső párbeszédben volt a hallgatókkal. Ez újdonság volt a régi idők retorikájához képest: nem keresett semmiféle retorikát, teljesen egyszerűen beszélt velünk, és ezzel együtt igazsággal szólt és az igazsággal való párbeszédre ösztönzött bennünket. Ez a „párbeszéd” széles spektrumát jelentette olyan szerzőkkel, mint Szokratesz, Szent Ágoston vagy Pascal, Dante, Hölderlin, Mörike, Rilke és Dosztojevskij. Élő közvetítőket látott bennük, akik a múlt egy szavában felfedezik a jelent, lehetővé téve annak meglátását és megélését egy újfajta módon. Erőt adnak nekünk, amely elvezethet bennünket újra önmagunkhoz.

Az embernek az igazság felé való megnyílását Guardini szerint egy *ethos* követi, amely alap erkölcsös viselkedésünk számára felebarátunk felé, mint létünk szükséglete. Minthogy az ember találkozhat Istennel, jót is cselekedhet. Számára érvényes az ethosra vonatkozó ontológia elsőbbsége. A létezésből, az Istentől való lét helyes megértését és meghallgatását követi a helyes cselekvés. Ezt mondta: „A hiteles gyakorlat, vagyis a helyes cselekvés az igazságból ered, és ezért kell küzdeni” (*uo.*, 111). Az igaz iránti illetén vágyat, valamint az eredet és alapvető felé való törekvést Guardini elsősorban a fiatalokban vette észre. Az ifjúsággal folytatott párbeszédeiben, különösen a Rothenfels kastélyban, amely Guardininek köszönhetően akkor a katolikus ifjúsági mozgalom központjává vált. A példa és a nevelő továbbvitte az ifjúsági mozgalom ideál-

jait, mint pl. az önmeghatározást, a saját felelősséget, a belső nyitottságot az igazságra, és megtisztította, valamint elmélyítette ezeket. Szabadság. Igen, de csak az szabad – mondta –, aki „teljesen az, aminek lennie kell természet szerint. [...] A szabadság az igazság” (*Auf dem Wege*, 21). Az ember igazsága Guardini számára alapvető és megfelel a létnek. Az út elvezet az igazsághoz, amikor az ember „saját létünkben engedelmes Isten léte tekintetében” (*uo.*, 21). Ez az imádatban valósul meg, amely Guardini szerint a gondolkodás területéhez tartozik.

Az ifjúság támogatásában Guardini a liturgiához való új közeledést kerest. A liturgia újra felfedezése számára az egyedülálló emberi lét totalitásában a lélek és a test egységének felfedezését jelentette, mivel a liturgikus cselekvés egyben testi és lelki cselekedet egyszerre. Az imádkozás a testi és a közösségi cselekedet által teljeseedik ki, és így tárul fel a teljes valóság egysége. A liturgia szimbolikus cselekedet. A jelkép mint a spirituális és a materiális közötti egység kvintesszenciája akkor vész el, amikor ez a kettő szétválk, ahol a világ dualisztikus módon kettétörk lélekre és testre, alanyra és tárgyra. Guardini mélyen meg volt győződve arról, hogy az ember lélek a testben és test a léleken. Meg arról is, hogy a liturgia és a jelkép önmaga lényegéhez vezetk el az imádáson keresztül, végül is az igazsághoz vezetk el.

Guardini életének állandóan aktuális nagy témái közé tartozk a hit és a világ közötti kapcsolat. Guardini elsősorban az egyetemben látta az igazság keresésének helyét. Az egyetem csak akkor lehet ez a hely, ha szabad mindenfajta politikai célú vagy másfajta befolyásoltságtól és haszonleséstől. Ma a globalizáció és a részekre töredezettség világában még inkább szükséges, hogy ezt a javaslatot továbbvigyék, amely nagyon is közel áll a Guardini Alapítvány szívéhez, és amelynek megvalósítása céljából jött létre Guardini katedrája.

Újra szívélyes köszönetemet fejezem ki a jelenlévőknek, hogy eljötték! Kívánom, hogy Guardini műveinek tanulmányozása finomítsa kultúránk és társadalmunk érzékenységét a keresztény alapelvek iránt. Örömmel adom mindnyájatokra apostoli áldásomat.

Fordította: Somogyi Viktória

Prédikáció Szent Erzsébetről

*FRANCESCO GIOIA érsek, a páduai Szent Antal bazilika pápai delegátusának
szentbeszéde Árpádházi Szent Erzsébet szentté avatásának
775. évfordulóján Sárospatakon, 2010. május 24-én.*

Excellenciás és Főtisztelendő Érsek Urak!
Főtisztelendő Paptestvérek! Polgármester Úr!
Krisztusban Kedves Testvérek, Szent Erzsébet tisztelői!

Gyermekkoromban Magyarországról először nem a földrajz órákon, hanem Szent Erzsébet életével kapcsolatban hallottam, de sokáig nem értettem, hogy ezek a magyarok azonosak azokkal, akiket mi az olasz nyelvben ungheresinek is szoktunk mondani. Később – az Árpád-ház szentjeinek köszönhetően – sokat megtudtam a keresztény magyar nép viharos történelméből.

1. Erzsébet, II. András magyar király lánya, a világegyház egyik legtiszteltebb női szentje még napjainkban is vonzó és időszerű szent. 1207-ben született és 1231-ben halt meg egészen fiatalon, mindössze huszonnégy évesen. Már négyévesen elhagyta hazáját, mert a kor szokása szerint eljegyezték Thüringia leendő grófjával, Lajossal. Boldog házasságban élt, három gyermekük született, de már húszéves korában özvegy lett. II. Frigyes császár is megkérte a kezét, de Erzsébet nem akart újabb házasságot kötni. Lemondott minden vagyonáról és Assisi Szent Ferenc harmadrendjének tagja lett. Mindnyájan tudjuk, hogy egészen a szegények és a betegek hitből és szeretetből fakadó szolgálatára szentelte az életét. Szent Lajos, francia királlyal együtt (1214–1270) a ferences világi rend társvédőszentje. Milyen nagy megtiszteltetés és dicsőség ez Magyarországnak számára!

Érsek főpásztorotok meghívott a mai jeles napra, hogy együtt ünnepeljünk veletek Árpád-házi Szent Erzsébet szentté avatásának 775. évfordulóját. Csodálatra méltó történelmi tény, hogy Erzsébet halála után már négy évvel megtörtént az ünnepélyes szentté avatás a perugiai domonkos kolostorban 1235 Pünkösdjén IX. Gergely pápa jelenlétében. Én két kérdésre szeretnék választ adni. Az első: milyen sajátos kapcsolat van a szentek és mi közöttünk? A második: mi a szentek sajátos küldetése az üdvösség rendjében?

2. Az emberi test mint hasonlat megvilágíthatja a szentek és a közöttünk lévő kapcsolatot. Az emberi testben megcsodálhatjuk a sokféleség és különbözőség harmonikus egységét. Ezért sokan úgy gondolják, hogy az emberi test alkalmas példa arra, hogy általa megértsük az emberi közösségek, illetve társadalom lényegét, amely egyetlen élő organizmus a tagok sokfélesége és feladataik különbözősége ellenére. *Titusz Liviusz, a római történész* (Kr. 59–Kr.u. 17) leírja, hogy az ókori Rómában a szegények, a plebejusok nagy nyomorúságban éltek, mert a rómaiak háborúban álltak a Kr. előtti 509-ben az etruszok legendás királyával, Porsennával. Ezért elhatározták, hogy a Monte Sacrón tiltakoznak és sztrájkolnak. A gazdagok, a patriciusok elküldték hozzájuk követként *Meneniusz Agrippát*, és ő védekezésésként elmondta nekik az emberi test híres apológiáját. *„Egy alkalommal néhány testrészt méltatlankodni kezdett, hogy övük a gond, a munka és a fáradtság, amivel mindent megszereznek a gyomornak, az pedig ott középen mit sem tesz, csak élvezi a gyönyörűségeket, amiket a többi nyújt neki. Összeesküdtek hát, hogy a kéz nem viszi az ételt a szájhoz, a száj nem fogadja el, amit adnak neki, a fogak pedig nem rágják meg. Haragjukban éhséggel akarván megbolázní a gyomrot, azzal együtt az egész testet teljes sorvadásra juttatták a tagok. Ekkor értették csak meg, hogy a gyomor sem jelentéktelen szolgálatot teljesít, és legalább annyira táplálja a többi tagot, mint amennyire őt táplálják, visszaadván a test valamennyi részének azt, amiből élünk, erősödiünk, és egyaránt osztja el az ereken keresztül a megemésztett étel termékét, a vért”* (vö. *Ab urbe condita, II,32*).

Az emberi test a maga egészében a társadalom, az állam; a különböző részei, amelyek fellázadnak a gyomor ellen a szegények, a gyomor pedig a gazdagokat jelképezi. Nyilvánvaló, hogy a testrészek sztrájkja kárt okoz az egész emberi testnek. Meneniusz ezzel a példázattal azt akarta bizonyítani, hogy nélkülözhetetlenül szükséges az, hogy a társadalom különböző rétegei között legyen szolidaritás.

Ötszáz évvel később *Szent Pál* a misztikus test hasonlatával döbönt rá bennünket arra, hogy lényegileg összetartozunk mi mindnyájan, akik a hit és a keresztség által Jézus Krisztushoz kapcsoltuk az életünket. Az Egyház Krisztus titokzatos teste, „a test ugyan egy, de sok tagja van, a testnek ez a sok tagja azonban mégis egy test” (1Kor 12,3); „sokan egy testet alkotunk Krisztusban, egyenkint viszont egymásnak tagjai vagyunk” (Róm 12,5). A keresztség által bekapcsolódtunk egy lelki, kegyelmi közösségbe, melynek feje a megváltó Jézus. Ezt a lelki egységet, a vérségi és baráti kapcsolatokat még a halál sem tudja megszüntetni. Akik még a földön élnek és azok, akik már a másvilágra jutottak, összetartoznak. Hitünk szerint a küzdő, a szenvedő és a megdicsőült Egyház tagjai elválaszthatatlanok egymástól. Pál apostol szerint: „Ha szenved az egyik tag, valamennyi együtt szenved vele, és ha tiszteletben van része az egyik tagnak, mindegyik örül vele” (1Kor 12,26). Ez az alapja annak, hogy az Egyházban kezdettől fogva imádkozunk elhunyt szeretteinkért és hitből fa-

kadó örömmel, illetve tisztelettel gondolunk Isten szentjeire, akik tudnak és akarnak is segíteni rajtunk.

3. Az apostol tanítása alapján máris megkaptuk a választ a második kérdésre: A szentek sajátos küldetése az üdvösség rendjében nem az, hogy csodákat tegyenek, hanem ők a mi közbenjáróink és védelmezőink az Isten előtt, abban a csodálatos lelki egységben, amely még a pogány vallások szerint is létezik az élők és elhunytak között. A keresztény ember nincs magára hagyva az üdvösség felé vezető úton: Krisztusban és Krisztus által életünk titokzatos köteléssel kapcsolódik a misztikus test közösségében a megdicsőült szentekhez.

Azután a szentek a mi példaképeink, akik emlékeztetnek bennünket arra, hogy az Egyházban bármilyen rendű-rangú keresztény ember meg van hívva az életszentségre és a keresztény tökéletességre (LG 40). Az ő életpéldájuk konkrét bizonyíték arra, hogy meg lehet valósítani Krisztus evangéliumát. A Vallomások szerint még *Szent Ágostonra* is hatással volt a szentek példája, hiszen rájuk tekintve így gondolkodott: „nem teheted-e meg te is, amit megtettek a szent nők és férfiak?” (VIII, 11). És talán nekik is köszönhető az, hogy megkapta a megtérés kegyelmét, melyre hálásan visszaemlékezve így fohászolt: „későn gyulladt föl szereteted bennem, ó régi és örökkön új Szépség” (X,27).

Testvéreim! A kegyelmi ajándékok közül kérjük Szent Erzsébettől mindelelőtt az első kegyelmet, a hitre vezető kegyelmet. Mi ennek a lényege? Tulajdonképpen nem más, mint felfedezni azt, hogy „nem mi szerettük Istent, hanem ő szeretett minket... Szeretjük Istent, mert Isten előbb szeretett minket” (1Jn 4,10.19). Igazat kell adnunk *Kierkegaardnak*, a nagy filozófusnak, aki azt írja: „nem az a fontos, hogy tudjunk Isten létezéséről, hanem az, hogy ismerjük az ő szeretetét”. A Gondviselő Isten jelen van az életünkben, úgy kíséri életünk útjait, mint ahogyan egy apa kíséri az ő gyermeke útját” (Dt 1,31). *Lisieux-i Szt. Teréz* is ezt hangsúlyozza, amikor önéletrajzában ezt írja: „Az Úristen olyan szeretettel viseli gondját életünknek, mintha csak mi lennénk egyedül itt a földön” (MA 7). Ha Szent Erzsébet közbenjárására megkapjuk azt a kegyelmet, amely megérteti velünk, hogy Isten szeret bennünket, akkor szinte szükségszerű, hogy beszélni és tanúskodni akarunk arról a szeretetről, amiben hiszünk és remélünk.

Aranyszájú Szent János azt mondta egy alkalommal: „nem lennének többé pogányok, ha valóban keresztényként viselkednénk” (In Ep. Ad Tim. c. 3, hom. 10). Ezekben a szavakban szinte visszhangzik Péter apostol állítása: „akkor majd azokat, akik nem hisznek az igének, beszéd nélkül is megnyeritek, amikor istenfélő, tiszta életeteket figyelik” (1Pét 3,1). Találón fogalmazott *VI. Pál pápa*, amikor azt mondta: „a mai embert inkább érdeklik a tanúk, mint a tanítók, és ha mégis hallgat a tanítókra, azért teszi, mert ők egyben tanúk is” (EN 41). *Nietzsche* mint filozófus – aki nem tudott hinni az Istenben – azt kérte a keresztényektől, hogy ne a Biblia olvasásának a fontosságáról beszéljenek; inkább

arra törekedjenek, hogy a saját életük legyen az igazi, élő biblia. Arra kellene tehát törekednünk, hogy a vallástalan vagy kevésbé hívő embertársaink a mi mindennapi életünk, szavaink és tetteink által jussanak el a Szentírás ismeretére és szeretetére. *Jacques Maritain*, a katolikus filozófus pedig kijelentette, hogy „ha egykor elegendő is volt Szent Tamás öt útja Isten létezésének bizonyítására, manapság már nem elég. A mai embernek szüksége van egy hatodikra is, ami tökéletesebb és hitelesebb is. És ez nem más, mint azoknak az élete, akik hisznek Istenben”. Ha a mindenható Isten, megajándékoz bennünket az első, az indító, a hitre vezető kegyelemmel, ami által megértjük az ő szeretetét és tanúskodni is akarunk róla, akkor majd mindnyájan megértjük, hogy igaz az, amit *Léon Bloy*, francia író 1886-ban írt: „Valójában csak egy szomorúság létezik: mégpedig az, hogy nem vagyunk szentek” (*Il disperato*).

Ebben az ünnepi szentmisében *kérjük Szent Erzsébetet*, Magyarország, az Egri Főegyházmegeye és Sárospatak híres és tiszteletet érdemlő szülöttét, a felebaráti szeretet ragyogó példaképét és közbenjárónkat, hogy szabadítson meg bennünket ettől a szomorúságtól. *Segítsen bennünket* a megváltó Jézus pünkösdi ajándéka, a Szentlélek, hogy a Lélek szerint tudjunk élni a mai lelketlen világban, és életünk bőségesen megteremje a Szentlélek gyümölcsseit. Ámen.

Fordította: Dolhai Lajos

ÉLETRAJZI ADATOK: A bíboros *Kanegem* (Brugge)-ben született 1933-ban. 1983-ban kapott bíbort. Mechelen-Brussel-i érsek, Belgium tábori püspöke volt nyugalomba vonulásáig. A részlet G. Danneels: *Confidences d'un cardinal* (Entretiens avec Christian Laporte et Jan Beaus) Ed. Fidelité, Bruxelles 2009, 13–17) alapján készült.

Georg Ratzinger – a Domspatzten atyja

Az egykori római település, amelyet a második századi *Porta Praetoria* is igazol, *Regensburg*, ódon utcáival, barokk házaival és magasba törő, csipkés, gótikus tornyaival kiemelkedő Szent Péter székesegyházával Bajorország egyik legjelentősebb városa. A Duna két partját összekötő ősi kőhíd, a régi városháza, az Alte Kapelle közelében azonban élő hagyomány, egy érdekes kis világ húzódik meg. A belváros szívében egy impozáns kis beépített erkélyes ház földszinti lakásának csöngőjére ez van írva: *G. Ratzinger*. Megnyílik az ajtó, és ott áll előttünk *Georg prelátus*, a pápa bátyja.

Mosollyal tessékél be minket egy sok emléktárggyal, képpel gazdag szobába. Minden gyönyörűen rendezett, a díszpolgári oklevelek a falon, szinte mindenütt valami kedves jel, ami a pápára utal: címere, ceruzarajz, fényképek róla,

ajándéktárgyak, a sarokban egy zongora. A nagy asztalt üljük körül, igazi bajor snappszal kínál. Önteni a vendégeknek kell, mert nehezen lát már, ám a gesztus igen ismerős, mintha itthon lennénk, a magyar vendégszeretet is ezt diktálná.

Ugyanolyan derűs, mint az öccse. Fehér haja, fejformája, arcvonásai letagadhatatlanul közös családi vonásaik. Kűszöbön áll szokásos nyári római utazása, testvérének meglátogatása. Pár nappal ez előtt mégsem erről beszél. Szóba jönnek a régi emlékek, a zene, a *Domspatzen*, „a verebek”, a dóm híres fiúkórusa, amelyet évtizedeken vezetett mint az egyházmegye zenei igazgatója, a közös ismerősök és a magyar emlékek. Élesen emlékezik a nevekre, apróbb vonásokra, kisebb történésekre. Örül a bajor-magyar kapcsolatoknak, emlegeti Boldog Gizellát és értékeli iskolatársuk, *Rupert Berger* lelkipásztori liturgikus lexikonja magyar fordítását, az Egyház eleven életét Magyarországon. Szinte napra készen tud sok eseményről.

A beszélgetés során azonban mégiscsak elő-előkerül az öccsével való szoros kapcsolata. Ha otthon van a pápa, különösen a nyári szabadsága alatt, minden este nyolc körül felhívja telefonon. Bajor ajándéksomagot visz neki az örök városba. Ebből nem hiányozhat a sör sem. Mindkettőjük nyaralása akkor teljes, ha órákat tölthetnek együtt. Ilyenkor még zongoráznak is. 2006 őszén, amikor hazájába látogatott, bátyja otthonát is felkereste a pápa. Ezt megörökítették egy emléktáblával.

Joseph és *Georg* nemcsak édes testvérek, de paptestvérek is, sőt meghitt jó barátok. Az évek múltával talán egyre nagyobb szükségük van erre. A híres regensburgi gyermekkórus pedig továbbra is énekel, gazdaggá teszi egy püspöki székesegyház emelkedett liturgiáját, egykori atyjának irányítása szerint.

Pákozdi István

TARNAI IMRE

Liturgikus morzsák (2.)*Az ambó*

A zsinat utáni liturgikus reform felébresztette csipkerózsika-álmából az oltár párját, a templom másik – nem kevésbé jelentős – berendezési tárgyát, az ambót, amely a szentmise másik fő részének, az ige liturgiájának helye. Az oltár az Eucharisztianak, az ambó az Isten igéjének terített asztala. Tudni kell, hogy neve nem a latin „ambo” azaz „kettő” szóból származik, hanem a görög „anabainein”, azaz „felmenni” igéből. Bár voltak az ősegyházban templomok, ahol kettőt építettek belőle (az evangélium felolvasásához egy díszesebbet), de ez nem volt jellemző. Az viszont igen, amit a neve is mutat, hogy kimagasló, kiemelkedő építmény, ahová fel lehet lépni, ám ne legyen a régi, a szentélytől messze elhelyezett, magasan lévő szószerk.

Jelentősége megköveteli, hogy ne elmozdítható olvasóállvány (legile), vagy pláne egyszerű kottaállvány legyen, hanem feladatának megfelelően méltóságteljes, díszes, szilárd építmény, lehetőleg néhány lépcsővel kiemelve. Úgy kell elhelyezni, hogy a hívek jól láthassák és hallhassák azokat, akik az igeliturgiában szolgálatot teljesítenek. Használatbavétel előtt illik a *Rituale Romanum*-ban található formában megáldani.

Isten igéjének felolvasásával kapcsolatban is szemléletváltoztatásra van tehát szükség. Az ambó nem a székénél tartózkodó misézőnek olvasóállványa, ahogyan sok helyen használják. Éppen ezért nagy hiba közvetlenül a papi szék előtt felállítani, már csak azért is, mert így a felolvasó hátat fordít az ott tartózkodó papnak, és el is takarja őt.

A *Misekönyv Általános Rendelkezései* taxatívén felsorolják, hogy mire használható: itt kell felolvasni a szentírási olvasmányokat, és itt kell énekelni vagy recitálni a válaszos zsoltárt, amely szintén szentírási szöveg. A nálunk szokásos gyakorlat, hogy a zsoltárt a kántor éneкли az orgonakísérettel a karzaton, szükségmegoldás. Ahol megoldható, törekedni kell rá, hogy bevezessék a helyes gyakorlatot. (A „graduale” szó, amellyel a korábbi olvasmányközi éneket jelölték, onnan kapta a nevét, hogy a diakónus az ambó lépcsőjén, grádusán állva énekelte.) Húsvét éjszakáján az ambó a helye az Exsultet, a Húsvéti örömeinek éneklésének is. – A homilia mondásának elsődleges helye a papi szék („katedra”, a tanítás helye), de szabad az ambón is mondani, főleg ha nem a főcelebráns a szónok, vagy ha ő prédikál ugyan, de az evangéliumot is ő olvasta fel, vagy ha egyszerűen nem alkalmas erre a célra a szédesz. Ezen kívül azt is megengedi a rubrika, hogy itt olvassák az egyetemes könyörgések invocációit, amelyek mintegy válasz az Istennek innen elhangzott igéjére. De ezzel a kör bezárult. Semmi egyébire nem használható az ambó. Helytelen a mise be-

vezető részeit ott végezni vagy a könyörgést is ott imádkozni. Ezeknek helye a papi szék.¹

A szédesz (papi szék)

Ambó és oltár: a szentmise két főrészének, az ige liturgiájának, illetőleg az áldozat liturgiájának két helyszíne. Az a személy, akinek a szentmise liturgiájának egy adott fázisában aktív feladata van, az ennek megfelelő helyszínen tartózkodik. De ez a személy nem minden esetben a miséző pap. A misekönyv rubrikái kétféle feladatot ismernek: előjárói és szolgálattévői feladatokat.² Értelemszerűen csak az előbbieket tartoznak őrni, utóbbiak (pl. a szentírási olvasmányok felolvasása) csak szükség esetén, más szolgálattévő hiányában. Azon idő alatt, amíg a liturgia helyszínén más szolgálattévő végez feladatot, a miséző pap a részére kialakított ülőhelynél tartózkodik. Ugyanitt tartózkodik a szentmise bevezető és befejező részei alatt is, mert ezek egyik főrésznek sem alkotóelemei.

Ilyen ülőhely létezett már a liturgikus reform előtt is, csak nagyon ritkán volt rá szükség, alig használták. Mivel ekkor az oltárok általában a szentély legvégében voltak, a széket a falnak támasztva helyezték el, máskülönben a rajta ülő vagy az oltárnak vagy a híveknek hátat fordított volna. Most, hogy az oltárok menzáját szinte mindenütt előbbre hozták, rendszerint semmi sem indokolja ezt a falhoz támasztást. A misekönyv a következőket írja róla: „Az ünneplést vezető pap ülőhelyének jeleznie kell, hogy ő a közösség előjárója, és feladata az imádság irányítása. A papi szék legalkalmasabb helye a néppel szemben a presbitérium tengelyében van, hacsak az épület szerkezete vagy más körülmény ezt nem akadályozza, például, ha túl nagy távolság nehezítené meg a kapcsolatot a pap és az összegyűlt közösség között, vagy ha a tabernákulum az oltár mögött középen van elhelyezve. A trónszéknek azonban még a látszatát is kerülni kell. Úgy illik, hogy a papi széket – a Római Szertartáskönyv szerint – megáldják, mielőtt liturgikus használatra igénybe veszik.”³

Hozzátehetjük: stílusában és kialakításban illeszkedjék a templom liturgikus terébe, ne legyen csak egy alkalmilag odahelyezett szék. Továbbá nagyon ízléstelen, amikor kottaállványszerű legile magasodik a szék előtt. Ha könyvre van szükség, azt tartsa valamelyik segédkező. Ha pedig történetesen senki sincs ott, akkor inkább a pap maga vegye a kezébe. Igaz, hogy ez esetben a kollektát nem tudja kitárt kezekkel imádkozni, de ez szükségmegoldás, hiszen a segédkezők nélkül végzett szentmise maga is az. Ez kisebb probléma, mint az

¹ Mindezekről a Misekönyv 309. pontja rendelkezik, de a *Liturgikus lexikon* „ambó” cikke is kifejti (VERBÉNYI–ARATÓ, 35.), valamint ld. LLK 23 (állvány) és 25 (ambó) címszavaknál.

² Ld. 59. pont.

³ 310. pont.

olvasóállvánnyal elcsúfított ülőhely. Ha szükség van mikrofon-állványra, az se legyen középen, hanem kissé oldalt. De e tekintetben is helyesebb, ha valaki kézzel tartja a pap elé a mikrofont, amikor az szükséges. Megoldás lehet – ha kivitelezhető – a miseruhára csíptetett vezeték nélküli, rádiós mikrofon. Már sok helyen használják (csak vigyázni kell, hiszen minden kimondott szót felerősít).

Ahol helyszűke miatt nem alakítható ki ülőhely, ott tartózkodják a misézők végig az oltárnál, kivéve azokat a miserészeket, amelyeket az ambón kell végéznie! (A kollektát is az oltárnál imádkozza!) Ha pedig esetleg valahol ambó felállítására sincs lehetőség, ott értelemszerűen az oltár szolgál ambó gyanánt is. Annak nincs értelme, hogy az olvasmányok felolvasására a pap oldalra álljon az oltár mellé. Más eset, ha a híveknek háttal miséznek: ez esetben természetesen az igeliturgia során a hívek felé fordul.

A tabernákulum

Azok a berendezési tárgyak, amelyekről eddig szó esett (oltár, kereszt, ambó, papi szék) a szentmise bemutatásának szertartásához szükségesek. Nem így a tabernákulum. Ez az Eucharisztia őrzésének a helye, ahová a szentmise után fennmaradt partikulákat eltesszük: a szentmise szertartásai során nem használjuk. Sőt, mivel az Eucharisztia a szentmise során jön létre, tulajdonképpen zavaró, hogy már a mise kezdetétől ott is van a tabernákulumban. Ennek az el-
lentmondásos helyzetnek még kirívóbb fokozása volt régen az ún. „szentséges mise”, amikor a monstranciát a mise elején kihelyezték a tabernákulum tetejére. Ezt éppen ezért meg is tiltotta a II. Vaticanum utáni liturgikus rendteremtés, és emiatt került bele a Misekönyv Általános rendelkezéseibe a figyelmeztetés, „hogy azon az oltáron, amelyen a szentmisét bemutatják, ne legyen tabernákulum az Oltáriszentség őrzésére”. Indoklás: „a jelszerűségnek jobban megfelel.”⁴ Ez a felfogás egyébként csírájában élt már a Zsinat előtt is, hiszen a székesegyházakban már akkor sem mindig őrizték a főoltáron az Oltáriszentséget.

Hol legyen akkor a tabernákulum? Az Általános rendelkezések fent említett pontja így rendelkezik erről: „a) vagy a presbitériumban, a misézők oltáron kívül, megfelelő formában és helyen; nem kizárva a régi oltárt, amelynél már nem miséznek, b) vagy egy kápolnában, amely alkalmas a szentségimádásra és a magánáhitatra, és szorosan kapcsolódik a templomhoz, és a hívek számára könnyen észrevehető.” Egy ponttal előbb pedig: „a legméltóságosabb Oltáriszentséget a tabernákulumban, a templom kiemelt, díszes, jól látható és imára alkalmas helyén kell őrizni.” Mindezekből az következik, hogy nagyon is fontos szerepe van a tabernákulumnak, csak éppen a szentmiséhez nincsen közvetlenül köze: nem az áldozatbemutatás eszközei közé tartozik, hanem az

⁴ 315. pont.

áldozat gyümölcseivel van kapcsolatban, és mint ilyen a szentmisétől független imádság helye. Napjainkban szorgalmazzuk a régi főoltárok „újra-hasznosítását” erre, amennyiben korábban „detronizálták”, és egy jelentéktelen mellékoltárra helyezték, középpütt pedig betették a papi széket.

Ha tehát van is a „régí főoltáron” tabernákulum, a szentmise alatt nem az a központ, hanem a miséző oltár. Megérkezéskor és távozáskor természetesen térdhajtással köszöntjük az Oltáriszentséget, de közben nem hajtunk újra meg újra térdet előtte. Indokolatlan az a szokás, hogy mise közben a mozgások során a tabernákulum felé „biccentenek”. Az evangélium előtti „Tisztítsd meg...” kezdetű imádságot sem a tabernákulum felé, hanem az oltár felé (ill. – ha előtte már az ambónál van a pap – az ambó felé) fordulva kell elimádkozni. A térdhajtásokkal kapcsolatban pedig világosan rendelkezik az előírás: „Ha ... a szentségház az Oltáriszentséggel a presbitériumban van, a pap, a diakónus és a többi szolgálattelvő térdet hajt, amikor az oltár elé ér vagy az oltártól távozik, a mise alatt azonban nincs térdhajtás.”⁵ Ez természetesen nem vonatkozik a szertartásokba beépített három térdhajtásra, de ezek nem a tabernákulumban, hanem az oltáron lévő Eucharisztianak szólnak. Ebből következik, hogy ha áldoztatáshoz a tabernákulumból kell kivenni a Szentséget, akkor sem kell a kinyitás után vagy a bezárás előtt térdet hajtani: hiszen a kötelező üdvözlés megtörtént már a mise elején, és meglesz a szentmise végén is. (Ha látogatóba megyünk valakihez, akkor is csak érkezéskor és búcsúzáskor köszönünk, nem pedig minden esetben, amikor ottlétünk során találkozunk vele.)

A tabernákulummal kapcsolatban fontos még megemlíteni a 314. pontnak a következő figyelmeztetését: „csak egyetlen tabernákulum legyen. Szilárd, biztonságos és át nem látszó anyagból készüljön, és úgy kell bezárni, hogy a megszenteltetés veszélye a legnagyobb biztonsággal elkerülhető legyen. Úgy illik, hogy – a Római Szertartáskönyv szerint – megáldják, mielőtt liturgikus használatra igénybe veszik.”⁶ Értelemszerűen elektromos áramot sem vezetünk bele, és nem világítjuk ki. A tetejére ne állítsunk Mária-szobrot, se egyéb olyan szimbólumot, amelynek nincsen közvetlen kapcsolata az Eucharisziával. Feszület lehet a tetején, de ha a tabernákulum az oltártérben van (pl. a „régí főoltáron”), akkor csak abban az esetben, ha ez az oltárkereszt, vagyis másutt az oltártérben vagy az oltáron nincsen egy jól látható, kiemelkedő feszület.⁷

Az 1614-ben kiadott V. Pál-féle Római Rituále előírta, hogy a tabernákulumot fedjék be a napi liturgikus színnek megfelelő vagy fehér ún. conopaeummal. Ez nem egyéb, mint egy selyemből, pamutból, gyapjúból vagy lenvászonból készült nagyobbfajta cibóriumköpeny, amely körülöleli a tabernákulumot.

⁵ 274. pont.

⁶ 314. pont.

⁷ Vö. 122. pont.

Még 1957-ben is sürgeti egy rítuskongregációi rendelet ennek a használatát, ennek ellenére nem terjedt el, és az új rendelkezések már egyáltalában nem is tesznek róla említést. Teljesen fölösleges tehát függönnyt akasztani a tabernákulum elé (amely szokás feltehetően az említett rendelkezés kapcsán született), annál is inkább, mert az ilyen függönnyel sok esetben értékes, szép vagy akár művészien kivitelezett tabernákulumajtót takarnánk el.

(folytatjuk)

ÉLETRAJZI ADATOK: *Tarnai Imre* váci megyés pap, 1952-ben szentelték, ám a II. Vatikáni Zsinat liturgikus megújulásának osztatlan híve. A liturgikus mozgalom nagyjainak nyomdokán jár, az előírások és a gyakorlat jó ismerője. A nagyorosi esperes-plébános lelkipásztori meglátásai segíthetnek a liturgiát végző papság számára és a közreműködőknek az előkészületekben és a liturgia méltó végzésében. „Morzsáinak” továbbadását 2010/1–2. számunkban kezdtük el, és továbbra is folyamatosan közöljük. (tarnai.imre@vaciegyhazmegye.hu)

TARNAI IMRE KITÜNTETÉSE

Imre bácsi nemrég egyházi kitüntetésben részesült. Laudációját *Rókay Zoltán* professzor, a PPKE HTK Filozófiai tanszékvezető tanára tartotta. „A nagy egyháztörténészről, Fraknói Vilmosról elnevezett díjjal kitüntetett Tarnai Imre Budán született, 1927-ben, Szentháromság vasárnapján. Születési dátumokat nem így szoktak jelezni. Nála azonban ez jogos, mert pontosan 25 évvel később, ezen a napon mutatta be első szentmiséjét, ami egy pap életében szentelésével együtt a legnagyobb esemény. Eddig már számos történelmi eseményről rendelkezett személyes élménnyel, elég csak az 1945-ös Szent Jobb körmenetre utalni. Szentelésekor a magyar főpapság kétharmada börtönben vagy deportálva, vészjós jelek egy papi élet kezdetén, ami váltakozó színterű. Kezdetől bekapcsolódott a liturgikus reformba a liturgikus bizottság tagjaként, papi működésében ez az a többlet, ami e díjat kiérdemelte számára. 1983-ban került Nagyoroszi, ahol most is szolgál. Liturgikus tapasztalatait bőkezűen megosztotta lelkipásztor-társaival és az egyházzene művelőivel szóban (előadások) és írásban. A püspöki körlevél műfajban kevés papnak van saját rovata, neki igen, a váciaknál. Az Egyházzenei Társaság aktív tagja, konferenciák résztvevője, fiatalabb pap-társai fölnéznek rá, az egyházmegyéjében szellemi tekintély. Kívánjuk: munkáját töretlenül folytassa számos éven át.” – A kitüntetettnek folyóiratunk szerkesztősége és olvasói is szívből gratulálnak!

Liturgikus kérdés

Körlevelek a liturgiában

- Gyerekkoromban plébánosunk kb. negyedévenként azt mondta az evangélium után: Kedves Testvérek, ma országszerte örülnek a papok, mert nem kell prédikálni. Mi, ministránsok pedig egymásra néztünk, mert ebből már tudtuk: ma körlevél lesz. Mostanság szinte havonta van püspökkari körlevél, amely terjedelmét tekintve legtöbbször majdnem egy prédikációnyi hosszú, vagy még hosszabb is. Gondolom én, havonta elhagyni a prédikációt, nem biztos, hogy okos dolog. Ha meg a hirdetésben olvasom fel, olyan, mintha megfelelném a misét még egy szónoklással, sokan kimennek. Ki mit tesz ilyenkor? Talán a mise előtti percekben? Vagy nem lehetne egy kicsit „marketingesíteni” ezeket a körleveleket? Azaz célratörő, információközlő, max. 10 soros szöveggé alakítani? Különösen a gyűjtések esetén felolvasandó szövegekre gondolok, hiszen a hívek a médiából már értesültek a károkról, bajokról, minek újból megismételni? A gondolkodásu(n)khoz, érzelmeikhez pedig ma már nem a hosszú, hanem a rövid, célirányos felhívások jutnak el pl. „Igen, megcsináltuk!” Szóval, körlevél esetén ne prédikáljunk? Két „prédikáció”? Vagy paradigmaváltás? (frperegrin@yahoo.de)

- Egyetértek, technikailag azt hiszem, bölcs lenne, ha püspökeink a körlevelek végén kétféle záradékot használnának a jelenlegi egy helyett: felolvasandó minden szentmisében (prédikáció méretű szövegeknél, úgy, mint eddig); vagy felolvasandó minden szentmisében a hirdetések szokásos helyén (ha valóban értelemszerű ill. szokásszerűen várható a dolog, pl. egy gyűjtés). Ez utóbbi záradék stilisztikailag megfelelően zárna egy tömör, akár egymondatos szöveget. (harmaig@clerus.hu)

- Egy padban ülő hívő véleménye: a körlevelek helye szerintem alapjában véve nem rossz a prédikáció alatt, azonban kis hazánkban a stílusuk, a tartalmuk sok esetben elmarad attól, hogy a prédikáció helyén hangozzanak el. Nekem az elmúlt években azok a körlevelek tetszettek, amelyek maximum 3 perc alatt felolvashatóak voltak és tartalmukban nagyon céltudatosan egy komoly nemzeti problémára hívták fel a figyelmet (pl. az árvízi gyűjtések). Amiket pedig semmiképpen nem volna szabad a prédikáció helyén felolvasatni, az a választásról szólók, ezek egyáltalán nem a liturgia keretei közé valók! A körlevelek a hirdetésben szóvá tett módon kifüggeszthetőek lehetnének a templomajtóra (belülről) vagy a hirdetőtáblákra, aki akarja, ott elolvashatja. (tatraian@elte.hu)

- Egy rendszeres templomba járó hívő véleménye: egyfelől a körlevelek a leg-ritkább esetben kapcsolódnak a liturgiához, megszakítják a szentmisét, és ráadásul – mivel mindenkire szólunk – túl általánosak. Sokszor talán megkésették is. A napjainkban megjelenő újpogány vallások (pl. sámánizmus) veszélyeire több év késéssel figyelmeztettek, mint ahogy azok ténylegesen megjelentek. Másrészt viszont tudom, hogy mekkora felelősség a híveknek irányt, útmutatást adni. Nyilvánvalóan kell idő a jelenségek helyes értékeléséhez. Minden hívőnek egyszerre nehéz konkrétan fogalmazni. Az is fontos, hogy püspökeink gondolatai eljussanak a hívekhez – minden hívőhöz. Sajnos nehezen hinném, hogy a szentmise végén a hívek maradnának és meghallgatnák, mint a közösségre vonatkozó többi hirdetést, web-lapokon sokan nem fogják olvasni, a szórólapok drágák, és szintén kevesen olvassák. Talán a szentmise előtt? De akkor még nincsen mindenki ott. Szóval nehéz jó megoldást találni. Nem lehetne a körleveleket egy megfelelő vasárnapi evangéliumi részhez kötni, és akkor nem szentbeszéd helyett, hanem szentbeszédként lehetne felolvasni ezeket? Esetleg mégis meg lehetne próbálni, hogy a rövidebb körleveleket az áldás előtt – a többi hirdetést előtt olvassák fel! Vagy a kérdés eldöntését a közösségüket ismerő lelkipásztorokra kellene bízni. Összefoglalva: a gyakorlat (szerintem) nem jó – de lényegesen jobbat nem tudok. Azt tudom, hogy nehéz a püspök atyák feladata... (imre.wacha.z@gmail.com)

- A körlevelekkel kapcsolatban sok helyütt bevett gyakorlat, olykor utasítás is, hogy azt a vasárnapi homília helyén, de inkább helyett olvassák fel. Az Egyházi Törvénykönyv 767. kánonja azonban kimondja, hogy vasárnap és kötelező ünnepnap homíliát kell mondani, azt csak súlyos okból szabad elhagyni. A homíliának a szent szövegekből ki kell fejteni hitünk titkait és a keresztény élet szabályait (uo.). Bár a körlevelek sok esetben megfelelnek az utóbbi feltételeknek (pl. adakozásra buzdítás, a katolikus hit megvédése az újpogány elemektől stb.), általában mégsem kapcsolódnak a napi perikópákhoz. A RMÁR 65. pontja szerint a „homília fejtse ki vagy a szentírási olvasmányok egy-egy szempontját, vagy az ordinárium, illetve a napi mise valamelyik szövegét, szem előtt tartva az éppen ünnepelt misztériumot, illetve a hallgatók sajátos szükségleteit”. Ennek a CIC-hez képest valamivel szorosabb megkötésnek egy körlevél aligha felel meg a homília helyén. Véleményem szerint, ha körlevelet kell felolvasni a szentmisén, annak a hirdetésekkel lenne a helye. Céljának is talán jobban megfelel ott. Ilyenkor a homíliát rövidebbre és tömörebbre fogva nem nyúlik hosszabbra a szentmise ideje a szokásosnál, ugyanakkor teljesülnek mind az előírások, mind a körlevél felolvasásának kötelezettsége is. (ipacsb@gmail.com)

Gondoljuk meg, az újszövetségi Szentírás bizonyos levelei a maguk korában „püspöki körlevélnek” készültek, azután lettek a liturgia bensőséges lekcioi. Manapság mégis azt érezzük, sokszor nem illeszkednek a liturgiához, a liturgiába a püspökkari, vagy püspöki körlevelek. Talán a már elmúlt kommunista évtizedek állami nyomásra készített körleveleinek rossz emléke (békekölcsön, főváros felszabadulása stb.) hat még. Arra is gondolhatunk, pápai misén soha nincsen körlevél, még január 1-jén sem, pedig arra a napra Béke-üzenetet ír minden évben. Valóban a megoldást az jelentené, ha a ritkán megszólaló, nagy horderejű ügyekről szóló, emelkedett, teológiaiilag korrekt, mégis a néphez szóló körlevelek a homília helyett hangoznának el (kiemelt fontossággal), a kisebb, többnyire országos gyűjtéseket szorgalmazók pedig a hirdetések között az első helyen (Szent Erzsébet gyűjtés, árvízi gyűjtés stb.). Egy ünnepre kétféle körlevél ne legyen (újévkor a pápa béke-napi üzenete és országos körlevél)! Bizonyos alkalmakkor viszont éppen a lelkipásztorkodó papság helyzetét könnyítené egy körlevél, pl. január 1-jén egy másfél oldalas kivonat a hosszabb pápai béke-világnapra szóló üzenetből. A karácsonyi idő után hálásak lesznek, ha e napon nem kellene prédikációra készülniük.

(A szerkesztő)

A MADRIDI IFJÚSÁGI VILÁGTALÁLKOZÓ ELŐKÉSZÜLETI IMÁDSÁGA

Urunk, Jézus Krisztus, barátunk, milyen nagy vagy!
 Szavaiddal és tetteiddel kinyitvánitottad ki az Isten, a Te Atyád és mindnyájunk Atyja,
 és hogy ki vagy Te: a mi Üdvözítőnk. Arra hívsz, hogy veled maradjunk.
 Követni akarunk téged, bárhová mégy. Hálát adunk Megtestesülésédért;
 Isten örök Fia vagy, mégsem tétovázta, hogy leszállj közénk, és emberré legyél.
 Hálát adunk neked halálodért és feltámadásodért; hogy mindvégig engedelmes voltál
 az Atya akaratának és ezért mindenkinek és mindennek az Ura vagy.
 Hálát adunk neked, hogy közénk jöttél az Eucharishtiában;
 Jelenléted, Áldozatod, Vendégséged arra hívnak minket, hogy egy legyünk Veled.
 Arra szólítasz, hogy Veled munkálkodjunk.
 Mindenhová el akarunk menni, ahová csak küldesz, hogy Nevedet hirdessük,
 hogy gyógyítsunk a nevedben, és hogy elkísérhessük testvéreinket hozzád.
 Add nekünk Szentlelkedet, hogy megoilágosítson és megerősítsen minket.
 Szűz Mária, akit Édesanyánkul adtál a keresztről, lelkesítsen minket arra,
 hogy azt tegyük, amit Te mondasz nekünk.
 Te vagy az Élet, hogy gondolataink, szeretetünk és tetteink benned gyökerezzenek!
 Te vagy a mi Sziklánk, hogy a beléd vetett hit szilárd alapja legyen egész életünknek!
 Kérünk Téged XVI. Benedek pápáért, püspökeinkért és mindazokért,
 akik a következő madridi Ifjúsági Világtalálkozót előkészítik.
 Kérünk Téged családjainkért, barátainkért, különösképpen azokért a fiatalokért,
 akik majd megismernek téged e találkozón
 az örömteli hit bizonyossággal teli tanúságtételén keresztül. Ámen.

(FORDÍTOTTA: PÁKOZDI ISTVÁN)

Egy evangélikus hittankönyv a liturgia jegyében

Három evangélikus szerző új hittankönyvet írt a 17-18 évesek számára. A tizennyolc fejezetből álló igényes, áttekinthető, sok képpel illusztrált könyv érdekessége az – ami a jelenlegi evangélikusság egy igen pozitív sajátossága napjainkban –, hogy liturgikus érdeklődésű. Az előszóban kinyilvánítják a szerzők, hogy a templomi szellemi, lelki „séta”, amelynek megtételére a könyv meghív, Istenhez vezet. Azon túl, hogy pedagógiailag, kateketikai szempontból is ügyesen szerkesztett műről van szó (minden leckében van szentírási anyag, teológia, filmélmény, mai tanúságtétel stb.), a liturgikus vonatkozások igen feltűnőek. A harang, a lépcső, a pad, a szószék, az oltár, a kereszt, a virág, a gyertya és a többi szakrális kellék alkalmat szolgáltatnak a serdülő fiatalnak arra, hogy már nem gyermekként ismerkedjen meg ezekkel és kapjon választ arra a kérdésre, mindez mire jó? Még attól sem riad vissza a könyv, hogy a képek között katolikus templombelsőt mutasson (ld. a keresztlő medencéről szóló 15. fejezet nyitóképe. A felirat is találó: „A talpraállás művészete”). Csak gratulálni tudunk a hármass szerzői körnek, akik között van egyetemi teológiai tanár, matematika-fizika s hittan szakos tanár, valamint lelkész, ahhoz a műhöz, amely újra a fiatalok érdeklődésének középpontjába állítja a liturgiát, egyben szolgálja hitük elmélyülését és a két ezredéves egyházi hagyományt. (Béres Tamás – Kodácsy-Simon Eszter – Réz-Nagy Zoltán: *Közelebb az Élethez*, Luther Kiadó Budapest 2010, 260 lap, 880 Ft)

P. I.

Ez történik a szentmisén

Leíró, érdekes, olvasmányos liturgia-magyarázattal gazdagodott a hazai teológiai irodalom. A Bencés Kiadó Napjaink teológiája sorozatának 14. számaként jelent meg *Jeremy Driscoll: Ez történik a misén* című könyve. A szerző az amerikai Mount Angel bencés apátság szerzetese és tanár a római Szent Anzelm Egyetemen. Célja nem tudományos igényvel, hanem a misztériumba bevezető, magyarázó figyelemmel kísérni a keresztény embert az eucharisztikus ünnepelés megértéséhez. Hét fejezetben tárja az olvasó elé a szertartások, az oltár, a misekánon, a szentáldozás, az Úr imádsága és a befejező szertartás mi-
benlétét. A megvilágítások nem rubrikák értelmezése, nem kitanítás, hanem

érthető teológiai megvilágítás. Vajon kiknek szól ez a könyv? Mindazoknak, akik keresik helyüket a liturgiában: akik most kezdenek foglalkozni a szent liturgiával, felnőtt fiatalok, katekumenek, hitoktatók, szerzetesek, papságra készülők. Hangvétele és módszere oly mértékben figyelemfelkeltő, hogy nehéz letenni. „Az ideális ünneplés” fejezetben olvassuk: „a pap nem szabadúszó ügynök, nem az a szerencsés fickó, aki megszerezte az irányítást valamely plébánián. A püspököt képviseli, aki Krisztust, a közösség fejét képviseli...” (24. oldal). Driscoll könyve, melynek címlapja, borítója is szép, modern kivitelű, segédeszköze lehet a hittankönyveinknek, lelki olvasmánya a liturgikus teológia érdeklődőinek. (136 oldal, 2.925 Ft.)

P. I.

Ötlet-műhely

Ezzel a névvel (*Ideenwerkstatt Gottesdienste*) indít lapot a Herder Könyvkiadó ettől az évtől kezdve. A német liturgikus gyakorlat fontosnak tartja a vásár- és ünnepnapra szentmisék bevezetőit, a bűnbánat különféle formuláit (Kyrie-litánia), az igeliturgia bevezetését, az olvasmányok magyarázatát és a hálaadás gondolatát, amelyek időről időre, vasárnapról vasárnapra változnak. Segítség lehet ez a folyóirat a lelkipásztoroknak és a papnélküli istentisztelet vezetőinek egyaránt. Szívesen küldenek próba-számot és elérhető a honlapjuk: www.ideenwerkstatt-gottesdienste.de címen.

J. M.

Ökumenikus áldáskönyv

jelent meg a trieri Német Liturgikus Intézet és a nürnbergi Istentiszteleti Intézet közös kiadásában. Az eddig használatos könyv teljességgel kifogyott. A most megjelent forma egy nyelvileg átdolgozott és még az eddigiekhez adódó hét különféle alkalomra szánt áldással kiegészített kiadás. A közösen használható Benedikcionálé segít az egység útján haladva imádkozni és közös istentiszteleti cselekményeket végezni. A könyv mérete: 23 x 15 cm, 196 oldalas, három szalag van benne és 26,90 Euró az ára. (www.liturgie.de)

J. M.

SUMMARIUM**PROOEMIUM****ARGUMENTUM CONVENTUS: CHRISTIFIDELES IN LITURGIA**

Episcopus FERDINANDUS BOSÁK: Participatio ministrorum extraordinariorum
in liturgia

EDUARDUS KAJTÁR: Sacerdotium regale – sacerdotium ministeriale

GEORGIUS BLANCKENSTEIN: Expectationes in praeparatione liturgica
nupturientium

STUDIA

Cardinalis CURTIUS KOCH: Concilium Vaticanum II inter innovationem
et traditionem

LADISLAUS DOBSZAY: Novus Motus Liturgicus et musica sacra hodierna
in Hungaria

ARNALDUS ANGENENDT: Elogium liturgiae veteris?

ROBERTUS KÜRNYEK: Lectura biblica in vigilia paschali

GEISA KUMINETZ: Considerationes de homilia liturgica

BELA PALLAI: Vestimenta liturgica Ecclesiae Byzantinae

IRIS MARIA BLECKER-GUCZKI: Labia parvulorum

VINCENTIUS CAPUANO SI: Abusus liturgici

STEPHANUS PÁKOZDI: Altare et vita

DOCUMENTA

Benedictus PP. XVI de Romano Guardini

VITA LITURGICA

Archiepiscopus FRANCESCO GIOIA: Homilia de Sancta Elisabeth

Georgius Ratzinger, pater chori *Domspatzen*

EMERICUS TARNAI: Micae liturgicae (2)

Quaestio liturgica: Litterae Circulares in liturgia legendae

RECENSIONES

Liber catecheticus Lutheranus in spiritu liturgico scriptus

Hoc fit in Sancta Missa

Officina inventorum

Benedictionale oecumenicum